๔. ราโชวาทชาตก (๓๓๔)

๑๓๓. “ควญฺเจ ตรมานานำ
ชิมฺหำ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา คาวี ชิมฺหำ ยนฺติ
เนตฺเต ชิมฺหำ คเต สติ.

๑๓๔. เอวเมว มนุสฺเสสุ
โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส เจ อธมฺมำ จรติ
ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพำ รฏฺฐำ ทุกฺขำ เสติ
ราชา เจ โหติ อธมฺมิโก.

๑๓๕. ควญฺเจ ตรมานานำ
อุชุำ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา คาวี อุชุำ ยนฺติ
เนตฺเต อุชุำ คเต สติ.

๔. ราโชวาทชาตก (๓๓๔)

๑๓๓. “หากว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป โคหัวหน้าฝูงเดินคด เมื่อมีผู้นำไปคด โคทั้งหมดย่อมเดินคดไปตามกัน.

๑๓๔. ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าท่านผู้ได้รับสมมุติให้เป็นใหญ่ ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าหากว่าพระราชาประพฤติ ไม่เป็นธรรม แว่นแคว้นทั้งหมด ก็ย่อมนอนเป็นทุกข์.

๑๓๕. หากว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป โคหัวหน้าฝูงเดินตรง เมื่อมีผู้นำไปตรง โคทั้งหมดย่อมไปตรงตามกัน.

ตรวจทานโดย ป.ธ.๗

๑๓๖. เอวเมว มนุสฺเสสุ
โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส เจปิ ธมฺมํ จรติ
ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ
ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก"ติ.

๑๓๖. ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากท่านผู้ได้รับสมมุติ ให้เป็นใหญ่ ประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ ก็ประพฤติเป็นธรรม โดยแท้ ถ้าหากว่าพระราชาประพฤติเป็นธรรม แว่นแคว้นทั้งหมด ก็ย่อมนอนเป็นสุข".

ราโชวาทชาตกํ จตุตฺถํ.

ราโชวาทชาดก ที่ ๔.

๔. ราโชวาทชาตกวณฺณนา

(๓๓๔)

ควณฺเจ ตรมานานฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ราโชวาทำ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ **เตสกุณชาตเก** อาวิภวิสฺสติ. อิธ ปน สตฺถา "มหาราช โปราณก-ราชาโนปิ ปณฺฑิตานำ กถำ สุตฺวา ธมฺเมน รชฺชำ กาเรตฺวา สคฺคปถำ ปูรยมานา คมึสู"ติ วตฺวา รญฺญา ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต สิกฺขิตสพฺพ-สิปฺโป อิสิปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา รมณีเย หิมวนฺตปฺปเทเส วนมูลผลาหาโร วิหาสิ.

๔. พรรณนาราโชวาทชาดก

(๓๓๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภราโชวาทตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **หากว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป** เป็นต้น.

เรื่องจักมีแจ้ง**ในเตสกุณชาดก**. ส่วนในชาดกเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร แม้พระราชาครั้งโบราณกาล ทรงสดับถ้อยคำของบัณฑิตทั้งหลายแล้ว ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ทรงบำเพ็ญหนทางแห่งสวรรค์ให้บริบูรณ์แล้วเสด็จไป" อันพระราชาทูลอาราธนาแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้วเรียนศิลปศาสตร์ทั้งปวงจบแล้ว บวชเป็นฤาษีทำอภิญญา (ปัญญาเครื่องรู้ยิ่ง) และสมาบัติให้เกิดขึ้น มีรากไม้และผลไม้ในป่าเป็นอาหาร อาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศอันน่ารื่นรมย์.

ตทา ราชา อคุณปริสงฺโก หุตฺวา "อตฺถิ นุ โข เม โกจิ อคุณํ กเถนฺโต"ติ ปริเยสนฺโต อนฺโตชเน จ พหิชเน จ อนฺโตนคเร จ พหินคเร จ กิญฺจิ อตฺตโน อวณฺณวาทึ อทิสฺวา "ชนปเทสุ นุ โข กถนฺ"ติ อญฺญาตกเวเสน ชนปทํ จรติ.

ครั้งนั้น พระราชาทรงเป็นผู้มีความระแวงสงสัยในโทษอันมิใช่คุณ ทรงสืบเสาะหาอยู่ว่า "มีใคร ๆ กล่าวโทษอันมิใช่คุณของเราบ้างไหมหนอ" ไม่ทรงพบชนผู้จะกล่าวโทษพระองค์ อะไร ๆ ทั้งชนภายในและภายนอก ทั้งภายในพระนครและภายนอกพระนคร ทรงปลอมพระองค์เสด็จเที่ยวไปในชนบท ด้วยทรงดำริว่า "ในชนบททั้งหลาย จะเป็นอย่างไรบ้างหนอ".

ตตฺถาปิ อวณฺณวาทึ อปสฺสนฺโต อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา "หิมวนฺตปฺปเทเส นุ โข กถนฺ"ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วิจรนฺโต โพธิสตฺตสฺส อสฺสมํ ปตฺวา ตํ อภิวาเทตฺวา กตปฏิสนฺถาโร เอกมนฺตํ นิสีทิ.

พระองค์เมื่อไม่ทรงเห็นบุคคลผู้กล่าวโทษแม้ในชนบทนั้น ทรงได้สดับแต่การกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์เท่านั้น ทรงดำริว่า "ในหิมวันตประเทศจะเป็นอย่างไรบ้างหนอ" จึงเสด็จเข้าป่าเที่ยวไป จนลุถึงอาศรมบทของพระโพธิสัตว์ ทรงอภิวาททำปฏิสันถารแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

ตทา โพธิสตฺโต อรญฺญโต ปริปกฺกานิ นิโครฺธผลานิ อาหริตฺวา ปริภุญฺชิ. ตานิ โหนฺติ มธุรานิ โอชวนฺตานิ สกฺกรจุณฺณสมรสานิ. โส ราชานมฺปิ อามนฺเตตฺวา "อิมํ มหาปุณฺณ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์หาผลไทรสุกสะพรั่งจากป่ามาฉัน. ผลไทรสุกทั้งหลายนั้นมีรสหวานโอชา มีรสเสมอเหมือนผลน้ำตาลกรวด. พระโพธิสัตว์นั้นทูลเชื้อเชิญแม้พระราชา กราบทูลว่า "ดูกร

นิโครธปกฺกํ ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวาหี"ติ อาห. ราชา ตถา กตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ "กินฺนุ โข ภนฺเต อิมํ นิโครธปกฺกํ อติวิย มธุรนฺ"ติ.

ท่านผู้มีบุญมาก เชิญท่านเคี้ยวกินลูกไทรสุกนี้ แล้วดื่มน้ำดื่มเถิด". พระราชาได้ทรงทำตามคำเชิญนั้น แล้วตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ ทำไมหนอ ลูกไทรสุกนี้จึงมีรสหวานอร่อยยิ่งนัก".

"มหาปุณฺณ นูน ราชา ธมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรสิ เตเนว ตํ มธุรนฺ"ติ. "รญฺโญ อธมฺมิกกาเล อมธุรํ นุ โข ภนฺเต โหตี"ติ. "อาม มหาปุณฺณ ราชูสุ อธมฺมิเกสุ เตลมธุผาณิตาทีนิปิ วนมูลผลาทีนิปิ อมธุรานิ โหนฺติ นิโรชานิ น เกวลํ วา เอตานิ สกลมฺปิ รฏฺฐํ นิโรชํ กสฏฺฐํ โหติ. เตสุ ปน ธมฺมิเกสุ ตานิปิ มธุรานิ โหนฺติ โอชวนฺตานิ สกลมฺปิ รฏฺฐํ โอชวนฺตเมว โหตี"ติ.

พระโพธิสัตว์ทูลว่า "ดูกรท่านผู้มีบุญมาก พระราชา คงจะครองราชสมบัติโดยธรรม สม่ำเสมอเป็นแน่ เพราะเหตุนั้นเอง ลูกไทรนั้น จึงมีรสหวานอร่อย". พระราชาตรัสถามว่า "ในสมัยที่พระราชาไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรม ลูกไทรมีรสไม่หวานอร่อยหรือหนอ พระคุณเจ้าผู้เจริญ". พระโพธิสัตว์ทูลว่า "ถูกแล้วท่านผู้มีบุญมาก เมื่อพระราชาทั้งหลายไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรม น้ำมันน้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้นก็ดี รากไม้และผลไม้ในป่าเป็นต้นก็ดี ย่อมมีรสไม่อร่อย ปราศจากโอชารส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้นเหล่านั้น มีรสไม่อร่อยปราศจากโอชารสอย่างเดียว ก็หามิได้ แม่นแคว้นแม้ทั้งสิ้น ก็พลอยปราศจากโอชารสจืดชืดไม่มีรสไปด้วย. แต่เมื่อพระราชาเหล่านั้น ทรงตั้งอยู่ในธรรม

รากไม้และผลไม้ในป่าเป็นต้นแม้เหล่านั้น ย่อมมีรสอร่อยมีโอชารส แว่นแคว้นแม้ทั้งสิ้นก็พลอยมีโอชารสไปด้วยเหมือนกัน".

ราชา "เอวํ ภวิสฺสติ ภนฺเต"ติ อตฺตโน ราชภาวํ อชานาเปตฺวาว โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา "ตาปสสฺส วจนํ วีมํสิสฺสามี"ติ อธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา "อิทานิ ชานิสฺสามี"ติ กิญฺจิ กาลํ วีตินาเมตฺวา ปุน ตตฺถ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

พระราชาตรัสว่า "อาจเป็นเช่นนั้น พระคุณเจ้าผู้เจริญ" ไม่ทรงให้พระโพธิสัตว์รู้ว่า พระองค์เป็นพระราชา ทรงนมัสการพระโพธิสัตว์แล้ว เสด็จไปยังพระนครพาราณสี ทรงดำริว่า "เราจักพิสูจน์ถ้อยคำของดาบส" จึงทรงครองราชสมบัติโดยอธรรม ทรงดำริว่า "คราวนี้ละเราจักได้รู้กัน" ทรงให้เวลาผ่านไปเล็กน้อยแล้ว จึงเสด็จไปยังหิมวันตประเทศนั้นอีก ทรงนมัสการ แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

โพธิสตฺโตปิสฺส ตเถว วตฺวา นิโครฺธปกฺกํ อทาสิ. ตํ ตสฺส ติตฺติกรสํ อโหสิ. ราชา "นีรสนฺ"ติ สห เขเฬน ฉฑฺเฑตฺวา "ติตฺติกํ ภนฺเต"ติ อาห. โพธิสตฺโต "มหาปุญฺญ นูน ราชา อธมฺมิโก ภวิสฺสติ ราชูนญฺหิ อธมฺมิกกาเล อรญฺเญ ผลาผลํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ นีรสํ นิโรชํ ชาตํ โหตี"ติ วตฺวา อิมา คาถาโย อภาสิ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์กล่าวเช่นนั้นอีกเหมือนกันแล้วถวายลูกไทรสุก. ลูกไทรสุกนั้นได้เป็นของมีรสขม ปรากฏแก่ท้าวเธอ. พระราชาตรัสว่า "ลูกไทรไม่มีรส" ทรงบ้วนทิ้งพร้อมทั้งพระเขฬะ ตรัสว่า "ลูกไทรมีรสขม พระคุณเจ้าผู้เจริญ". พระโพธิสัตว์ทูลว่า "ดูกรท่านผู้มีบุญมาก พระราชาคงจะเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมแน่ เพราะว่าในเวลาที่พระราชาทั้งหลาย ทรง

ตั้งอยู่ในอธรรม สิ่งทั้งปวง ตั้งแต่ผลไม้น้อยใหญ่ในป่า ย่อมกลายเป็นของปราศจากรส ไม่มีโอชารสทั้งหมด" ดังนี้แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

๑๓๓. "ควญฺเจ ตรมานานำ
ชิมฺหำ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา คาวี ชิมฺหำ ยนฺติ
เนตฺเต ชิมฺหำ คเต สติ.

๑๓๓. "หากว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป โคหัวหน้าฝูงเดินคด เมื่อมีผู้นำไปคด โคทั้งหมดย่อมเดินคดไปตามกัน.

๑๓๔. เอวเมว มนุสฺเสสุ
โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส เจ อธมฺมำ จรติ
ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพำ รฏฺฐำ ทุกฺขำ เสติ
ราชา เจ โหติ อธมฺมิโก.

๑๓๔. ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าท่านผู้ได้รับสมมุติให้เป็นใหญ่ ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าหากว่าพระราชา ประพฤติไม่เป็นธรรม แว่นแคว้นทั้งหมด ก็ย่อมนอนเป็นทุกข์.

๑๓๕. ควญฺเจ ตรมานานำ
อุชุำ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา คาวี อุชุำ ยนฺติ
เนตฺเต อุชุำ คเต สติ.

๑๓๕. หากว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป โคหัวหน้าฝูงเดินตรง เมื่อมีผู้นำไปตรง โคทั้งหมดย่อมไปตรงตามกัน.

๑๓๖. เอวเมว มนุสฺเสสุ
โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต

๑๓๖. ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากท่านผู้ได้รับสมมุติ ให้เป็น

โส เจปิ ธมฺมํ จรติ
ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ
ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก"ติ.

ใหญ่ ประพฤติเป็นธรรม
ประชาชนนอกนี้ ก็ประพฤติเป็น
ธรรม โดยแท้ ถ้าหากว่าพระ
ราชาประพฤติเป็นธรรม แว่น-
แคว้นทั้งหมด ก็ย่อมนอน
เป็นสุข".

ตตฺถ **ควญฺเจ ตรมานานฺติ** คุนฺนํ นที โอตรนฺตีนํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **หากว่าเมื่อโคทั้งหลายข้ามฟากไป** ความว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามแม่น้ำไปอยู่.

ชิมฺหนฺติ กุฏิลํ วงฺกํ. **เนตฺเตติ** นายเก คเหตฺวา คจฺฉนฺเต ควเชฏฺฐเก อุสเภ ควเชฏฺฐเก ปุงฺคเว.

คำว่า **คด** คือ คด ได้แก่ โค้งงอ. คำว่า **เมื่อมีผู้นำ** ความว่า เมื่อโคตัวนำ คือ ตัวเป็นหัวหน้าโค ได้แก่ โคจ่าฝูงองอาจเป็นหัวหน้าโคพาไป.

ปเคว อิตรา ปชาติ อิตเร สตฺตา ปุเรตรเมว อธมฺมํ จรนฺตีติ อตฺโถ.

คำว่า **ประชาชนนอกนี้** (ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้) ความว่า สัตว์ทั้งหลายนอกนี้ก็น่าที่จะประพฤติอธรรมตาม ๆ กันไปก่อนกว่าทีเดียว.

ทุกฺขํ เสตีติ น เกวลํ เสติ จตูสุปิ อิริยาปเถสุ ทุกฺขเมว วินฺทติ. **อธมฺมิโกติ** ยทิ ราชา ฉนฺทาทิอคติคมนวเสน อธมฺมิโก โหติ.

คำว่า **ย่อมนอนเป็นทุกข์** ความว่า มิใช่นอนเป็นทุกข์อย่างเดียว (แต่) ย่อมประสบทุกข์เท่านั้น ในอิริยาบถทั้งหลายแม้สี่. คำว่า **ประพฤติไม่เป็นธรรม** ความว่า ผิว่า พระราชาประพฤติไม่

เป็นธรรม ด้วยการลุฉันทาคติเป็นต้น (ลำเอียงเพราะรักใคร่).

สุขํ เสตีติ สเจ ราชา อคติคมนํ ปหาย ธมฺมิโก โหติ สพฺพํ รฏฺฐํ จตูสุ อิริยาปเถสุ สุขปฺปตฺตเมว โหตีติ.

คำว่า **ย่อมนอนเป็นสุข** ความว่า ถ้าหากว่า พระราชาเลิกละการลุอคติ เป็นผู้ประพฤติธรรม แว่นแคว้นทั้งปวง ย่อมบรรลุความสุขเท่านั้น ในอิริยาบถทั้งสี่.

ราชา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา อตฺตโน ราชภาวํ ชานาเปตฺวา "ภนฺเต ปุพฺเพ นิโครธปกฺกํ อหเมว มธุรํ กตฺวา ติตฺติกํ อกาสึ อิทานิ ปุน มธุรํ กริสฺสามี"ติ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา นครํ คนฺตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรนฺโต สพฺพํ ปฏิปากติกํ อกาสิ.

พระราชา ทรงสดับธรรมของพระโพธิสัตว์แล้ว จึงทรงให้พระโพธิสัตว์ทราบว่า พระองค์เป็นพระราชา ตรัสว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าเองได้ทำให้ผลไทรสุกให้หวานแล้ว ทำให้ขมในกาลก่อน บัดนี้ ข้าพเจ้าจักทำให้หวานอีก" ถวายนมัสการพระโพธิสัตว์แล้ว เสด็จกลับไปยังพระนคร ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ได้ทรงบำรุงแว่นแคว้นทั้งปวงให้เป็นปกติสุขตามเดิม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ ตาปโส ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "พระราชาในกาลนั้น กลับชาติมาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนดาบสกลับชาติมาเกิดเป็นเราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้แล.

ราโชวาทชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนาราโชวาทชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. ชมฺพุกชาตก (๓๓๕)

๑๓๗. "พฺรหา ปวฑฺฒกาโย โส
ทีฆทาโฆว ชมฺพุก
น ตฺวํ ตมฺหิ กุเล ชาโต
ยตฺถ คณฺหนฺติ กุญฺชรํ.

๑๓๘. อสีโห สีหมาเนน
โย อตฺตานํ วิกุพฺพติ
กุตฺถุว คชมาสชฺช
เสติ ภูมฺยา อนุตฺถุนํ.

๑๓๙. ยสสฺสิโน อุตฺตมปุคฺคลสฺส
สญฺชาตขนฺธสฺส มหพฺพลสฺส
อสเมกฺขิย ถามพลูปปตฺตึ
ส เสติ นาเคน หโตยํ ชมฺพุโก.

๑๔๐. โย จีธ กมฺมํ กุรุเต ปมาย
ถามพลํ อตฺตนิ สมฺวิทิตฺวา
ชปฺเปน มนฺเตน สุภาสิเตน
ปริกฺขิวา โส วิปุลํ ชินาตี"ติ.

ชมฺพุกชาตกํ ปญฺจมํ.

๕. ชัมพุกชาดก (๓๓๕)

๑๓๗. "ดูกรสุนัขจิ้งจอก ช้างนั้นมีร่างกายใหญ่โต มีร่างกายสูงตระหง่าน มีงายาว เจ้ามิได้เกิดในตระกูลสัตว์ ที่จะจับช้างได้.

๑๓๘. ผู้ใดมิใช่ราชสีห์ ทะนงตน เพราะมานะว่า เป็นราชสีห์ผู้นั้นจะเป็นอย่างสุนัขจิ้งจอก ถูกช้างบดขยี้นอนหายใจแขม่ว อยู่ที่พื้นดินฉะนั้น.

๑๓๙. บุคคลใด ไม่รู้จักกำลังความรู้กล่าวคือเรี่ยวแรง และชาติสกุลของท่านผู้มียศ เป็นบุคคลชั้นสูง มีข้อลำแข็งแรง มีกำลังมาก บุคคลนั้น จะเป็นเช่นสุนัขจิ้งจอกนี้ ถูกช้างบดขยี้นอนตายอยู่.

๑๔๐. บุคคลใด ใคร่ครวญแล้วรู้จักเรี่ยวแรงและกำลังในตน มีความรอบคอบด้วยแบบแผน ด้วยการหารือ ด้วยคำสุภาษิต ทำการงาน ผู้นั้นย่อมชนะอย่างไพบูลย์ในโลกนี้".

ชัมพุกชาดก ที่ ๕.

๕. ชมฺพุกชาตกวณฺณนา
(๓๓๕)

พฺรหา ปวฑฺฒกาโย โสติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส สุคตาลยการณํ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมว. อยํ ปเนตฺถ สงฺเขปตฺโถ. สตฺถารา “สาริปุตฺต เทวทตฺโต ตุเมฺห ทิสฺวา กึ อกาสี”ติ วุตฺโต เถโร อาห “ภนฺเต โส ตุมฺหากํ อนุกโรนฺโต มม หตฺเถ วีชนึ ทตฺวา นิปชฺชิ. อถ นํ โกกาลิโก อุเร ชานุนา ปหรติ อิติ โส ตุมฺหากํ อนุกโรนฺโต ทุกฺขํ อนุโภตี”ติ.

ตํ สุตฺวา สตฺถา “น สาริปุตฺต เทวทตฺโต อิทาเนว มม กิริยํ อนุกโรนฺโต ทุกฺขํ อนุภวติ ปุพฺเพปิ อนุโภสิเยวา”ติ

๕. พรรณนาชัมพุกชาดก
(๓๓๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภเหตุแห่งการทำท่าทางเลียนอย่างพระสุคตเจ้า ของพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ช้างนั้นมีร่างกายใหญ่โต มีร่างกายสูงตระหง่าน** เป็นต้น.

ท่านกล่าวเรื่องไว้โดยพิสดารแล้วในตอนต้น. ส่วนในชาดกเรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อดังต่อไปนี้. พระเถระถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “สารีบุตร พระเทวทัตเห็นพวกเธอแล้วได้กระทำอย่างไร”กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตนั้น เมื่อกระทำตามอย่างพระองค์ ส่งพัดใส่มือข้าพระองค์แล้วก็นอน. ลำดับนั้น พระโกกาลิกะจึงเอาเข่ากระทุ้งหน้าอกพระเทวทัตนั้น เมื่อกระทำตามอย่างพระองค์ จึงได้เสวยความทุกข์ด้วยประการฉะนี้”.

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า “สารีบุตร มิใช่บัดนี้เท่านั้นที่พระเทวทัตเมื่อเลียนตามกิริยาของเราได้รับความทุกข์

วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

แม้ในปางก่อนก็ได้เสวย (ความทุกข์) แล้วเช่นเดียวกัน" พระเถระทูลอาราธนาอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สีหโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา หิมวนฺเต คุหายํ วสมาโน เอกทิวสํ มหิสํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา คุหํ อาคจฺฉติ. เอโก สิคาโล ตํ ทิสฺวา ปลายิตุํ อสกฺโกนฺโต อุเรน นิปชฺชิ. "กึ ชมฺพุกา"ติ วุตฺเต "อุปฏฺฐหิสฺสามิ ตํ ภทฺทนฺเต"ติ อาห. สีโห "เตนหิ เอหี"ติ ตํ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ เนตฺวา ทิวเส ทิวเส มํสํ อาหริตฺวา โปเสสิ. ตสฺส สีหวิฆาเสน ถูลสรีรตํ ปตฺตสฺส เอกทิวสํ มาโน อุปฺปชฺชิ.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดราชสีห์ อาศัยอยู่ในถ้ำ ในหิมวันตประเทศ วันหนึ่ง ฆ่ากระบือตายแล้ว เคี้ยวกินเนื้อดื่มน้ำ แล้วกลับมายังถ้ำ. สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง เห็นราชสีห์แล้วไม่สามารถจะหนีไปได้ จึงนอนหมอบลง. เมื่อราชสีห์พูดว่า "มีธุระอะไรหรือสุนัขจิ้งจอก" สุนัขจิ้งจอกพูดว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักปรนนิบัติบำรุงท่าน". ราชสีห์พูดว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าจงมาเถิด" พาสุนัขจิ้งจอกนั้นมายังสถานที่อยู่ของตน นำเนื้อมาให้เลี้ยงดูทุกวัน ๆ. สุนัขจิ้งจอกนั้นถึงกับมีร่างกายอ้วนพีด้วยอาหารที่เป็นเดนของราชสีห์ วันหนึ่งจึงเกิดความถือตัว (อวดดี) ขึ้นมา.

โส สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห "อหํ สามิ นิจฺจกาลํ ตุมฺหากํ ปลิโพโธ ตุเมฺห นิจฺจํ มํสํ อาหริตฺวา มํ โปเสถ

สุนัขจิ้งจอกนั้น เข้าไปหาราชสีห์พูดว่า "นาย ข้าพเจ้าเป็นกังวลแก่ท่านตลอดกาลเนืองนิตย์ ท่านนำเนื้อมา

อชฺช ตุเมฺห อิเธว โหถ อหํ เอกํ วารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ตุมฺหากมฺปิ อาหริสฺสามี"ติ.

เลี้ยงดูข้าพเจ้าเนือง ๆ วันนี้ท่านจงพักอยู่ในถ้ำนี้นั่นแหละ ข้าพเจ้าเองจักฆ่าช้างเชือกหนึ่ง เคี้ยวกินเนื้อแล้วจักนำมาเผื่อท่านบ้าง".

สีโห "มา เต ชมฺพุก เอตํ รุจิ น ตฺวํ วารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทกโยนิยํ นิพฺพตฺโต อหํ เต วารณํ วธิตฺวา ทสฺสามิ วารณา นาม มหากายา ปวฑฺฒกายา มา วิโลมํ คณฺห มม วจนํ กโรหี"ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห

ราชสีห์พูดว่า "สุนัขจิ้งจอกเจ้าอย่ายินดีเรื่องนั้นเลย เจ้ามิได้เกิดในกำเนิดสัตว์ที่ฆ่าช้างกินเนื้อ ข้าพเจ้าจักฆ่าช้างมาให้เจ้า ธรรมดาช้างย่อมมีร่างกายใหญ่ มีร่างกายสูงตระหง่าน เจ้าอย่าได้เข้าใจผิด เจ้าจงทำตามคำของเรา" ดังนี้แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๓๗. "พฺรหา ปวฑฺฒกาโย โส
ทีฆทาโฐว ชมฺพุก
น ตฺวํ ตมฺหิ กุเล ชาโต
ยตฺถ คณฺหนฺติ กุญฺชรํ.

๑๓๗. "ดูกรสุนัขจิ้งจอก ช้างนั้นมีร่างกายใหญ่โต มีร่างกายสูงตระหง่าน มีงายาว เจ้ามิได้เกิดในตระกูลสัตว์ ที่จะจับช้างได้".

ตตฺถ **พฺรหา**ติ มหนฺโต **ปวฑฺฒกาโย**ติ ปวฑฺฒอุคฺคตกาโย.[๑] **ทีฆทาโฐ**ติ ทีฆทนฺโต เตหิ ทนฺเตหิ ตมฺหาทิเส ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ใหญ่โต** ได้แก่ ใหญ่มาก. คำว่า **มีร่างกายสูงตระหง่าน** ได้แก่ มีร่างกายเจริญสูงขึ้น. คำว่า **มีงายาว** ความว่า ช้างมีงายาวใช้งาทั้งสองข้างนั้นแทงผู้เช่นเจ้า จนให้ถึงความสิ้นชีวิตได้.

---

[๑] ฉ. อุคฺคตกาโย.

ยตฺถาติ ยสฺมึ สีหกุเล ชาตา มตฺตวรวารณํ คณฺหนฺติ ตฺวํ ตตฺถ น ชาโต สิคาลกุเล ปน ชาโตติ อตฺโถ.

คำว่า **ในตระกูลใด** ความว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดในตระกูลราชสีห์ใด ย่อมจับกินช้างซับมันตัวประเสริฐได้ เจ้ามิได้เกิดตระกูลราชสีห์นั้น แต่เกิดในตระกูลสุนัขจิ้งจอก.

สิคาโล สีเห วาเรนฺเต คุหา นิกฺขมิตฺวา ติกฺขตฺตุ "หุกฺก หุกฺกา"ติ[๑] สิคาลิกํ นทิตฺวา ปพฺพตกูเฏ ฐิโต ปพฺพตปาทํ โอโลเกนฺโต เอกํ กาฬวารณํ ปพฺพตปาเทน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุลฺลงฺฆิตฺวา "ตสฺส กุมฺภเ ปติสฺสามี"ติ ปริวตฺติตฺวา ปาทมูเล ปติ.

เมื่อราชสีห์ห้ามอยู่ สุนัขจิ้งจอกก็ออกไปจากถ้ำ หอนเห่าเป็นเสียงสุนัขจิ้งจอกสิ้น ๓ ครั้งว่า "หุกกะ หุกกะ" แล้วยืนที่ยอดภูเขา มองสำรวจดูเชิงเขาเห็นช้างตัวดำเชือกหนึ่ง กำลังเดินไปทางเชิงเขา จึงกระโดดขึ้น คิดว่า "เราจะกระโดดลงที่กระพองของช้างดำเชือกนั้น" (แต่กลับ) กลิ้งหล่นลงไปแทบเท้า.

วารโณ ปุริมปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส มตฺถเก ปติฏฺฐเปสิ. สีสํ ภิชฺชิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ ชาตํ โส ตตฺเถว อนุตฺถุนนฺโต สยิ, วารโณ โกญฺจนาทํ กโรนฺโต ปกฺกามิ. โพธิสตฺโต คนฺตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐิโต ตํ วินาสมฺปตฺตํ ทิสฺวา "อตฺตโน มานํ นิสฺสาย นฏฺโฐ สิคาโล"ติ วตฺวา ติสฺโส คาถา อภาสิ

ช้างยกเท้าหน้าขึ้น กระทืบลงบนหัวของสุนัขจิ้งจอกนั้น. ศีรษะแยกออกเป็นเสี่ยงแหลกละเอียด สุนัขจิ้งจอกนั้นนอนหายใจแขม่วอยู่ตรงนั้นเอง, ช้างแผดเสียงโกญจนาท แล้วหลีกไป. พระโพธิสัตว์ไปยืนที่ยอดเขา เห็นสุนัขจิ้งจอกนั้นถึงความพินาศจึงพูดว่า "สุนัขจิ้งจอกพินาศวอดวาย เพราะอาศัยความอวดดื้อถือดีของตน" ดังนี้แล้ว ได้กล่าว ๓ คาถาว่า

---

[๑] ฉ. พุกฺก พุกกาติ.

๑๓๘."อสีโห สีหมาเนน
โย อตฺตานํ วิกุพฺพติ
กุตฺถุว คชมาสชฺช
เสติ ภูมฺยา อนุตฺถุนํ.

๑๓๘. "ผู้ใดมิใช่ราชสีห์ ทะนงตน เพราะมานะว่า เป็นราชสีห์ ผู้นั้นจะเป็นอย่างสุนัขจิ้งจอก ถูกช้างบดขยี้ นอนหายใจแขม่วอยู่ที่พื้นดินฉะนั้น.

๑๓๙. ยสสฺสิโน อุตฺตมปุคฺคลสฺส
สญฺชาตขนฺธสฺส มหพฺพลสฺส
อสเมกฺขิย ถามพลูปปตฺตึ
ส เสติ นาเคน หโตยํ ชมฺพุโก.

๑๓๙. บุคคลใด ไม่รู้จักกำลังความรู้กล่าวคือเรี่ยวแรง และชาติสกุลของท่านผู้มียศ เป็นบุคคลชั้นสูง มีข้อลำแข็งแรง มีกำลังมาก บุคคลนั้น จะเป็นเช่นสุนัขจิ้งจอกนี้ ถูกช้างบดขยี้นอนตายอยู่.

๑๔๐. โย จีธ กมฺมํ กุรุเต ปมาย
ถามพลํ อตฺตนิ สมฺวิทิตฺวา
ชปฺเปน มนฺเตน สุภาสิเตน
ปริกฺขวา โส วิปุลํ ชินาตี"ติ.

๑๔๐. บุคคลใด ใคร่ครวญแล้วรู้จักเรี่ยวแรงและกำลังในตน มีความรอบคอบด้วยแบบแผน ด้วยการหารือ ด้วยคำสุภาษิต ทำการงาน ผู้นั้นย่อมชนะอย่างไพบูลย์ในโลกนี้".

ตตฺถ **วิกุพฺพตีติ** ปริวตฺเตติ. **กุตฺถุวาติ** สิคาโล วิย. **อนุตฺถุนนฺติ ตน** ได้แก่ ยังตนให้เป็นไปรอบ (เข้าใจนิตฺถุนนฺโต. อิทํ วุตฺตํ โหติ ยถา ตนเองผิด). คำว่า **เป็นดุจดังสุนัข** อยํ กุฏฺฐุ มหนฺตํ เวทนํ[๑] ปตฺวา **จิ้งจอก** ได้แก่ เพียงดังสุนัขจิ้งจอก.

---

[๑] ฉ. คชํ.

๒-๙ ๑.ก.ก. ๑๓๑.๑๓๑.๑๓๑.

อนุตฺถุนนฺโต ภูมิยํ เสติ เอวํ โย อญฺโญปิ ทุพฺพโล พลวตา วิคฺคหํ กโรติ โสปิ เอวรูโปว โหตีติ.

คำว่า **หายใจแขม่วอยู่** ได้แก่ ทอดถอนใจอยู่. มีคำอธิบายว่า สุนัขจิ้งจอกนี้ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส นอนทอดถอนใจอยู่ที่พื้นดิน ฉันใด บุคคลแม้อื่นใด ก็ฉันนั้น เป็นผู้มีกำลังอ่อนแอ ทำการโต้แย้งกับคนมีกำลัง บุคคลแม้นั้นย่อมเป็นผู้มีสภาพเช่นนั้นเหมือนกัน.

ยสสฺสิโนติ อิสฺสริยวโต. **อุตฺตมปุคฺคลสฺสา**ติ กายพเลน ญาณพเลน จ อุตฺตมปุคฺคลสฺส. **สญฺชาตขนฺธสฺสา**ติ สุสณฺฐิตมหาขนฺธสฺส. **มหพฺพลสฺสา**ติ มหาถามสฺส.

คำว่า **ผู้มียศ** ได้แก่ ผู้มีอิสริยยศ. คำว่า **บุคคลชั้นสูง** ได้แก่ บุคคลผู้สูงสุดด้วยกำลังกายและกำลังความรู้ (ปัญญา). คำว่า **มีข้อลำแข็งแรง** ได้แก่ มีข้อลำใหญ่อันตั้งอยู่ด้วยดี (สมส่วน). คำว่า **มีกำลังใหญ่** ได้แก่ มีกำลังมาก.

ถามพลูปปตฺตินฺติ เอวรูปสฺส สีหสฺส ถามสงฺขาตํ พลญฺเจว สีหชาติสงฺขาตํ อุปปตฺติญฺจ อชานิตฺวา. กายถามญฺจ ญาณพลญฺจ สีหุปปตฺติญฺจ อชานิตฺวาติปิ อตฺโถ.

คำว่า **กำลังความรู้ กล่าวคือเรี่ยวแรงและชาติสกุล** ความว่า ไม่รู้กำลังกล่าวคือ เรี่ยวแรงและชาติกำเนิด กล่าวคือ ชาติกำเนิดราชสีห์ของราชสีห์ผู้เห็นปานฉะนี้. อธิบายว่า ไม่รู้เรี่ยวแรงของร่างกาย และกำลังความรู้ และชาติกำเนิดของราชสีห์.

ส เสตีติ อตฺตานมฺปิ เตน สทิสํ มญฺญมาโน โส อยํ ชมฺพุโก นาเคน

คำว่า **ผู้นั้นย่อมนอน** ความว่า บุคคลนั้น เป็นเช่นสุนัขจิ้งจอกนี้ สำคัญ

หโต มตสยนำ เสติ.

แม้ตนเป็นเช่นกับราชสีห์นั้น จึงถูกช้างกำจัดนอนตายอยู่.

ปมายาติ ปมินิตฺวา อุปปริกฺขิตฺวา. ปมาณาติปิ ปาโฐ. อตฺตโน ปมาณำ คเหตฺวา โย อตฺตโน ปมาเณน กุรุเตติ อตฺโถ.

คำว่า **ใคร่ครวญแล้ว** ได้แก่ ใคร่ครวญ คือ พิจารณา. บาลีว่า ปมาณา ดังนี้บ้างก็มี. ความว่า บุคคลใดถือประมาณของตน แล้วย่อมกระทำตามประมาณของตน.

ถามพลนฺติ ถามสงฺขาตำ พลำ. กายถามญฺจ ญาณพลญฺจาติปิ อตฺโถ. **ชปฺเปนาติ** ชปฺเปน อชฺเฌเนนาติ อตฺโถ.

คำว่า **กำลัง** กล่าวคือเรี่ยวแรง ได้แก่ กำลัง กล่าวคือ เรี่ยวแรง. ความว่า เรี่ยวแรงแห่งกาย และกำลังความรู้. คำว่า ด้วยแบบแผน ความว่า ด้วยถ้อยคำ คือ ด้วยการศึกษา.

มนฺเตนาติ อญฺเญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวา กรเณน. **สุภาสิเตนาติ** สจฺจาทิคุณยุตฺเตน อนวชฺชวจเนน. **ปริกฺขวาติ** ปริกฺขาสมฺปนฺโน.

คำว่า **ด้วยการหารือ** ได้แก่ ด้วยการปรึกษากับบัณฑิตเหล่าอื่น แล้วจึงกระทำ. คำว่า **ด้วยคำสุภาษิต** ได้แก่ ด้วยวาจา อันไม่มีโทษอันประกอบด้วยคุณ มีสัจจะเป็นต้น. คำว่า **มีความรอบคอบ** ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยความรอบคอบ.

โส วิปุลำ ชินาตีติ โส เอวรูโป โหติ ยำกิญฺจิ กมฺมำ กุรุมาโน อตฺตโน ถามญฺจ พลญฺจ ญตฺวา ชปฺปมนฺตวเสน

คำว่า **บุคคลนั้นย่อมชนะอย่างไพบูลย์** ความว่า บุคคลนั้น คือ เห็นปานนั้น เมื่อจะกระทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง

ปริจฺฉินฺทิตฺวา สุภาสิตํ ภาสนฺโต กโรติ โส วิปุลญฺจ มหนฺตํ อตฺถํ ชินาติ น ปริหายตีติ.[๑]

รู้จักเรี่ยวแรงและกำลังของตน กำหนดพิจารณาด้วยสามารถ แห่งการพูดคุยปรึกษาหารือ กล่าวสุภาษิตอยู่ ย่อมกระทำบุคคลนั้นย่อมชนะ คือ ย่อมไม่เสื่อมประโยชน์อันไพบูลย์และยิ่งใหญ่.

เอวํ โพธิสตฺโต อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ อิมสฺมึ โลเก กตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ กเถสีติ.

พระโพธิสัตว์กล่าวถึงกรรม ที่ควรกระทำในโลกนี้ ด้วยคาถาทั้งสามเหล่านี้อย่างนี้.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สิคาโล เทวทตฺโต อโหสิ สีโห ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้นกลับชาติมาเกิดเป็นพระเทวทัต ส่วนราชสีห์กลับชาติมาเกิดเป็นเราตถาคตเอง" ดังนี้.

ชมฺพุกชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนาชัมพุกชาดก ที่ ๕ จบ.

---

[๑] อิ. ปริชฺฌติ.

๖. พฺรหาฉตฺตชาตก
(๓๓๖)

๑๔๑."ติณํ ติณนฺติ ลปสิ
โก นุ เต ติณมาหริ
กินฺนุ เต ติณกิจฺจตฺถิ
ติณเมว ปภาสติ.

๑๔๒. อิธาคมา พฺรหฺมจารี
พฺรหา ฉตฺโต พหุสฺสุโต
โส เม สพฺพํ สมาทาย
ติณํ นิกฺขิปฺป คจฺฉติ.

๑๔๓. เอเวตํ โหติ กตฺตพฺพํ
อปฺเปน พหุมิจฺฉตา
สพฺพํ สกสฺส อาทานํ
อนาทานํ ติณสฺส จ
ติณสฺส จาฏีสุ คโต
ตตฺถ กา ปริเทวนา.

๖. พรหาฉัตตชาดก
(๓๓๖)

๑๔๑. "พระองค์ทรงบ่นเพ้ออยู่ว่า หญ้า ๆ ใครหนอ นำหญ้ามาถวายพระองค์ กิจด้วยหญ้าของพระองค์มีอยู่หรือหนอ (เพราะว่า) พระองค์ตรัสถึงแต่หญ้าเท่านั้น.

๑๔๒. ฉัตตฤาษีผู้มีร่างกายใหญ่ ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นพหูสูต มา (อยู่) ในพระนครของเรานี้ ฉัตตฤาษีนั้น ถือเอาทรัพย์ของเราทั้งหมดใส่หญ้าไว้ในตุ่ม แล้วไปเสีย.

๑๔๓. การถือเอาทรัพย์ทั้งหมด ของตนไป และการไม่ถือเอาหญ้านี้เป็นกิจที่ผู้ปรารถนาของมากด้วยของน้อย จะพึงทำอย่างนั้น ฉัตตฤาษีบรรจุหญ้าในตุ่ม(หนี)ไปแล้ว ทำร่ำไรรำพันในเรื่องนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

๑๔๔. สีลวนฺโต น กุพฺพนฺติ
พาโล สีลานิ กุพฺพติ
อนิจฺจสีลํ ทุสฺสีลฺยํ
กึ ปณฺฑิจฺจํ กริสฺสตี"ติ

๑๔๔. ผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมไม่ทำอย่างนี้
คนพาล ย่อมทำอนาจารเป็นปกติ
ความเป็นบัณฑิต จักกระทำคน
ทุศีล มีศีลไม่ยั่งยืนให้เป็น
อย่างไร".

พฺรหาจตฺตชาตกํ ฉฏฺฐํ. พรหาฉัตตชาดก ที่ ๖.

๖. พฺรหาฉตฺตชาตกวณฺณนา
(๓๓๖)

ติณํ ติณนฺติ ลปสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุหกํ ภิกฺขุ์ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ กถิตเมว.

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ อโหสิ. พาราณสีราชา มหติยา เสนาย โกสลราชานํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา สาวตฺถิยํ คนฺตฺวา ยุทฺเธน นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ คณฺหิ. โกสลรญฺโญ ปน ปุตฺโต ฉตฺโต นาม กุมาโร อตฺถิ.

โส อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ตโย เวเท จ อฏฺฐารส สิปฺปานิ จ อุคฺคณฺหิตฺวา ตกฺกสิลโต นิกฺขมฺม สพฺพสมยสิปฺปานิ สิกฺขนฺโต เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปาปุณิ. ตํ นิสฺสาย ปญฺจสตตาปสา อรญฺเญ ปณฺณสาลายํ

๖. พรรณนาพรหาฉัตตชาดก
(๓๓๖)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวง ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **ทรงบ่นเพ้ออยู่ว่า หญ้า** ๆ ดังนี้เป็นต้น. เรื่องปัจจุบันได้กล่าวไว้แล้วเหมือนกัน.

ก็ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ผู้บอกอรรถและธรรมของท้าวเธอ. พระเจ้ากรุงพาราณสี ยกพหลพลพยุหเสนาไปกรุงสาวัตถี ทำสงครามกับพระเจ้าโกศล เข้าไปสู่พระนคร แล้วจับพระราชาได้ด้วยยุทธวิธี. ก็ยังมีพระราชบุตรของพระเจ้าโกศลอยู่พระองค์หนึ่ง พระนามว่าฉัตตกุมาร.

ฉัตตกุมารนั้น ปลอมพระองค์มิให้ใครรู้ออกไปยังพระนครตักกสิลา เรียนเอาไตรเพทและศิลปะ ๑๘ ประการ แล้วออกจากพระนครตักกสิลา ศึกษาศิลปะลัทธิสมัยทั้งหมดไป (จน) ลุถึงปัจจันตคาม (หมู่บ้านชายแดน)แห่งหนึ่ง. ดาบส

วสนฺติ. กุมาโร เต อุปสงฺกมิตฺวา "อิเมสมฺปิ สนฺติเก กิญฺจิ สิกฺขิสฺสามี"ติ ปพฺพชิตฺวา ยนฺเต ชานนฺติ ตำ สพฺพำ อุคฺคณฺหิ. โส อปรภาเค คณสตฺถาชาโต.

๕๐๐ ตน อาศัยปัจจันตคามนั้นอยู่ ณ บรรณศาลาในป่า. พระกุมารเข้าไปหาดาบสเหล่านั้น ดำริว่า "เราจักศึกษาศิลปะอะไร ๆ ในสำนักแม้แห่งดาบสเหล่านี้" จึงบรรพชา แล้วเรียนวิทยาที่ดาบสเหล่านั้นรู้ทั้งหมด. ครั้นต่อมาเธอได้เป็นศาสดาเจ้าคณะ.

อเถกทิวสำ อิสิคณำ อามนฺเตตฺวา "มาริสา กสฺมา มชฺฌิมเทสำ น คจฺฉถา"ติ ปุจฺฉิ. "มาริส มชฺฌิมเทเส มนุสฺสา นาม ปณฺฑิตา เต ปญฺหำ ปุจฺฉนฺติ อนุโมทนำ การาเปนฺติ มงฺคลำ ภณาเปนฺติ อสกฺโกนฺเต ครหนฺติ มยำ เตน ภเยน น คจฺฉามา"ติ. "มา ตุเมฺห ภายิตฺถ อหเมตำ สพฺพำ กริสฺสามี"ติ. "เตนหิ คจฺฉามา"ติ.

ภายหลังวันหนึ่งเธอเรียกพวกฤาษีมา แล้วถามว่า "ท่านผู้นิรทุกข์ เหตุไรพวกท่านจึงไม่ไปยังมัชฌิมประเทศเล่า". ฤาษีเหล่านั้นตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ธรรมดามนุษย์ทั้งหลายในมัชฌิมประเทศเป็นคนฉลาด พวกเขาถามปัญหา ให้ทำอนุโมทนา ให้กล่าวมงคล เมื่อพวกข้าพเจ้าไม่สามารถ ก็พากันติเตียน พวกข้าพเจ้าจึงไม่ไป เพราะความกลัวนั้น". ฉัตตดาบสจึงพูดว่า "พวกท่านอย่ากลัวเลย ข้าพเจ้าจักทำกิจทั้งหลายนั้นให้เอง". ดาบสเหล่านั้นพูดว่า "ถ้าเช่นนั้นพวกเราไปกันเถิด".

สพฺเพ อตฺตโน ขาริวิวิธมาทาย[๑] อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺตา. ดาบสทั้งหมด พากันจัดแจงบริขารเครื่องหาบหามของตน ๆ แล้วไปถึง

---

[๑] ก. ปริกฺขารำ วิวิธำ.

พาราณสีราชาปิ โกสลรชฺชํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ตตฺถ ราชายุตฺตเก ฐเปตฺวา สยํ ตตฺถ วิชฺชมานกธนํ คเหตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา อุยฺยาเน โลหจาฏิโย ปูราเปตฺวา นิทหิตฺวา ตสฺมึ สมเย พาราณสิยเมว วสิ.

พระนครพาราณสี โดยลำดับ ฝ่ายพระเจ้าพาราณสี กระทำโกศลรัฐให้อยู่ในเงื้อมมือของพระองค์ แล้วทรงตั้งข้าหลวงแทนไว้ในพระนครนั้น ทรงยึดเอาทรัพย์ที่มีอยู่ในพระนครนั้นเสียเอง เสด็จไปพระนครพาราณสี เอาทรัพย์บรรจุตุ่มโลหะจนเต็ม แล้วฝังไว้ในพระราชอุทยาน ในสมัยนั้นยังคงประทับอยู่ในพระนครพาราณสีนั่นเอง.

อถ เต อิสโย ราชุยฺยาเน รตฺตึ วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ อคมํสุ. ราชา เตสํ อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ปกฺโกสาเปตฺวา มหาตเล นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา ยาว ภตฺตกาลา ตํ ตํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น พวกฤาษีเหล่านั้นพักอยู่ในพระราชอุทยานคืนหนึ่งแล้ว รุ่งขึ้นจึงเข้าไปสู่พระนคร เพื่อภิกขาจาร ถึงประตูพระราชวัง. พระราชาทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของฤาษีเหล่านั้น รับสั่งให้นิมนต์มา แล้วให้นั่งในท้องพระโรง ถวายข้าวยาคูและของขบฉัน แล้วถามปัญหานั้น ๆ จนกระทั่งถึงเวลาภัตตาหาร.

ฉตฺโต รญฺโญ จิตฺตํ อาราเธนฺโต สพฺพํ ปญฺหํ วิสชฺเชตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน วิจิตฺรํ อนุโมทนํ อกาสิ. ราชา สุฏฺฐุตรํ ปสนฺโน ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สพฺเพปิ เต อุยฺยาเน วาเสสิ.

ฉัตตดาบส เมื่อจะให้พระราชาทรงพอพระทัย จึงแก้ปัญหาทั้งหมด ในเวลาฉันอาหารเสร็จ จึงได้ทำอนุโมทนาอันไพเราะ. พระราชาทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้น ทรงรับปฏิญญาแล้ว ให้ดาบสเหล่านั้น แม้ทั้งหมดอยู่ในพระราชอุทยาน.

ฉตฺโต นิธิอุทฺธรณมนฺตำ ชานาติ. โส ตตฺถ วสนฺโต "กหำ นุ โข อิมินา มม ปิตุ สนฺตกำ ธนำ นิหิตนฺ"ติ มนฺตำ ปริวตฺเตตฺวา โอโลเกนฺโต ราชุยฺยาเน นิหิตภาวำ ญตฺวา "อิธ ธนำ คเหตฺวา มม รชฺชำ คณฺหิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา ตาปเส อามนฺเตตฺวา "มาริสา อหำ โกสลรญฺโญ ปุตฺโต พาราณสีรญฺญา อมฺหากำ รชฺชำ คหิตำ อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา เอตฺตกำ กาลำ อตฺตโน ชีวิตำ อนุรกฺขึ อิทานิ กุลสนฺตกำ ธนำ ลทฺธำ อหำ อาทาย คนฺตฺวา อตฺตโน รชฺชำ คณฺหิสฺสามิ ตุเมฺห กึ กริสฺสถา"ติ อาห. "มยำ ตยาเอว สทฺธึ คมิสฺสามา"ติ.

ฉัตตดาบสย่อมรู้มนต์เครื่องขุดขุมทรัพย์. ท่านอยู่ในอุทยานนั้น คิดว่า "พระราชานี้ฝังทรัพย์ของพระราชบิดาของเราไว้ ณ ที่ไหนหนอ" จึงร่ายมนต์ตรวจดู รู้ว่าฝังไว้ในพระราชอุทยาน คิดว่า "เราจักถือเอาทรัพย์ในที่นี้ แล้วยึดเอาราชสมบัติของเรา" ดังนี้แล้ว เรียกดาบสทั้งหลายมาบอกว่า "ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นราชบุตรของพระเจ้าโกศล พระเจ้ากรุงพาราณสี ยึดเอาราชสมบัติของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าปลอมตัวออกไปรักษาชีวิตตนเอง ตลอดกาลเพียงนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทรัพย์ของตระกูลแล้ว ข้าพเจ้าจักพาไปยึดเอาราชสมบัติของข้าพเจ้า พวกท่านจักช่วยได้ไหม". ดาบสเหล่านั้นกล่าวว่า "พวกเราจะไปพร้อมกับท่านเหมือนกัน".

โส "สาธู"ติ มหนฺเต จมฺมปสิพฺพเก การาเปตฺวา รตฺติภาเค ภูมิยำ ขณิตฺวา ธนจาฏิโย อุทฺธริตฺวา ปสิพฺพเกสุ ธนำ ปกฺขิปิตฺวา จาฏิโย ติณสฺส ปูราเปตฺวา ปญฺจ อิสิสตานิ อญฺเญ จ มนุสฺเส ธนำ คาหาเปตฺวา ปลายิตฺวา สาวตฺถิยำ

ฉัตตดาบสรับว่า "ดีละ" แล้วให้ทำกระสอบหนังใบใหญ่ ๆ พอตกกลางคืน จึงขุดพื้นดินยกเอาตุ่มทรัพย์ขึ้นมา เอาทรัพย์ใส่กระสอบ แล้วเอาหญ้าบรรจุไว้จนเต็มตุ่ม ให้ฤาษี ๕๐๐ และมนุษย์เหล่าอื่น ช่วยขนทรัพย์หนีไป ณ กรุง

คนฺตฺวา ราชายุตฺตเก คาหาเปตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา ปาการฏฺฏาลกาทิปฏิสงฺขรณํ กาเรตฺวา ปุนปิ ตํ รญฺญา ยุทฺเธน อคฺคเหตพฺพํ กตฺวา นครํ อชฺฌาวสติ.

สาวัตถี ให้จับข้าหลวง แล้วยึดเอาราชสมบัติ สั่งให้ทำการปฏิสังขรณ์กำแพงและหอรบเป็นต้น สร้างพระนครนั้น มิให้พระราชาสู้รบยึดเอาไปได้อีก แล้วอยู่ครอบครองพระนคร.

พาราณสีรญฺโญปิ "ตาปสา อุยฺยานโต ธนํ คเหตฺวา ปลาตา"ติ อาโรเจสุ. โส อุยฺยานํ คนฺตฺวา จาฏิโย วิวราเปตฺวา ติณเมว ปสฺสิ. ตสฺส ธนํ นิสฺสาย มหนฺโต โสโก อุปฺปชฺชิ. โส นครํ คนฺตฺวา "ติณํ ติณนฺ"ติ วิลปนฺโต จรติ. น ตสฺส อญฺโญ โกจิ โสกํ นิพฺพาเปตุํ สกฺโกติ.

พวกราชบุรุษ กราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า "พวกดาบสลักทรัพย์หนีไปจากพระอุทยาน". ท้าวเธอเสด็จไปยังพระอุทยานรับสั่งให้เปิดตุ่มทั้งหลายแล้วทรงเห็นแต่หญ้าเท่านั้น. เพราะอาศัยทรัพย์ ความโศกเป็นอันมากได้เกิดขึ้นแก่พระองค์แล้ว. ท้าวเธอเสด็จไปสู่พระนครเที่ยวบ่นเพ้ออยู่ว่า "หญ้า ๆ". ใคร ๆ อื่นไม่สามารถจะระงับความเศร้าโศก ของท้าวเธอได้.

โพธิสตฺโต จินฺเตสิ "รญฺโญ มหนฺโต โสโก วิลปนฺโต จรติ ฯเปตฺวา โข ปน มํ นาสฺส อญฺโญ โกจิ โสกํ วิโนเทตุํ สมตฺโถ นิสฺโสกํ ตํ กริสฺสามี"ติ โส เอกทิวสํ เตน สทฺธึ สุขํ นิสินฺโน วิลปนกาเล ปฐมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์คิดว่า "ความโศกอย่างใหญ่หลวงเกิดขึ้นแก่พระราชา พระราชาเที่ยวบ่นเพ้ออยู่ ก็เว้นเราเสียแล้วไม่มีใคร ๆ อื่น ที่จะสามารถบรรเทาความเศร้าโศกของท้าวเธอได้ เราจักช่วยพระองค์ให้หายโศก" ดังนี้. วันหนึ่งพระโพธิสัตว์นั้น นั่งอย่างสบายกับพระราชา

ดาวน์โหลดจาก ไทยเกษตร.com

นั้น ในเวลาที่ทรงบ่นเพ้อ กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๔๑."ติณๆ ติณนฺติ ลปสิ
โก นุ เต ติณมาหริ
กินฺนุ เต ติณกิจฺจตฺถิ
ติณเมว ปภาสตี"ติ.

๑๔๑. "พระองค์ทรงบ่นเพ้ออยู่ว่า หญ้า ๆ ใครหนอนำหญ้า มาถวายพระองค์ กิจด้วยหญ้าของพระองค์มีอยู่หรือหนอ เพราะว่าพระองค์ตรัสถึงแต่หญ้าเท่านั้น".

ตตฺถ **กินฺนุ เต ติณกิจฺจตฺถีติ** กึ นุ ตว ติเณน กิจฺจํ กาตพฺพํ อตฺถิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กิจด้วยหญ้าของพระองค์มีอยู่หรือหนอ** ความว่า กิจที่จะพึงทำด้วยหญ้าของพระองค์มีอยู่หรือหนอ.

ติณเมว ปภาสสีติ ตฺวํ หิ เกวลํ ติณํ ติณนฺติ ติณเมว ภาสสิ อสุกติณํ นามาติ น กเถสิ นามํว ตาวสฺส กเถหิ อสุกติณํ นามาติ มยํ เต อาหริสฺสาม อถ ปน เต ติเณน โก อตฺโถ อตฺถิ ติณการณํ[๑] มา วิลปสีติ.

คำว่า **พระองค์ตรัสถึงแต่หญ้าเท่านั้น** ความว่า ก็พระองค์ตรัสถึงแต่หญ้าอย่างเดียวเท่านั้นว่า หญ้า ๆ ไม่ตรัสว่าหญ้าชื่อโน้น หากพระองค์ตรัสแต่ชื่อของมันเท่านั้นว่า หญ้าชื่อโน้น พวกข้าพระองค์ก็จักนำมาถวายพระองค์ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์มีความต้องการหญ้าหรือ ขอพระองค์อย่าได้บ่นเพ้อถึงหญ้าเลย.

---

[๑] ฉ. นิกฺการณา.

ตं สุตฺวา ราชา ทุติยं คาถมาห

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสพระคาถาที่ ๒ ว่า

๑๔๒."อิธาคมา พฺรหฺมจารี
พฺรหา ฉตฺโต พหุสฺสุโต
โส เม สพฺพํ สมาทาย
ติณํ นิกฺขิปฺป คจฺฉตี"ติ.

๑๔๒."ฉัตตฤาษีผู้มีร่างกายใหญ่ ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นพหูสูต มา (อยู่) ในพระนครนี้ ฉัตตฤาษีนั้นได้ถือเอาทรัพย์ของเราทั้งหมดใส่หญ้าไว้ในตุ่ม แล้วไปเสีย".

ตตฺถ **พฺรหา**ติ ทีโฆ. **ฉตฺโต**ติ ตสฺส นามํ. **สพฺพํ สมาทายา**ติ สพฺพํ ธนํ คเหตฺวา. **นิกฺขิปฺป คจฺฉตี**ติ จาฏีสุ ติณํ นิกฺขิปิตฺวา คโตติ ทสฺเสนฺโต เอวมาห.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีร่างกายใหญ่** คือ มีกายสูง. คำว่า **ฉัตตะ** เป็นชื่อของดาบสนั้น. คำว่า **ถือเอาทรัพย์ทั้งหมด** ความว่า ถือเอาทรัพย์ทั้งหมด. คำว่า **ใส่หญ้าไว้แล้วก็ไป** ความว่า พระราชาเมื่อจะแสดงว่าฉัตตฤาษีใส่หญ้าไว้ในตุ่มทั้งหลายหนีไปแล้ว จึงตรัสอย่างนี้.

ตं สุตฺวา โพธิสตฺโต ตติยं คาถมาห

พระโพธิสัตว์ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว กล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๑๔๓. "เอเวตํ โหติ กตฺตพฺพํ
อปฺเปน พหุมิจฺฉตา
สพฺพํ สกสฺส อาทานํ
อนาทานํ ติณสฺส วา
ติณสฺส จาฏีสุ คโต

๑๔๓. "การถือเอาทรัพย์ทั้งหมด ของตนไป หรือการไม่ถือเอาหญ้านี้เป็นกิริยาที่ผู้ปรารถนาของมาก จากของน้อย จะพึงทำอย่างนั้น ฉัตตฤาษีบรรจุหญ้าในตุ่ม (หนี)

๐๑ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตตฺถ กา ปริเทวนา"ติ. ไปแล้ว การร่ำไรรำพันในเรื่องนั้น จะมีประโยชน์อะไร".

ตสฺสตฺโถ อปฺเปน ติเณน พหุธนํ อิจฺฉตา เอวํ เอตํ กตฺตพฺพํ โหติ ยทิทํ ปิตุ สนฺตกสฺส ธนสฺส สพฺพํ อาทานํ อคยฺหุปกสฺส ติณสฺส จ อนาทานํ อิติ มหาราช โส พฺรหาฉตฺโต คเหตพฺพยุตฺตกํ อตฺตโน ปิตุ สนฺตกํ ธนํ คเหตฺวา อคฺคเหตพฺพยุตฺตกํ ติณํ จาฏีสุ ปกฺขิปิตฺวา คโต ตตฺถ กา ปริเทวนาติ.

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า ข้อที่ฉัตตฤาษีถือเอาทรัพย์ทั้งหมดของบิดา และไม่ถือเอาหญ้าอันไม่ควรถือเอาไปนี้ เป็นกิจที่ผู้ต้องการทรัพย์มากด้วยหญ้าอันน้อยจะพึงทำ ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ฉัตตฤาษีผู้มีร่างกายสูงใหญ่นั้น ถือเอาทรัพย์ของบิดาตนอันควรถือเอา ใส่หญ้าอันไม่ควรถือเอาไว้ในตุ่มทั้งหลายหนีไปแล้ว การคร่ำครวญร่ำไรในข้อนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

ตํ สุตฺวา ราชา จตุตฺถํ คาถมาห พระราชาได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า

๑๔๔. "สีลวนฺโต น กุพฺพนฺติ
พาโล สีลานิ กุพฺพติ
อนิจฺจสีลํ ทุสฺสีลฺยํ
กึ ปณฺฑิจฺจํ กริสฺสตี"ติ.

๑๔๔. "ผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมไม่ทำอย่างนี้
คนพาล ย่อมทำอนาจารเป็นปกติ
ความเป็นบัณฑิต จักกระทำคน
ทุศีล มีศีลไม่ยั่งยืน ให้เป็นอย่างไร".

ตตฺถ **สีลวนฺโตติ** เย สีลสมฺปนฺนา พฺรหฺมจาริโน เต เอวรูปึ น กุพฺพนฺติ. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ผู้มีศีล** ความว่า ชนเหล่าใด สมบูรณ์ด้วยศีล

ประพฤติพรหมจรรย์ ชนเหล่านั้นจักไม่ทำกรรมเห็นปานนี้.

พาโล สีลานิ กุพฺพตีติ พาโล ปน ทุราจาโร เอวรูปานิ อตฺตโน อนาจาร-สงฺขาตานิ สีลานิ กโรติ.

คำว่า **คนพาลย่อมกระทำอนาจาร** ความว่า แต่คนพาลผู้มีอาจาระอันเลวทราม ย่อมทำศีล กล่าวคือ อนาจารของตนเห็นปานนี้ได้.

อนิจฺจสีลนฺติ อทฺธุเวน ทีฆรตฺตํ อปฺปวตฺเตน สีเลน สมนฺนาคตํ. **ทุสฺสีลฺยนฺติ** ทุสฺสีลํ.

คำว่า **มีศีลไม่ยั่งยืน** ความว่า ผู้ประกอบด้วยศีลที่ไม่เป็นไปยั่งยืน คือ ตลอดกาลนาน. คำว่า **ความเป็นผู้ทุศีล** คือ **มีศีลอันเลวทราม.**

กึ ปณฺฑิจฺจํ กริสฺสตีติ เอวรูปิ ปุคฺคลํ พาหุสจฺจปริภาวิตํ ปณฺฑิจฺจํ กึ กริสฺสติ กึ สมฺปาเทสฺสติ วิปตฺติเมวสฺส[๑] กริสฺสตีติ.

คำว่า **ความเป็นบัณฑิตจักกระทำอะไร** ความว่า ความเป็นบัณฑิตจักกระทำบุคคลเห็นปานนั้น ผู้ได้อบรมแล้วด้วยพหุสัจจะให้เป็นเช่นไร คือ จักให้อะไรเกิดขึ้น จักกระทำความวิบัติแก่เขาฝ่ายเดียวเท่านั้น.

ตํ ครหนฺโต วตฺวา โส ตาย โพธิสตฺตสฺส คาถาย นิสฺโสโก หุตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ.

พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้น ทรงกล่าวตำหนิฉัตตฤาษีนั้น เป็นผู้สร่างจากความเศร้าโศก เพราะคาถาของพระโพธิสัตว์นั้น ครอบครองราชสมบัติโดยธรรม.

---

[๑] ก. กึ นิปฺผตฺติเมวสฺส.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา พฺรหาจตฺโต กุหกภิกฺขุ อโหสิ ปณฺฑิตามจฺโจ ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ฉัตตฤาษีผู้มีร่างกายสูงใหญ่ ในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุผู้หลอกลวง ส่วนอำมาตย์ผู้บัณฑิตกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

พฺรหาจตฺตชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐา.

พรรณนาพรหาฉัตตชาดก ที่ ๖ จบ.

๗. ปีฐชาตก (๓๓๗)

๑๔๕."น เต ปีฐมทายิมฺห
น ปานํ นปิ โภชนํ
พฺรหฺมจารี ขมสฺสุ เม
เอตํ ปสฺสามิ อจฺจยํ.

๑๔๖. เนวาภิสชฺชามิ น จาปิ กุปฺเป
น จาปิ เม อปฺปิยมาสิ กิญฺจิ
อโถปิ เม อาสิ มโนวิตกฺโก
เอตาทิโส นูน กุลสฺส ธมฺโม.

๑๔๗. เอสสฺมากํ กุเล ธมฺโม
ปิตุปิตามโห สทา
อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ
สพฺเพตํ นิปทามเส.

๑๔๘. เอสสฺมากํ กุเล ธมฺโม
ปิตุปิตามโห สทา
สกฺกจฺจํ อุปติฏฺฐาม
อุตฺตมํ วิย ญาตกนฺ"ติ.

ปีฐชาตกํ สตฺตมํ.

๗. ปีฐชาดก (๓๓๗)

๑๔๕. "พวกข้าพเจ้าไม่ได้ถวายตั่ง น้ำดื่ม ทั้งโภชนะแก่ท่าน ขอท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ จงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ข้าพเจ้าเห็นโทษอยู่อย่างนี้.

๑๔๖. เราไม่ติดอยู่ (ในข้าว น้ำ เป็นต้น) แม้ในความโกรธ เราก็ไม่ติดอยู่ สิ่งที่ไม่เป็นที่รัก อะไร ๆ ของเราก็ไม่มี ที่จริงเรายังมีความตรึกในใจอยู่ว่า ธรรมในตระกูลเป็นเช่นนี้แน่.

๑๔๗. อาสนะ ๑ น้ำ ๑ น้ำมันทาเท้า ๑ ทั้งหมดนั้น ข้าพเจ้าให้อยู่เป็นนิตย์ นี้เป็นธรรม อันมีมาแต่ครั้งปู่ทวด (บรรพบุรุษ) ในตระกูลของพวกข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

๑๔๘. ข้าพเจ้าทั้งหลาย ย่อมบำรุงผู้ประพฤติธรรมโดยเคารพ ดุจญาติผู้สูงสุด นี้เป็นธรรมอันมีมาแต่ครั้งปู่ทวด (บรรพบุรุษ) ในตระกูลของพวกข้าพเจ้าทุกเมื่อ".

ปีฐชาดก ที่ ๗.

๗. ปีฐชาตกวณฺณนา (๓๓๗)

น เต ปีฐมทายิมฺหาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ ภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร ชนปทโต เชตวนำ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรำ ปฏิสาเมตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา สามเณรทหเร ปุจฺฉิ "อาวุโส สาวตฺถิยำ อาคนฺตุกภิกฺขูนำ โก อุปการโก"ติ.

"อาวุโส อนาถปิณฺฑิโก นาม มหาเสฏฺฐี วิสาขา นาม มหาอุปาสิกา เอเต ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุปการกา มาตาปิตุฏฺฐานิยา"ติ.

โส "สาธู"ติ ปุนทิวเส ปาโตว เอกภิกฺขุสฺสาปิ อปวิฏฺฐกาเล อนาถปิณฺฑิกสฺส ฆรทฺวารำ อคมาสิ. อเวลาย คตตฺตา โกจิ น โอโลเกสิ.

๗. พรรณนาปีฐชาดก (๓๓๗)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **พวกข้าพเจ้าไม่ได้ถวายตั่งแก่ท่าน** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ยินว่า ภิกษุรูปนั้นเดินทางมาจากชนบทไปสู่พระเชตวัน เก็บงำบาตรและจีวร แล้วถวายบังคมพระศาสดา ถามพวกสามเณรและภิกษุหนุ่มว่า "ผู้มีอายุ ในเมืองสาวัตถี ใครอุปการะภิกษุอาคันตุกะ".

พวกสามเณรและภิกษุหนุ่ม ตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ มหาเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ มหาอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา ทั้งสองนั้นอุปการะภิกษุสงฆ์ดำรงอยู่ในฐานะประดุจมารดาและบิดา".

ภิกษุอาคันตุกะนั้นรับว่า "ดีละ" รุ่งขึ้นได้ไปสู่ประตูเรือนของท่านอนาถบิณฑิกะแต่เช้าตรู่ ยังไม่มีภิกษุแม้รูปเดียวจะเข้าไปเลย. เพราะไปผิดเวลา ใคร ๆ จึงไม่ได้เห็น.

โส ตโต กิญฺจิ อลภิตฺวา วิสาขาย ฆรทฺวารํ คโต. ตตฺราปิ อติปาโตว คตตฺตา กิญฺจิ น ลภติ. โส ตตฺถ ตตฺถ วิจริตฺวา ปุนาคจฺฉนฺโต ยาคุยา นิฏฺฐิตาย คโต. ปุนปิ ตตฺถ ตตฺถ วิจริตฺวา ภตฺเต นิฏฺฐิเต คโต.

เธอไม่ได้อะไร ๆ จากบ้านนั้น จึงไปสู่ประตูเรือนของนางวิสาขา. แม้ที่เรือนนางวิสาขานั้น เธอก็ไม่ได้อะไร ๆ เพราะไปเช้าเกินไปนั่นเอง. เธอเที่ยวไปในเรือนทั้งสองนั้นแล้วกลับมา (และ) ไปอีก เมื่อข้าวต้มหมดแล้ว. เธอเที่ยวไปในเรือนทั้งสองนั้นอีก ไปเมื่อข้าวสวยหมดแล้ว.

โส วิหารํ คนฺตฺวา “เทฺวปิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนาเนว อิเม ภิกฺขู ปน ‘สทฺธานิ ปสนฺนานี’ติ กเถนฺตี”ติ ตานิ กุลานิ ปริภวนฺโต จรติ. อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส อสุโก กิร ชานปโท ภิกฺขุ อติกาลสฺเสว กุลทฺวารํ คโต ภิกฺขํ อลภนฺโต กุลานิ ปริภวนฺโต จรตี”ติ.

ภิกษุอาคันตุกะนั้น ไปสู่วิหาร เที่ยวเหยียดหยามตระกูลเหล่านั้นว่า “ตระกูลทั้งสองไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใสเลย แต่ภิกษุเหล่านั้น ยังพากันกล่าวว่า ‘มีศรัทธาเลื่อมใส”. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ข่าวว่าภิกษุชาวชนบทรูปโน้น ไปสู่ประตูเรือนตระกูล (ของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี และวิสาขามหาอุบาสิกา) เข้าเกินไป เมื่อไม่ได้ภิกษา จึงเที่ยวกล่าวเหยียดหยามตระกูล (ของท่านทั้งสองนั้น)”.

สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุตฺเต ตํ ภิกฺขุํ ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจํ กิรา”ติ ปุจฺฉิตฺวา

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไรหนอ” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสสั่ง

"สจฺจํ ภนฺเต"ติ วุตฺเต "กสฺมา ตฺวํ ภิกฺขุ กุชฺฌสิ ปุพฺเพ อนุปฺปนฺเนปิ พุทฺเธ ตาปสาปิ ตาว กุลทฺวารํ คนฺตฺวา ภิกฺขํ อลภิตฺวา น กุชฺฌึสู"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

ให้เรียกภิกษุนั้นมา แล้วตรัสถามว่า "ได้ยินว่า เธอเที่ยวกล่าวเหยียดหยามตระกูลเหล่านั้น จริงหรือ" เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า "จริง พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ภิกษุ ทำไมเธอจึงโกรธเล่า ในปางก่อน ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าแม้ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้น แม้พวกดาบสไปสู่ประตูเรือนตระกูลไม่ได้อาหารก็ยังไม่โกรธเลย" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺรหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺเต จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเนเยว วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปาวิสิ.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว เรียนศิลปะทุกอย่างในพระนครตักกสิลา ต่อมาได้บวชเป็นดาบสอยู่ในหิมวันตประเทศเป็นเวลานาน เพื่อต้องการฉันอาหารมีรสเค็ม และรสเปรี้ยว จึงไปสู่พระนครพาราณสี พักอยู่ในพระราชอุทยานนั่นเอง วันรุ่งขึ้นจึงเข้าไปภิกขาจารยังพระนคร.

ตทา พาราณสีเสฏฺฐี สทฺโธ โหติ ปสนฺโน. โพธิสตฺโต "กตรํ กุลฆรํ สทฺธนฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา "เสฏฺฐิฆรนฺ"ติ สุตฺวา เสฏฺฐิโน ฆรทฺวารํ อคมาสิ. ตสฺมึ ขเณ

ในครั้งนั้น เศรษฐีชาวเมืองพาราณสีมีศรัทธาเลื่อมใส. พระโพธิสัตว์ถามว่า "เรือนตระกูลไหนมีศรัทธา" ก็ได้รับคำตอบว่า "เรือนของท่านเศรษฐี" แล้ว

เสฏฺฐี ราชุปฏฺฐานํ คโต. มนุสฺสาปิ นํ น ปสฺสึสุ. โส นิวตฺติตฺวา คจฺฉติ.

ได้ไปสู่ประตูเรือน ของท่านเศรษฐี. ขณะนั้นเศรษฐีได้ไปเฝ้าพระราชา. ถึงคนในบ้านก็ไม่ได้เห็นท่าน. ท่านจึงกลับไป.

อถ นํ โส เสฏฺฐี ราชกุลา นิกฺขมนฺโต ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ฆรํ เนตฺวา นิสีทาเปตฺวา ปาทโธวน-มกฺขนยาคุขชฺชกาทีหิ สนฺตปฺเปตฺวา อนฺตราภตฺเต กิญฺจิ การณํ อปุจฺฉิตฺวา[๑] กตภตฺตกิจฺจํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน "ภนฺเต อมฺหากํ ฆรทฺวารํ อาคตา นาม ยาจกา วา ธมฺมิก-สมณพฺราหฺมณา วา สกฺการสมฺมานํ อลภิตฺวา คตปุพฺพา นาม นตฺถิ ตุเมฺห ปน อชฺช อมฺหากํ ทารเกหิ อทิฏฺฐตฺตา อาสนํ วา ปานียํ วา ปาทโธวนํ วา ยาคุภตฺตํ วา อลภิตฺวาว คตา อยํ อมฺหากํ โทโส ตุมฺหากเมว ขมิตุํ วฏฺฏตี"ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห

ครั้งนั้น เศรษฐีนั้นออกจากราชตระกูลไปพบท่าน ไหว้แล้วรับภาชนะใส่อาหารนำไปเรือน นิมนต์ให้นั่งแล้วล้างเท้าทาเท้าด้วยน้ำมัน ให้อิ่มหนำด้วยข้าวต้มและของขบฉันเป็นต้น ในระหว่างฉันได้ถามถึงเหตุบางอย่าง แล้วไหว้พระโพธิสัตว์ดาบสผู้ฉันเสร็จ แล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกยาจกหรือสมณ-พราหมณ์ผู้ทรงธรรม ซึ่งมาสู่ประตูเรือนของพวกข้าพเจ้า จะชื่อว่าไม่เคยได้สักการะและสัมมานะกลับไป ย่อมไม่มี แต่เพราะพวกเด็ก ๆ ของข้าพเจ้าไม่เห็นในวันนี้ ท่านจึงไม่ได้อาสนะ น้ำดื่ม น้ำล้างเท้า หรือข้าวต้มและข้าวสวยเลยไป นี้เป็นโทษของพวกข้าพเจ้า ท่านควรจะอดโทษนั้นแก่พวกข้าพเจ้า" ดังนี้แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

---

[๑] อิ. ก. ปุจฺฉิตฺวา.

๑๔๕."น เต ปีฐมทายิมฺหา[๑]
น ปานํ นปิ โภชนํ
พฺรหฺมจารี ขมสฺสุ เม
เอตํ ปสฺสามิ อจฺจยนฺ"ติ.

๑๔๕. "พวกข้าพเจ้าไม่ได้ถวายตั่ง น้ำดื่ม ทั้งโภชนะแก่ท่าน ขอท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ จงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ข้าพเจ้าเห็นโทษอยู่อย่างนี้".

ตตฺถ **น เต ปีฐมทายิมฺหาติ** ปีฐมฺปิ เต น ทาปยิมฺหา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พวกข้าพเจ้าไม่ได้ถวายตั่งแก่ท่าน** ความว่า พวกข้าพเจ้าไม่ได้ให้แม้ตั่งแก่ท่าน.

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๑๔๖."เนวาภิสชฺชามิ น จาปิ กุปฺเป
น จาปิ เม อปฺปิยมาสิ กิญฺจิ
อโถปิ เม อาสิ มโนวิตกฺโก
เอตาทิโส นูน กุลสฺส ธมฺโม"ติ.

๑๔๖. "เราไม่ติดอยู่ (ในข้าว น้ำ เป็นต้น) แม้ในความโกรธ เราก็ไม่ติดอยู่ สิ่งที่ไม่เป็นที่รัก อะไร ๆ ของเราก็ไม่มี ที่จริงเรายังมีความตรึกในใจอยู่ว่า ธรรมในตระกูลเป็นเช่นนี้แน่".

ตตฺถ **เนวาภิสชฺชามีติ** เนว ลคฺคามิ. **เอตาทิโสติ** อิมสฺส กุลสฺส เอตาทิโส นูน สภาโว ทายกวโส[๒] เอส ภวิสฺสตีติ เอวํ เม มโนวิตกฺโก

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เราไม่ติดอยู่** ความว่า เราไม่ได้ข้องเลย. คำว่า **เช่นนี้** ความว่า ธรรมคือสภาพแห่งตระกูลนี้เป็นเช่นนี้ คือ จักเป็นวงศ์

---

[๑] ขุ. ชา. ๒๗/๑๕๓ ปีฐมทาสิมฺห.
[๒] ฉ. อทายกวโส.

อุปฺปนฺโน.

แห่งทายกแน่ ข้าพเจ้าเกิดความตรึกแห่งใจอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ตำ สุตฺวา เสฏฺฐี เทฺว คาถา อภาสิ

เศรษฐีฟังคาถานั้นแล้ว ได้กล่าว ๒ คาถาว่า

๑๔๗."เอสสฺมากำ กุเล ธมฺโม
ปิตุปิตามโห สทา
อาสนำ อุทกำ ปชฺชำ
สพฺเพตำ นิปทามเส.

๑๔๗. "อาสนะ ๑ น้ำ ๑ น้ำมันทาเท้า ๑ ทั้งหมดนั้น ข้าพเจ้าให้อยู่เป็นนิตย์ นี้เป็นธรรม อันมีมาแต่ครั้งปู่ทวด (บรรพบุรุษ) ในตระกูลของพวกข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

๑๔๘. เอสสฺมากำ กุเล ธมฺโม
ปิตุปิตามโห สทา
สกฺกจฺจำ อุปติฏฺฐาม
อุตฺตมำ วิย ญาตกนฺ"ติ.

๑๔๘. ข้าพเจ้าทั้งหลาย ย่อมบำรุงผู้ประพฤติธรรมโดยเคารพ ดุจญาติผู้สูงสุด นี้เป็นธรรมอันมีมาแต่ครั้งปู่ทวด (บรรพบุรุษ) ในตระกูลของพวกข้าพเจ้าทุกเมื่อ".

ตตฺถ **ธมฺโม**ติ สภาโว. **ปิตุปิตามโห**ติ ปิตูนญฺจ ปิตามหานญฺจ สนฺตโก. **อุทกนฺ**ติ ปาทโธวนอุทกำ. **ปชฺชนฺ**ติ ปาทมกฺขนำ เตลำ. **สพฺเพตนฺ**ติ สพฺพำ เอตำ.

สภาวะชื่อว่า **ธรรม** ในคาถานั้น. คำว่า **ครั้งปู่ทวด** ความว่า เป็นของมีอยู่แห่งบิดาและปู่. คำว่า **น้ำ** ได้แก่น้ำล้างเท้า. คำว่า **น้ำมันทาเท้า** คือน้ำมันทาเท้า. บทว่า **สพฺเพตำ** ตัดบทเป็น สพฺพำ เอตำ แปลว่า ทั้งหมดนั้น.

นิปทามเสติ นิปการา อุปสคฺคา. ทามเสติ อตฺโถ. **ททามา**ติ วุตฺตำ โหติ.

นิ และ ป อักษรในบทว่า **นิปทามเส** เป็นอุปสรรค. ความว่า ให้. มีคำอธิบาย

อิมินา ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ทายกวํโส อมฺหากํ วํโสติ ทสฺเสติ.

ว่า **ย่อมให้**. ด้วยคำว่า นิปทามเส นี้ ท่านเศรษฐีย่อมแสดงว่าธรรมนี้เป็นวงศ์แห่งผู้ให้ คือ เป็นวงศ์ของพวกข้าพเจ้าตลอดจน ๗ ชั่วสกุล.

อุตฺตมํ วิย ญาตกนฺติ มาตรํ วิย ปิตรํ วิย จ มยํ ธมฺมิกํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ทิสฺวา สกฺกจฺจํ สหตฺถเน อุปฏฺฐหามาติ อตฺโถ.

คำว่า **ดุจญาติผู้สูงสุด** ความว่า พวกข้าพเจ้าเห็นสมณะและพราหมณ์ ผู้ประพฤติธรรมแล้ว ย่อมบำรุงด้วยมือของตนโดยเคารพ ราวกะว่า บำรุงมารดาบิดา ฉะนั้น.

โพธิสตฺโต ปน กติปาหํ พาราณสิเสฏฺฐิโน ธมฺมํ เทเสนฺโต ตตฺถ วสิตฺวา ปุน หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตสิ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงธรรมแก่เศรษฐีชาวเมืองพาราณสี จึงพักอยู่ในที่นั้น ๒-๓ วัน แล้วไปสู่หิมวันตประเทศนั่นแลอีก ทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้นแล้ว.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ. สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. ตทา พาราณสีเสฏฺฐี อานนฺโท อโหสิ. ตาปโส ปน อหเมวาติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสัจจะประมวลชาดกแล้ว. ในเวลาจบสัจจะภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. เศรษฐีชาวเมืองพาราณสีในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นพระอานนท์. ฝ่ายดาบสกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล.

ปีฐชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนาปีฐชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. ถุสชาตก (๓๓๘)

๑๔๙. "วิทิตำ ถุสำ อุนฺทุรานำ
วิทิตำ ปน ตณฺฑุลำ
ถุสำ ถุสำ วิวชฺชิตฺวา
ตณฺฑุลำ ปน ขาทเร.

๑๕๐. ยา มนฺตนา อรญฺญสฺมึ
ยา จ คาเม นิกณฺณิกา
ยญฺเจตำ อิติ จินฺตี จ
เอตมฺปิ วิทิตำ มยา.

๑๕๑. ธมฺเมน กิร ชาตสฺส
ปิตา ปุตฺตสฺส มกฺกโฏ
ทหรสฺเสว สนฺตสฺส
ทนฺเตหิ ผลมจฺฉิทา.

๑๕๒. ยเมตำ ปริสปฺปสิ
อชกาโณว สาสเป
โยปายำ เหฏฺฐโต เสติ
เอตมฺปิ วิทิตำ มยา"ติ.

ถุสชาตกำ อฏฺฐมำ.

๘. ถุสชาตก (๓๓๘)

๑๔๙. "แกลบปรากฏเป็นแกลบ แก่หนู ทั้งหลาย ข้าวสารก็ปรากฏเป็นข้าวสารแก่มัน แม้ในที่มืดมันเว้นแกลบ กินแต่ข้าวสาร.

๑๕๐. การปรึกษากันในป่าก็ดี การกระซิบกระซาบกันในบ้านก็ดี ความคิดก็ดี เราทราบทั้งนั้น.

๑๕๑. ได้ยินว่า วานรที่เป็นบิดากัดผล (คือภาวะแห่งบุรุษเพศ) ของลูกที่เกิดโดยธรรมแต่ยังเยาว์ทีเดียว.

๑๕๒. เจ้าดิ้นรนอยู่ดุจแพะตาบอด ในไร่ผักกาดก็ดี ผู้ที่นอนอยู่ภายใต้ก็ดี เราทราบทั้งนั้น".

ถุสชาตกที่ ๘.

๑๑ ๑๑ ๒๖๖๑๑๑๑ ๑๗ ๓.๗.๓๓ ๑๗๑๑ ๓๗ ๑๑๑๑๒๒๒๒

๘. ถุสชาตกวณฺณนา (๓๓๘)

วิทิตํ ถุสนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อชาตสตฺตุํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมึ กิร มาตุ กุจฺฉิคเต ตสฺส มาตุ โกสลราชธีตาย พิมฺพิสาร-รญฺโญ ทกฺขิณชนฺนุโลหิตปิวนโทหโฬ อุปฺปชฺชิตฺวา ฉทฺโธ อโหสิ. สา ปริจาริกาหิ ปุจฺฉิตา ตาสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิ. ราชาปิ สุตฺวา เนมิตฺตเก ปกฺโกสาเปตฺวา "เทวิยา กิร เอวรูโป โทหโฬ อุปฺปนฺโน ตสฺสา กา นิปฺผตฺตี"ติ ปุจฺฉิ. เนมิตฺตกา "เทวิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺตสตฺโต ตุเมฺห มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสตี"ติ อาหํสุ.

๘. พรรณนาถุสชาดก (๓๓๘)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระเจ้าอชาตศัตรู ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **แกลบปรากฏ** เป็นต้น

เล่ากันมาว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น อยู่ในพระครรภ์ของพระราชมารดา พระราชมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าโกศล ทรงเกิดการแพ้พระครรภ์ ประสงค์จะทรงดื่มพระโลหิตพระชานุ (เข่า) เบื้องขวา ของพระเจ้าพิมพิสาร (พระครรภ์) ได้แข็งกระด้าง. พระนางอันสาวใช้ทั้งหลายทูลถาม ได้ตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่สาวใช้เหล่านั้น. ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารทรงสดับแล้ว รับสั่งให้เรียกโหรหลวงผู้ทำนายโชคชะตาทั้งหลาย มาเฝ้าตรัสถาม "ทราบว่า พระเทวีเกิดการแพ้พระครรภ์เห็นปานฉะนี้ จะมีผลอะไรแก่พระเทวี". พวกโหรหลวงผู้ทำนายกราบทูลทำนายว่า "สัตว์ผู้เกิดในพระครรภ์ของพระราชเทวีจักปลงพระชนม์พระองค์แล้ว ชิงเอาราชสมบัติ".

ราชา "สเจ มม ปุตฺโต มํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสติ โก เอตฺถ โทโส"ติ ทกฺขิณชนฺนุ สตฺเถน ผาเลตฺวา โลหิตกํ สุวณฺณตฏฏเกน คเหตฺวา ทาเปตฺวา เทวึ ปาเยสิ. สา จินฺเตสิ "สเจ มม กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺโต ปุตฺโต ปิตรํ มาเรสฺสติ กึ เม เตนา"ติ. สา คพฺภปาตนตฺถํ กุจฺฉึ มทฺทาเปสิ.

พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า "ถ้าหากว่าโอรสของเราจักปลงพระชนม์เรา แล้วชิงเอาราชสมบัติในข้อนี้จะมีโทษอะไร" ทรงใช้พระแสงดาบกรีดพระชานุเบื้องขวา แล้วทรงใช้ถ้วยทองคำรองรับพระโลหิต แล้วพระราชทานให้พระราชเทวีทรงดื่ม. พระราชเทวีทรงดำริว่า "ถ้าหากว่า โอรสผู้บังเกิดในครรภ์ของเรา จักปลงพระชนม์พระราชบิดา โอรสนั้นจะมีประโยชน์อะไรแก่เรา". พระราชเทวีนั้นทรงให้รีดพระอุทร เพื่อให้ครรภ์แท้งไป.

ราชา ญตฺวา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "ภทฺเท มยฺหํ กิร ปุตฺโต มํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสติ น โข ปนาหํ อชรามโร ปุตฺตมุขํ เม ปสฺสิตุ เทหิ มา อิโต ปภูติ เอวรูปึ กมฺมํ อกาสี"ติ อาห. สา ตโต ปฏฺฐาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา กุจฺฉึ มทฺทาเปสิ. ราชา ญตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อุยฺยานคมนํ วาเรสิ. สา ปริปุณฺณคพฺภา ปุตฺตํ วิชายิ.

พระราชาทรงทราบแล้ว รับสั่งให้เรียกพระราชเทวีนั้นมาเฝ้าตรัสว่า"น้องหญิงผู้เจริญทราบว่าโอรสของเราจักปลงพระชนม์เราแล้วชิงเอาราชสมบัติ ก็เราจะไม่แก่ไม่ตายก็หามิได้เลย เธอจงให้เราเห็นหน้าโอรสของเรา จำเดิมแต่นี้ไป เธออย่าได้กระทำกรรมเห็นปานนี้". ตั้งแต่นั้นมาพระราชเทวีนั้นเสด็จไปยังพระราชอุทยาน ทรงให้รีดพระครรภ์ พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบแล้ว ตั้งแต่นั้นมาทรงห้ามพระเทวีเสด็จไปยังพระราชอุทยาน. พระราชเทวี

นั้น ทรงมีพระครรภ์ครบกำหนดแล้ว ก็ประสูติพระราชโอรส.

นามคฺคหณทิวเส จสฺส อชาตสฺเสว ปิตุ สตฺตุภาวโต "อชาตสตฺตุกุมาโร"เตฺวว นามํ อกํสุ. ตสฺมึ กุมารปริหาเรน วฑฺฒนฺเต สตฺถา เอกทิวสํ ปญฺจสต-ภิกฺขุปริวุโต รญฺโญ นิเวสนํ คนฺตฺวา นิสีทิ. ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต นิสีทิ.

ก็ในวันขนานพระนาม เพราะพระราชกุมารนั้น ผู้ยังไม่ทันพระราชสมภพเลย ก็เป็นศัตรูของพระราชบิดา พระประยูรญาติจึงขนานพระนามว่า "อชาต-ศัตรูราชกุมาร" นั่นเอง. เมื่ออชาตศัตรูราชกุมารนั้น ทรงเจริญวัยด้วยการบริหารเลี้ยงดูแบบพระราชกุมาร วันหนึ่งพระศาสดาทรงมีภิกษุ ๕๐๐ รูป แวดล้อมแล้วเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ แล้วประทับนั่ง. พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยขาทนียะ (ของควรเคี้ยว) โภชนียะ (ของควรบริโภค) อันประณีต ทรงนมัสการพระศาสดา แล้วประทับนั่ง ทรงสดับพระธรรม.

ตสฺมึ ขเณ กุมารํ มณฺเฑตฺวา รญฺโญ อทํสุ. ราชา พลวสิเนหเน ปุตฺตํ คเหตฺวา อูรุมฺหิ นิสีทาเปตฺวา ปุตฺตเปเมน ปุตฺตเมว มมายนฺโต ธมฺมํ น สุณาติ. สตฺถา ตสฺส ปมาทํ ญตฺวา "มหาราช ปุพฺเพ ราชาโน ปุตฺเต

ก็ในขณะนั้น พระพี่เลี้ยงประดับตกแต่งพระราชกุมารแล้ว ได้ถวายแด่พระราชา. พระราชาทรงรับพระราชโอรสด้วยความเสน่หาเป็นกำลัง ให้นั่งบนพระเพลา มัวเมาอยู่เฉพาะพระโอรสด้วยความรักพระโอรส มิได้ทรงสดับพระธรรม

อาสงฺกยมานา ปฏิจฺฉนฺเน กาเรตฺวา อมฺหากำ อจฺจเยน นีหริตฺวา รชฺเช ปติฏฺฐาเปยฺยาถา'ติ อาณาเปสุนฺ"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

เทศนา. พระศาสดาทรงทราบว่า ท้าวเธอประมาท จึงตรัสว่า "มหาบพิตร พระราชาทั้งหลายในปางก่อน ทรงรังเกียจพระราชโอรสทั้งหลายอยู่ ตรัสสั่งให้ขังไว้ในพันธนาคารเสีย แล้วตรัสสั่งว่า "พ่อเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พวกท่านทั้งหลายพึงนำโอรสมาสถาปนาไว้ในราชสมบัติ" ดังนี้แล้ว พระเจ้าพิมพิสารนั้น ทูลอาราธนาแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตกฺกสิลายำ ทิสาปาโมกฺขาจริโย หุตฺวา พหู ราช-กุมาเร จ พฺราหฺมณกุมาเร จ สิปฺปำ วาเจสิ. พาราณสิยำ รญฺโญ ปุตฺโต โสฬสวสฺสิกกาเล ตสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา ตโย เวเท จ สพฺพสิปฺปานิ จ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณสิปฺโป อาจริยำ อาปุจฺฉิ.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราช ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในพระนครตักกสิลา สอนศิลปศาสตร์พระราชกุมาร และพราหมณกุมารทั้งหลาย. พระราชโอรสของพระราชา ในพระนครพาราณสี ในเวลามีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา เสด็จไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์นั้น ทรงศึกษาเล่าเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง ทรงศึกษาศิลปศาสตร์จบบริบูรณ์แล้ว ก็ลาพระอาจารย์.

อาจริโย องฺควิชฺชาย วเสน ตำ โอโลเกนฺโต "อิมสฺส ปุตฺตำ นิสฺสาย

อาจารย์มองดูพระราชกุมาร ด้วยวิชาทำนายอวัยวะคิดว่า "อันตรายจะปรากฏ

อนฺตราโย ปญฺญายติ ตมหำ อตฺตโน อานุภาเวน หริสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา จตสฺโส คาถา พนฺธิตฺวา ราชกุมารสฺส อทาสิ "เอวญฺจ ปน ตำ วเทหิ ตาต ปจมำ คาถำ รชฺเช ปติฏฺฐาย ตว ปุตฺตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล ภตฺตำ ภุญฺชนฺโต วเทยฺยาสิ ทุติยำ มหา-อุปฏฺฐานกาเล ตติยำ ปาสาทำ อภิรูหมาโน โสปาณสีเส ฐตฺวา จตุตฺถำ สยนคพฺภำ ปวิสนฺโต อุมฺมาเร ฐตฺวา"ติ.

ขึ้นแก่พระราชกุมารนี้ เพราะอาศัยโอรส เราจักป้องกันอันตรายนั้น ด้วยอานุภาพของตน" จึงประพันธ์เป็นคาถา ๔ คาถา แล้วได้ถวายแด่พระราชกุมาร (พลาง) กำชับว่า "พ่อมหาจำเริญ ก็เมื่อเธอดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว จงกล่าวกะพระราชโอรสนั้นอย่างนี้ คือ ในเวลาโอรสของเธอมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา เมื่อเธอเสวยพระกระยาหาร พึงกล่าวคาถาที่ ๑ ในเวลาที่พระราชโอรสมาเฝ้ารับราชการสำคัญ พึงกล่าวคาถาที่ ๒ เธอขึ้นสู่ปราสาท ยืนที่หัวบันได พึงกล่าวคาถาที่ ๓ เธอจะเข้าไปสู่ห้องบรรทม ยืนอยู่ที่ธรณีประตู พึงกล่าวคาถาที่ ๔".

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาจริยำ วนฺทิตฺวา คโต อุปรชฺเช ปติฏฺฐาย ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐาสิ. ตสฺส ปุตฺโต โสฬสวสฺสิกกาเล รญฺโญ อุยฺยานกีฬาทีนำ อตฺถาย นิกฺขมนฺตสฺส สิริวิภวำ ทิสฺวา ปิตรำ มาเรตฺวา รชฺชำ คเหตุกาโม หุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานำ กเถสิ.

พระราชกุมารรับคำว่า "ดีละ" นมัสการพระอาจารย์แล้วเสด็จไป ดำรงอยู่ในตำแหน่งอุปราช เมื่อพระราชบิดาสวรรคต ก็ดำรงอยู่ในราชสมบัติ. โอรสของพระองค์ ในเวลาที่มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา เห็นสิริราชสมบัติของพระราชา ซึ่งเสด็จออกไปเพื่อทรงกีฬาในพระราชอุทยาน มีความประสงค์จะ

ปลงพระชนม์พระราชบิดา แล้วชิงเอาราชสมบัติ จึงบอกแก่คนรับใช้ของตน.

เต "สาธุ เทว มหลฺลกกาเล ลทฺเธน อิสฺสริเยน โก อตฺโถ เยน เกนจิ อุปาเยน ราชานํ มาราเปตฺวา รชฺชํ คณฺหิตุ วฏฺฏตี"ติ วทึสุ. กุมาโร "วิสํ ขาทาเปตฺวา มาเรสฺสามี"ติ ปิตรา สทฺธึ สายมาสํ ภุญฺชนฺโต วิสํ คเหตฺวา นิสีทิ. ราชา ภตฺตปาติยํ ภตฺเต อจฺฉุปนฺเตเยว[๑] ปฐมํ คาถมาห

คนรับใช้เหล่านั้นทูลว่า "ดีละ ข้าแต่สมมุติเทพ อิสริยยศที่พระองค์ได้รับในเวลาทรงชราภาพจะมีประโยชน์อะไร ควรที่พระองค์ปลงพระชนม์พระราชาด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วชิงเอาราชสมบัติ". พระราชกุมารทรงดำริว่า "เราจักให้พระราชบิดาเสวยยาพิษ แล้วปลงพระชนม์เสีย" เมื่อจะเสวยพระกระยาหารเย็นกับพระราชบิดา ประทับนั่งถือยาพิษเอาไว้. พระราชาเมื่อจะทรงตักพระกระยาหารลงในภาชนะเสวย ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

๑๔๙. "วิทิตํ ถุสํ อุนฺทุรานํ
วิทิตํ ปน ตณฺฑุลํ
ถุสํ ถุสํ วิวชฺชิตฺวา
ตณฺฑุลํ ปน ขาทเร"ติ.

๑๔๙. "แกลบปรากฏเป็นแกลบ แก่หนูทั้งหลาย ข้าวสารก็ปรากฏเป็นข้าวสารแก่มัน แม้ในที่มืดมันเว้นแกลบ กินแต่ข้าวสาร".

ตตฺถ **วิทิตนฺติ** กาฬวฺหทฺทเลปิ อนฺธกาเร อุนฺทุรานํ ถุโส ถุสภาเวน ตณฺฑุโล จ ตณฺฑุลภาเวน วิทิโต

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แจ่มแจ้ง** ความว่า ในที่มืดแม้มีเมฆฝน แกลบก็แจ่มแจ้งปรากฏโดยความเป็นแกลบ และ

---

[๑] อิ. ก. อารทฺเธเยว.

ปากโฏเยว. อิธ ปน ลิงฺควิปลฺลาสวเสน ถุสํ ตณฺฑุลนฺติ วุตฺตํ.

ข้าวสารก็ปรากฏ โดยความเป็นข้าวสารแก่หนูทั้งหลาย. ก็คำว่า ถุสํ ตณฺฑุลํ ในคาถานี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถความคลาดเคลื่อนแห่งลิงค์.

ขาทเรติ ถุสํ วชฺเชตฺวา ตณฺฑุลเมว ขาทนฺตีติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า **เคี้ยวกิน** มีคำอธิบายว่า หนูทั้งหลาย ย่อมเว้นแกลบเสีย เคี้ยวกินแต่ข้าวสารเท่านั้น.

ตโต กุมาโร จินฺเตสิ "ยถา อุนฺทุรานํ อนฺธกาเลปิ ถุโส ถุสภาเวน ตณฺฑุโล จ ตณฺฑุลภาเวน ปากโฏ เต ถุสํ วชฺเชตฺวา ตณฺฑุลเมว ขาทนฺติ เอวเมว มม มหาวิสํ คเหตฺวา นิสินฺนภาโว ปากโฏ"ติ.

ลำดับนั้น พระกุมารทรงดำริว่า "แม้ในที่มืดแกลบย่อมปรากฏโดยความเป็นแกลบ และข้าวสารย่อมปรากฏ โดยความเป็นข้าวสารแก่หนูทั้งหลาย พวกหนูเหล่านั้นเว้นแกลบเสีย เคี้ยวกินแต่ข้าวสารเท่านั้นฉันใด ความที่เรานั่งถือยาพิษอันร้ายแรงไว้ ก็ย่อมปรากฏฉันนั้นเหมือนกัน".

กุมาโร "ญาโตมฺหี"ติ ภีโต ภตฺตปาติยํ วิสํ ปาเตตุํ อวิสหิตฺวา อุฏฺฐาย ราชานํ วนฺทิตฺวา คโต. โส ตมตฺถํ อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ อาโรเจตวา "อชฺช ตาวมฺหิ ญาโต อิทานิ กถํ มาเรสฺสามี"ติ ปุจฺฉิ.

พระราชกุมารตกพระทัยกลัวว่า "พระราชบิดาทรงทราบเราแล้ว" ไม่สามารถจะใส่ยาพิษลงในถาดพระกระยาหารได้ เสด็จลุกขึ้นถวายบังคมพระราชาแล้วเสด็จไป. พระราชกุมารนั้น ตรัสบอกความข้อนั้นแก่พวกคนใช้ของพระองค์แล้วตรัสถามว่า "วันนี้ พระราชาทรงทราบเราเสียก่อนแล้ว เดี๋ยวนี้เราจักปลงพระชนม์ได้อย่างไร".

เต ตโต ปฏฺฐาย อุยฺยาเน ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา นิกณฺณิกวเสน มนฺตยมานา "อตฺเถโก อุปาโย"ติ "ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา มหาอุปฏฺฐานคตกาเล อมจฺจานํ อนฺตเร ฐตฺวา รญฺโญ ปมาทภาวํ ญตฺวา ขคฺเคน ปหริตฺวา มาเรตุํ วฏฺฏตี"ติ ววฏฺฐเปสุ. กุมาโร "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหาอุปฏฺฐานกาเล สนฺนทฺธขคฺโค คนฺตฺวา อิโต จิโต จ รญฺโญ ปหรโณกาสํ อุปธาเรติ. ตสฺมึ ขเณ ราชา ทุติยํ คาถมาห

จำเดิมแต่นั้นมา คนรับใช้เหล่านั้นเป็นผู้หลบซ่อนตัวอยู่ในพระราชอุทยาน ปรึกษาหารือกันอย่างลับ ๆ ว่า "ในเรื่องนี้มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง" กำหนดหมายกันว่า "การเหน็บพระขรรค์ไว้ ในเวลาไปเฝ้ารับราชการ ยืนในระหว่างอำมาตย์ รู้ว่าพระราชาทรงเผลอ จึงใช้พระขรรค์ลอบแทงปลงพระชนม์เสีย จึงจะสมควร". พระกุมารทรงรับคำว่า "ดีละ" ในเวลาเข้าเฝ้ารับราชการ ทรงเหน็บพระขรรค์แล้วเสด็จไป ทรงใคร่ครวญหาโอกาสที่จะแทงพระราชาทางโน้นและทางนี้. ในขณะนั้น พระราชาตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

๑๕๐."ยา มนฺตนา อรญฺญสฺมึ
ยา จ คาเม นิกณฺณิกา
ยญฺเจตํ อิติ จินฺตี[๑] จ
เอตมฺปิ วิทิตํ มยา"ติ.

๑๕๐. การปรึกษากันในป่าก็ดี การกระซิบกระซาบกันในบ้านก็ดี ความคิดก็ดี เราทราบทั้งนั้น.

ตตฺถ **อรญฺญสฺมินฺติ** อุยฺยาเน. **นิกณฺณิกาติ** กณฺณมูเล สมฺมนฺตนา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ในป่า** ได้แก่ ในพระราชอุทยาน. คำว่า **กระซิบกระซาบ** ได้แก่ การปรึกษาหารือกันใกล้หู.

---

[๑] ฉ อิติ จีติ จ.

ยญฺเจตํ อิติ จินฺตี จาติ ยญฺจ เอตํ อิทานิ มม ปหรโณกาสปริเยสนํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ตาต กุมาร ยา เอสา ตว อตฺตโน อุปฏฺฐาเกหิ สทฺธึ อุยฺยาเน จ คาเม จ นิกฺขมนฺตนา ยญฺเจตํ อิทานิ มม ปหรณตฺถาย อิติ จินฺตีการณํ เอตมฺปิ สพฺพํ มยา ญาตนฺ"ติ.

กุมาโร "ชานาติ เม เวริภาวํ ปิตา"ติ ปลายิตฺวา อุปฏฺฐากานํ อาโรเจสิ. เต สตฺตฏฺฐทิวเส อติกฺกมิตฺวา "กุมาร น เต ปิตา เวริภาวํ ชานาติ ตกฺกมนฺเตน[๑] ตฺวํ เอวํสญฺญี อโหสิ มาเรหิ นนฺ"ติ วทึสุ. โส เอกทิวสํ ขคฺคํ คเหตฺวา โสปาณมตฺถเก คพฺภทฺวาเร อฏฺฐาสิ. อถ ราชา โสปาณมตฺถเก ฐิโต ตติยํ คาถมาห

คำว่า **ความคิดก็ดี** ความว่า และการแสวงหาช่องทางลอบสังหารของเรานั้นใด ในบัดนี้. มีคำอธิบายว่า "พ่อกุมาร การกระซิบกระซาบ และการปรึกษาหารือของเจ้ากับพวกคนใช้ของตน ทั้งในอุทยานและในบ้านนี้ใด และคิดการณ์เพื่อสังหารเรานี้ใด ในบัดนี้ เรื่องแม้นั้นทั้งหมดเรารู้แล้ว".

พระกุมาร ทรงหนีไปด้วยคิดว่า "พระราชบิดาทรงทราบความที่เราเป็นผู้ก่อเวร" แล้วบอกแก่พวกคนใช้. พวกคนใช้เหล่านั้น รั้งรออยู่ ๗-๘ วัน แล้วทูลว่า "ข้าแต่พระราชกุมาร พระราชบิดาของพระองค์ทรงทราบความที่พระองค์เป็นผู้ก่อเวรหามิได้ พระองค์มีความสำคัญอย่างนี้ เพราะการคิดนึกตรึกไปเอง พระองค์จงปลงพระชนม์พระราชบิดานั้นเสียเถิด". วันหนึ่ง พระราชกุมารทรงถือพระแสงขรรค์ ประทับยืนอยู่ที่พระทวารห้องตรงหัวบันได. ขณะนั้น พระราชาประทับยืนอยู่ที่หัวบันได ตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

---

[๑] ฉ. ตกฺกมตฺเตน.

๑๕๑. "ธมฺเมน กิร ชาตสฺส
ปิตา ปุตฺตสฺส มกฺกโฏ
ทหรสฺเสว สนฺตสฺส
ทนฺเตหิ ผลมจฺฉิทา"ติ.

๑๕๑. "ได้ยินว่า วานรที่เป็นบิดากัดผล (คือภาวะแห่งบุรุษเพศ) ของลูกที่เกิดโดยธรรมแต่ยังเยาว์ทีเดียว.

ตตฺถ **ธมฺเมนา**ติ สภาเวน. **ปุตฺตสฺส มกฺกโฏ**ติ ปิตา มกฺกโฏ ปุตฺตสฺส มกฺกฏโปตกสฺส. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ยถา อรญฺเญ ชาตมกฺกโฏ อตฺตโน ยูถปริหรณํ อาสงฺกนฺโต ตรุณสฺเสว มกฺกฏโปตกสฺส ทนฺเตหิ ผลํ ฉินฺทิตฺวา ปุริสภาวํ นาเสติ ตถา ตวปิ อติรชฺชกามสฺส ผลาทีนิ อุปฺปาฏาเปตฺวา ปุริสภาวํ นาเสสฺสามี"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **โดยธรรม** ได้แก่ ตามสภาพ. คำว่า **วานรที่เป็นบิดากัดผล** (คือ ภาวะแห่งบุรุษเพศ) **ของลูก** ความว่า วานรที่เป็นบิดากัดผล คือ ภาวะแห่งบุรุษเพศของลูก คือ ตัวเป็นลูกลิงน้อย. มีคำอธิบายว่า "ลิงที่เกิดแล้วในป่า หวาดระแวงการปกครองฝูงของตนอยู่ จึงใช้ฟันขบกัดผล (อวัยวะเพศ) ของลูกลิงน้อย ทำลายความเป็นบุรุษเพศเสียฉันใด เราจักเพิกถอนผลเป็นต้น แม้ของเจ้าผู้มีความต้องการราชสมบัติเกินไป แล้วทำลายความเป็นบุรุษเสียฉันนั้น.

กุมาโร "คณฺหาเปตุกาโม มํ ปิตา"ติ ภีโต ปลายิตฺวา "ปิตรามฺหิ สนฺตชฺชิโต"ติ อุปฏฺฐากานํ อาโรเจสิ. เต อฑฺฒมาสมตฺเต วีติวตฺเต "กุมาร สเจ ตํ ราชา ชาเนยฺย เอตฺตกํ กาลํ นาธิวาเสยฺย ตกฺกมนฺเตน ตยา กถิตํ

พระราชกุมารตกพระทัย กลัวว่า "พระราชบิดามีพระราชประสงค์ให้จับกุมเรา" จึงทรงหนีไป บอกแก่พวกคนใช้ว่า "พระราชบิดาทรงคุกคามเราหนักขึ้น". เมื่อเวลาผ่านไปได้ประมาณกึ่งเดือน พวกบริวารรับใช้เหล่านั้นทูลว่า "ข้าแต่พระ

มาเรหิ นนฺ"ติ วทีสุ.

ราชกุมาร ถ้าหากพระราชาทรงทราบเรื่องนั้น พระองค์คงไม่รั้งรออยู่จนเวลาป่านนี้หรอก พระองค์ตรัสเพราะการคิดนึกตรึกไปเอง ขอพระองค์จงปลงพระชนม์พระราชบิดานั้นเสียเถิด".

โส เอกทิวสํ ขคฺคํ คเหตฺวา อุปริปาสาเท สิริสยนํ ปวิสิตฺวา "อาคจฺฉนฺตเมว นํ ปหริสฺสามี"ติ เหฏฺฐาปลฺลงฺเก นิปชฺชิ. ราชา ภุตฺตสายมาโน ปริชนํ อุยฺโยเชตฺวา "นิปชฺชิสฺสามี"ติ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อุมฺมาเร ฐตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห

วันหนึ่ง พระราชกุมารนั้นทรงถือพระแสงขรรค์ เสด็จเข้าไปยังที่บรรทมอันมีสิริบนปราสาท ทรงดำริว่า "เราจักประหารพระราชบิดานั้นทันทีที่เสด็จมาถึง" แล้วบรรทมคอยอยู่ ภายใต้พระราช-บัลลังก์. พระราชาเสวยพระกระยาหารเย็นเสร็จแล้ว ทรงส่งบริวารชนไป แล้วตรัสว่า "เราจักนอน" เสด็จเข้าสู่ห้องอันทรงสิริ ประทับยืนที่ธรณี ตรัสคาถาที่ ๔ ว่า

๑๕๒. "ยเมตํ ปริสปฺปสิ
อชกาโณว สาสเป
โยปายํ เหฏฺฐโต เสติ
เอตมฺปิ วิทิตํ มยา"ติ.

๑๕๒."เจ้าดิ้นรนอยู่ดุจแพะตาบอด ในไร่ผักกาดก็ดี ผู้ที่นอนอยู่ภายใต้ก็ดี เราทราบทั้งนั้น".

ตตฺถ **ปริสปฺปสีติ** ภเยน อิโต จิโต จ อโหสิ.[๑] **สาสเปติ** ความว่า บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ดิ้นรน** เจ้าดิ้นรนไปทางโน้นทางนี้

---

[๑] ฉ. สปฺปสิ.

สาสปกฺเขตฺเต.

เพราะความกลัว. คำว่า **ไร่ผักกาด** ได้แก่ สวนผักกาด.

โยปายนฺติ โยปิ อยํ. อิทำ วุตฺตำ โหติ "ยมฺปิ เอตำ ตฺวำ สาสปวนำ ปวิฏฺฐกาณเอฬโก วิย ภเยน อิโต จิโต จ สำสปฺปสิ ปฐมำ วิสำ คเหตฺวา อาคโตสิ ทุติยำ ขคฺเคน ปหริตฺวากาโม หุตฺวา อาคโตสิ ตติยำ ขคฺคมาทาย โสปาณมตฺถเก อฏฺฐาสิ อิทานิ 'ตำ มาเรสฺสามี'ติ เหฏฺฐาสยเน นิปนฺโนสิ สพฺพเมตำ ชานามิ น ตำ อิทานิ วิสชฺชามิ คเหตฺวา ราชาณำ กาเรสฺสามี"ติ เอวำ ตสฺส อชานนฺตสฺเสว สา สา คาถา ตำ ตำ อตฺถำ ทีเปติ.

โยปายำ ตัดบทเป็น โยปิ อยำ แปลว่า ผู้นี้แม้ใด. มีคำอธิบายว่า "เจ้าดิ้นรนไปทางโน้นทางนี้ เพราะความกลัวดุจดังแพะตาบอด ตัวเข้าไปยังไร่ผักกาดแม้ใด ครั้งแรกเจ้าถืออยาพิษมาแล้วก็ดี ครั้งที่ ๒ เจ้ามีความประสงค์จะใช้พระขรรค์ประหารมาแล้วก็ดี ครั้งที่ ๓ เจ้าถือพระขรรค์ยืนอยู่ที่หัวบันไดก็ดี บัดนี้เจ้าคิดว่า 'จักลอบสังหารเรา' นอนอยู่ภายใต้ที่นอนก็ดี เรารู้เรื่องนั้นทั้งหมด เดี๋ยวนี้เราจะไม่ปล่อยเจ้าไปละ เราจักจับเจ้าลงราชอาญา". คาถานั้นๆ แสดงเนื้อความนั้นๆ แต่พระราชาพระองค์นั้นซึ่งไม่ทรงทราบอะไรเลย ด้วยประการฉะนี้.

๑ กุมาโร "ญาโตมฺหิ ปิตรา อิทานิ มำ นาเสสฺสตี"ติ ภยปฺปตฺโต เหฏฺฐาสยนา นิกฺขมิตฺวา ขคฺคำ รณฺโฑปาทมูเลว ฉฑฺเฑตฺวา "ขมาหิ เทวา"ติ ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิ.

พระราชกุมารถึงกับตกพระทัยกลัวว่า "พระราชบิดาทรงทราบเราแล้ว บัดนี้พระองค์จักทรงทำให้เราพินาศ" ออกจากภายใต้ที่บรรทม ทิ้งพระแสงขรรค์ไว้แทบพระบาทของพระราชานั่นเอง ทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์โปรดพระราชทานอภัยโทษ" ทรงหมอบพระอุระลงแทบพระบาท.

ราชา "น มยฺหํ โกจิ กมฺมํ ชานาตีติ ตฺวํ จินฺเตสี"ติ ตํ ตชฺเชตฺวา สงฺขลิก-พนฺธเนน พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคารํ[๑] ปเวเสตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิ.

พระราชาทรงขู่พระราชกุมารนั้นว่า "เจ้าคิดว่าใครๆ ไม่รู้การกระทำของเรา" ทรงให้จองจำด้วยเครื่องจองจำคือโซ่ แล้วทรงให้จำคุกวางการควบคุมรักษาไว้.

ตทา ราชา โพธิสตฺตสฺส คุณํ สลฺลกฺเขสิ. โส อปรภาเค กาลมกาสิ. ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา กุมารํ พนฺธนาคารา นีหริตฺวา รชฺเช ปติฏฺฐาเปสุ.

ครั้งนั้น พระราชาทรงกำหนดระลึกถึงคุณของพระโพธิสัตว์. ต่อมาพระองค์ได้สวรรคต. พวกอำมาตย์ถวายพระเพลิงพระศพของพระองค์ แล้วนำพระราชกุมารออกมาจากเรือนจำ สถาปนาไว้ในราชสมบัติ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "เอวํ มหาราช โปราณกราชาโน อาสงฺกิตพฺพยุตฺตกํ อาสงฺกนฺตี"ติ อิมํ การณํ กเถสิ, เอวํ กเถนฺเตปิ ราชา เนว สลลกเขสิ. สตฺถา ชาตกํ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสเหตุนี้ว่า "มหาบพิตร พระราชาครั้งโบราณทรงระแวงสงสัยถึงสิ่งที่ควรระแวงสงสัย" แม้เมื่อพระศาสดาตรัสถึงอย่างนี้ พระราชาก็ยัง

---

[๑] ก. การณมฺหิ.

สโมธาเนสิ "ตทา ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย อหเมวา"ติ.

ไม่ทรงทราบ. พระศาสดาทรงประมวลชาดกว่า "อาจารย์ทิศาปาโมกข์ในกรุงตักกสิลาในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นเราตถาคตเอง" ดังนี้.

ถุสชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

พรรณนาถุสชาดก ที่ ๘ จบ.

ตรวจทานแล้ว ๒๕๖๑

๙. พาเวรุรฏฺฐชาตก (๓๓๙)

๑๕๓."อทสฺสเนน โมรสฺส
สิขิโน มญฺชุภาณิโน
กากำ ตตฺถ อปูเชสุ
มำเสน จ ผเลน จ.

๑๕๔. ยทา จ สรสมฺปนฺโน
โมโร พาเวรุมาคมา
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร
วายสสฺส อหายถ.

๑๕๕. ยาว นุปฺปชฺชตี พุทฺโธ
ธมฺมราชา ปภงฺกโร
ตาว อญฺเญ อปูเชสุ
ปุถู สมณพฺราหฺมเณ.

๑๕๖. ยทา จ สรสมฺปนฺโน
พุทฺโธ ธมฺมำ อเทสยิ
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร
ติตฺถิยานำ อหายถา"ติ.

พาเวรุรฏฺฐชาตกำ นวมำ.

๙. พาเวรุรัฏฐชาดก (๓๓๙)

๑๕๓."เพราะไม่เห็นนกยูง ซึ่งเป็นสัตว์มีหงอน ร้องด้วยเสียงไพเราะ มนุษย์ทั้งหลาย ในพาเวรุรัฐนั้น จึงได้บูชากา ด้วยเนื้อและผลไม้.

๑๕๔. ก็เมื่อใด นกยูงมีเสียงไพเราะมาสู่พาเวรุรัฐ เมื่อนั้นลาภและสักการะของกาได้เสื่อมไป.

๑๕๕. พระพุทธเจ้าผู้เป็นธรรมราชา ผู้กระทำแสงสว่าง ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้นเพียงใด มนุษย์ทั้งหลายได้พากัน บูชาสมณพราหมณ์เป็นอันมาก เหล่าอื่นเพียงนั้น.

๑๕๖. แต่เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยพระสุรเสียง ได้ทรงแสดงธรรม เมื่อนั้นลาภและสักการะของเดียรถีย์ทั้งหลาย ได้เสื่อมไป".

พาเวรุรัฏฐชาดก ที่ ๙.

๙. พาเวรุรฏฺฐชาตกวณฺณนา[๑]
(๓๓๙)

อทสฺสเนน โมรสฺสาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต หตลาภสกฺกาเร ติตฺถิเย อารพฺภ กเถสิ.

ติตฺถิยา หิ อนุปฺปนฺเน พุทฺเธ ลาภิโน อเหสุ. อุปฺปนฺเน ปน พุทฺเธ หตลาภสกฺการา สูริยุคฺคมเน ขชฺโช-ปนกา วิย ชาตา. เตสำ ตำ ปวตฺตึ อารพฺภ ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺฐาเปสุ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ ยาว คุณวนฺโต น อุปฺปชฺชนฺติ ตาว นิคฺคุณา ลาภยสคฺคปฺปตฺตา อเหสุ คุณวนฺเตสุ

๙. พรรณนาพาเวรุรัฏฐชาดก
(๓๓๙)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพวกเดียรถีย์ผู้เสื่อมลาภและสักการะ แล้วตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เพราะไม่เห็นนกยูง** ดังนี้เป็นต้น.

ความพิสดารว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น เดียรถีย์ทั้งหลายได้เป็นผู้มีลาภ แต่ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เดียรถีย์เหล่านั้นก็เสื่อมลาภสักการะ เป็นราวกะว่าหิ่งห้อยในเวลาอาทิตย์อุทัยฉะนั้น. ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภา ปรารภเรื่องราวของเดียรถีย์เหล่านั้น.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนาอะไรกันเล่าหนอ" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในปางก่อนก็เช่นกัน ผู้ไร้คุณธรรมเป็นผู้เลิศ

---

[๑] ฉ. พาเวรุชาตกวณฺณนา

อุปฺปนฺเนสุ นิคฺคุณา หตลาภสกฺการาว ชาตา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

ด้วยลาภยศ ตราบเท่าที่ผู้มีคุณธรรมยังไม่เกิดขึ้น เมื่อผู้มีคุณธรรมทั้งหลายบังเกิดขึ้นแล้ว ผู้ไร้คุณธรรมก็เสื่อมลาภสักการะทีเดียว" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โมรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิมนฺวาย โสภคฺคปฺปตฺโต อรญฺเญ วิจริ.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดนกยูง เจริญวัยแล้ว มีรูปร่างงดงามมาก ได้เที่ยวไปในป่า.

ตทา เอกจฺเจ วาณิชา ทิสากากํ คเหตฺวา นาวาย พาเวรุรฏฺฐํ อคมํสุ. ตสฺมึ กิร กาเลเยว พาเวรุรฏฺเฐ สกุณา นาม นตฺถิ.

ครั้งนั้น พ่อค้าพวกหนึ่งได้พากาตัวฉลาดในการบอกทิศ แล่นเรือไปสู่พาเวรุรัฐ. เล่ากันว่า สมัยนั้น ชื่อว่า นกในพาเวรุรัฐไม่มีเลย.

อาคตาคตา รฏฺฐวาสิโน ตํ ปญฺชเร[๑] นิสินฺนํ ทิสฺวา "ปสฺสถิมสฺส ฉวิวณฺณํ คลปริโยสานํ มุขตุณฺฑกํ มณิคุฬสทิสานิ อกฺขีนี"ติ กากเมว ปสํสิตฺวา เต วาณิชเก อาหํสุ "อิมํ อยฺยา สกุณํ อมฺหากํ เทถ อมฺหากมฺปิ อิมินา อตฺโถ ตุเมฺห อตฺตโน รฏฺเฐ อญฺญํ

ชาวแว่นแคว้นที่พากันมาถึง พอได้เห็นกานั้น ซึ่งจับอยู่ในกรงก็พากันกล่าวสรรเสริญกานั่นแหละว่า "พวกท่านจงดูผิวพรรณของกานี้เถิด ที่สุดคอมีจะงอยปาก ดวงตาเหมือนดวงแก้วมณี" แล้วกล่าวกับพวกพ่อค้าเหล่านั้นว่า "ผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงให้นก

---

[๑] ก. ถูปคฺเค.

ลภิสฺสถา"ติ. "เตนหิ มูเลน คณฺหถา"ติ "ปญฺจกหาปเณน โน เทถา"ติ. "น เทมา"ติ. อนุปุพฺเพน วฑฺเฒตฺวา "สเตน เทถา"ติ วุตฺเต "อมฺหากำ เอส พหูปกาโร ตุเมฺหหิ ปน สทฺธึ เมตฺติ โหตู"ติ กหาปณสตำ คเหตฺวา อทำสุ.

ตัวนี้แก่พวกเราเถิด แม้พวกเราก็ต้องการนกตัวนี้ ท่านทั้งหลายก็จักได้นกตัวอื่นในแว่นแคว้นของท่าน". พวกพ่อค้ากล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกท่านรับเอาด้วยราคาเถิด". ชาวแว่นแคว้นกล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย จงให้แก่พวกเราด้วยทรัพย์ห้ากหาปณะเถิด". พวกพ่อค้าตอบว่า "ให้ไม่ได้". เมื่อชาวแว่นแคว้นเพิ่มราคาสูงขึ้นโดยลำดับ แล้วกล่าวว่า "พวกท่านจงให้ด้วยทรัพย์ร้อยหนึ่งเถิด" พวกพ่อค้ากล่าวว่า "นกนี้มีอุปการะแก่พวกเรามาก แต่จงเป็นไมตรีจิตกับพวกท่าน" ดังนี้ ถือเอาทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ แล้วได้ให้นกไป.

เต ตำ เนตฺวา สุวณฺณปญฺชเร ปกฺขิปิตฺวา นานปฺปกาเรน มจฺฉมำเสน เจว ผลาผเลน จ ปฏิชคฺคึสุ. อญฺเญสำ สกุณานำ อวิชฺชมานฏฺฐาเน ทสหิ อสทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต กาโก ลาภคฺคปฺปตฺโต อโหสิ.

ชนเหล่านั้น นำกาตัวนั้นไปใส่ไว้ในกรงทอง แล้วเลี้ยงดูด้วยปลาและเนื้อและผลไม้น้อยใหญ่มากมายหลายชนิด. กาตัวประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการได้มีลาภเหลือเฟือในที่ไม่มีนกเหล่าอื่น.

ปุน วาเร เต วาณิชา เอกำ มยูรราชานำ คเหตฺวา ยถา อจฺฉรสทฺเทน วสฺสติ ปาณิปฺปหรณสทฺเทน นจฺจติ เอวำ

พ่อค้าเหล่านั้น จับพญานกยูงได้ตัวหนึ่ง ฝึกหัดจนกระทั่งว่าร้องได้ด้วยเสียงดีดนิ้วมือ ฟ้อนรำได้ด้วยเสียงปรบฝ่ามือ

สิกฺขาเปตฺวา พาเวรุรฏฺฐํ อคมํสุ. โส มหาชเน สนฺนิปติเต นาวาย ฐเร ฐตฺวา ปกฺเข วิธูนิตฺวา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา นจฺจติ.

ได้ไปยังพาเวรุรัฐอีกครั้งหนึ่ง. นกยูงนั้น เมื่อมหาชนประชุมกัน จับที่แอกเรือ กางปีกทั้งสองออก เปล่งเสียงอันไพเราะฟ้อนอยู่.

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสชาตา "เอตํ อยฺยา โสภคฺคปฺปตฺตํ สุสิกฺขิตํ สกุณราชานํ อมฺหากํ เทถา"ติ อาหํสุ. "อเมฺหหิ ปฐมํ กาโก อานีโต ตํ คณฺหิตฺถ อิทานิ เอกํ โมรราชานํ อานยิมฺหา เอตมฺปิ ยาจถ ตุมฺหากํ รฏฺเฐ สกุณํ นาม คเหตฺวา อาคนฺตุ น สกฺกา"ติ. "โหตุ อยฺยา อตฺตโน รฏฺเฐ อญฺญมฺปิ ลภิสฺสถ อิมํ โน เทถา"ติ มูลํ วฑฺเฒตฺวา สหสฺเสน คณฺหึสุ.

มนุษย์ทั้งหลาย ผู้คนทั้งหลาย เห็นนกยูงนั้นแล้วบังเกิดความโสมนัสกล่าวว่า "ผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงให้พญานกที่สวยงามฝึกหัดดีแล้วนั้นแก่พวกเราเถิด". พวกพ่อค้ากล่าวว่า "เรานำกามาคราวแรก ท่านทั้งหลายได้รับเอามันไป บัดนี้พวกเรานำเอาพญานกยูงมาตัวหนึ่ง พวกท่านก็ขอแม้นกยูงนั้น ขึ้นชื่อว่านก พวกเราไม่อาจจะจับนำมาในแว่นแคว้นของท่านทั้งหลายได้". พวกมนุษย์ชาวแว่นแคว้นกล่าวว่า "ช่างเถอะผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จักได้นกแม้ตัวอื่นในแว่นแคว้นของตน ขอท่านทั้งหลายจงให้นกนี้แก่พวกเราเถิด" ดังนี้ แล้วประมูลราคาซื้อไว้ด้วยทรัพย์ ๑,๐๐๐.

อถ นํ สตฺตรตนวิจิตฺเต ปญฺชเร ฐเปตฺวา มจฺฉมํสผลาผเลหิ เจว มธุลาชสกฺขรปานกาทีหิ จ ปฏิชคฺคึสุ.

ทีนั้น พวกมนุษย์ก็ใส่นกยูงนั้นไว้ในกรงอันวิจิตรด้วยแก้ว ๗ ประการ แล้วเลี้ยงดูด้วยปลา เนื้อ ผลไม้น้อยใหญ่ และด้วย

ข้าวตอกคลุกด้วยน้ำผึ้ง น้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวดเป็นต้น.

มยูรราชา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต ชาโต. ตสฺสาคตกาลโต ปฏฺฐาย กากสฺส ลาภสกฺกาโร ปริหายิ. โกจิ นํ โอโลเกตฺมฺปิ น อิจฺฉิ.

พญานกยูงก็ถึงความเลิศด้วยลาภและยศ. จำเดิมแต่นกยูงนั้นมาแล้ว ลาภและสักการะของกาก็เสื่อมไป. ใคร ๆ ไม่อยากเหลียวแลกานั้น.

กาโก ขาทนียโภชนียํ อลภมาโน "กากา"ติ วสฺสนฺโต คนฺตฺวา อุกฺการภูมิยํ โอตรติ.

กาเมื่อไม่ได้ของเคี้ยวของกิน ร้องว่า "กา ๆ" แล้วบินไปลงที่กองหยากเยื่อ.

สตฺถา เทฺว วตฺถูนิ ฆาเฏตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

พระศาสดาตรัสรู้อภิสัมโพธิญาณแล้วทรงสืบต่อเรื่อง ๒ เรื่อง ทั้งได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

๑๕๓."อทสฺสเนน โมรสฺส
สิขิโน มญฺชุภาณิโน
กากํ ตตฺถ อปูเชสุ
มํเสน จ ผเลน จ.

๑๕๓."เพราะไม่เห็นนกยูง ซึ่งเป็นสัตว์มีหงอน ร้องด้วยเสียงไพเราะ มนุษย์ทั้งหลาย ในพาเวรุรัฐนั้น จึงได้บูชากา ด้วยเนื้อและผลไม้.

๑๕๔. ยทา จ สรสมฺปนฺโน
โมโร พาเวรุมาคมา
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร
วายสสฺส อหายถ.

๑๕๔. ก็เมื่อใด นกยูงมีเสียงไพเราะมาสู่พาเวรุรัฐ เมื่อนั้นลาภและสักการะของกาได้เสื่อมไป.

๑๕๕. ยาว นุปฺปชฺชตี พุทฺโธ
ธมฺมราชา ปภงฺกโร

๑๕๕. พระพุทธเจ้าผู้เป็นธรรมราชา ผู้กระทำแสงสว่าง ยังไม่เสด็จอุบัติ

ตาว อณฺเณ อปูเชสุ
ปุถู สมณพฺราหฺมเณ.

ขึ้นเพียงใด มนุษย์ทั้งหลาย ได้พากันบูชาสมณพราหมณ์เป็นอันมาก เหล่าอื่นเพียงนั้น.

๑๕๖. ยทา จ สรสมฺปนฺโน
พุทฺโธ ธมฺมํ อเทสยิ
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร
ติตฺถิยานํ อหายถา"ติ.

๑๕๖. แต่เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยพระสุรเสียง ได้ทรงแสดงธรรม เมื่อนั้นลาภและสักการะของเดียรถีย์ทั้งหลาย ได้เสื่อมไป".

ตตฺถ **สิขิโนติ** สิขาย สมนฺนาคตสฺส. **มญฺชุภาณิโนติ** มธุรสฺสรสฺส. **อปูเชสุนฺติ** อปูชยึสุ. **ผเลน จาติ** นานปฺปกาเรน ผลาผเลน จ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีหงอน** ความว่า ตัวประกอบด้วยหงอน. คำว่า **ขันด้วยเสียงไพเราะ** คือ มีเสียงไพเราะ. บทว่า **อปูเชสุ** คือได้บูชาแล้ว. คำว่า **ด้วยผลไม้** ความว่า ด้วยผลไม้น้อยใหญ่หลายชนิด.

พาเวรุมาคมาติ พาเวรุรฏฺฐํ อาคโต. "ปาเวรุน"ติปิ ปาโฐ. **อหายถาติ** ปริหีโน.

คำว่า **มาสู่พาเวรุรัฐ** ความว่า มาสู่พาเวรุรัฐ. พระบาลีว่า "ปาเวรุ" ดังนี้ก็มี. คำว่า **ได้เสื่อมไป** คือ เสื่อมไปแล้ว.

ธมฺมราชาติ นวหิ โลกุตฺตรธมฺเมหิ ปริสํ รญฺเชตีติ ธมฺมราชา. **ปภงฺกโรติ** สตฺตโลกโอกาสโลกสงฺขาราโลเกสุ อาโลกสฺส กตตฺตา ปภงฺกโร.

คำว่า **เป็นพระราชาแห่งธรรม** ความว่า พระองค์ทรงพระนามว่า ธรรมราชา เพราะยังบริษัทให้ร่าเริงด้วยโลกุตรธรรม ๙. คำว่า **ผู้ทำแสงสว่าง** ความว่า พระองค์ทรงพระนามว่าปภังกร เพราะ

กระทำแสงสว่างให้สัตวโลก โอกาสโลก และสังขารโลกทั้งหลาย.

สรสมฺปนฺโนติ พฺรหฺมสฺสเรน สมนฺนาคโต. **ธมฺมํ อเทสยีติ** จตุสจฺจธมฺมํ ปกาเสตีติ.

คำว่า **ถึงพร้อมด้วยพระสุรเสียง** คือ ประกอบด้วยพระสุรเสียง เพียงดังเสียงแห่งพรหม. คำว่า **ได้ทรงแสดงธรรม** ความว่า ย่อมทรงประกาศอริยสัจธรรม ๔.

อิติ อิมา จตสฺโส คาถา ภาสิตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กาโก นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อโหสิ โมรราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นตรัสพระคาถาทั้งสี่เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "กาในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นนิครนถ์นาฏบุตร ส่วนพญานกยูงกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

พาเวรุรฏฐชาตกวณฺณนา นวมา.

พรรณนาพาเวรุรัฏฐชาดกที่ ๙ จบ.

ฉ๑-๑๔ ๓๓๑ ๓๓๑ ๑๙๑๑๙ ๒๕๒

๑๐. วิสยฺหชาตก (๓๔๐)

๑๕๗."อทาสิ ทานานิ ปุเร วิสยฺหุ
ททโต จ เต ขยธมฺโม อโหสิ
อิโต ปรญฺเจ น ทเทยฺย ทานํ
ติฏฺเจยฺยุ เต สยมนฺตสฺส โภคา.

๑๕๘. อนริยมริเยน สหสฺสเนตฺต
สุทุคฺคเตนาปิ อกิจฺจมาหุ
มา โว ธนํ ตํ อหุ วา ชนินฺท[๑]
ยํ โภคเหตุ วิชเหมุ สทฺธํ.

๑๕๙. เยน เอโก รโถ ยาติ
ยาติ เตน ปโร รโถ
โปราณํ นิหิตํ วตฺตํ
วตฺตตญฺเญว วาสว.

๑๐. วิสัยหชาดก (๓๔๐)

๑๕๗. "วิสัยหเศรษฐี เมื่อก่อนท่านได้ให้ทานและธรรมคือความเสื่อม จึงได้มีแก่ท่านผู้ให้ เบื้องหน้าแต่นี้ไป หากว่าท่านไม่พึงให้ทาน เมื่อท่านรวบรวมทรัพย์สมบัติไว้ โภคทรัพย์ทั้งหลาย ก็จะพึงดำรงอยู่.

๑๕๘. ข้าแต่ท้าวสหัสเนตร บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวอนารยธรรมอันอริยชนแม้เป็นคนเข็ญใจว่า ไม่ควรทำ ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่แห่งชน เราจะพึงละศรัทธา เพราะการใช้สอยโภคทรัพย์ใด เป็นเหตุขอทรัพย์นั้น จงอย่ามีแก่ท่านเลย.

๑๕๙. ข้าแต่ท้าววาสวะ รถคันหนึ่งวิ่งไปทางใด รถคันอื่นก็วิ่งไปทางนั้น วัตรที่เราเคยบำเพ็ญมาแต่ก่อน ก็จงเป็นไปอย่างนั้นแหละ.

---

[๑] ฉ. เทวราช.

๑๖๐. ยทิ เหสฺสติ ทสฺสาม
อสนฺเต กึ ททามฺหเส
เอวํ ภูตาปิ ทสฺสาม
มา ทานํ ปมทามฺหเส"ติ.

วิสยฺหชาตกํ ทสมํ.

โกกิลวคฺโค จตุตฺโถ.

๑๖๐. ถ้าของยังมีอยู่ เราก็จักให้ เมื่อของไม่มี จักให้อย่างไร เราแม้เป็นอย่างนี้แล้วก็จักให้ (เพราะ) เราไม่ประมาททาน".

วิสัยหชาดก ที่ ๑๐.

โกกิลวรรค ที่ ๔.

๑๐. วิสยฺหชาตกวณฺณนา
(๓๔๐)

อทาสิ ทานานีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกำ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ เหฏฺฐา **ขทิรงฺคารชาตเก** วิตฺถาริตเมว. อิธ ปน สตฺถา อนาถปิณฺฑิกำ อามนฺเตตฺวา "โปราณก-ปณฺฑิตา คหปติ 'ทานำ มา ททาสี'ติ อากาเส ฐตฺวา วาเรนฺตำ สกฺกำ เทวราชานำ ปฏิพาหิตฺวา ทานำ ททึสุเยวา"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตำ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อสีติโกฏิวิภโว วิสยฺโห นาม เสฏฺฐี หุตฺวา ปญฺจสีเลหิ สมนฺนาคโต ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต อโหสิ.

๑๐. พรรณนาวิสัยหชาดก
(๓๔๐)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภท่านอนาถ-บิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ท่านได้ให้ทาน** ดังนี้เป็นต้น.

เรื่องพิสดารแล้วใน**ขทิรังคารชาดก**ตอนต้น. แต่ในชาดกนี้ พระศาสดาตรัสเรียกอนาถบิณฑิกเศรษฐีมา แล้วตรัสว่า "ดูกรคฤหบดี โบราณบัณฑิตทั้งหลายยังห้ามท้าวสักกเทวราชผู้ประทับยืนห้ามอยู่บนอากาศว่า 'ท่านอย่าได้ให้ทาน' ดังนี้แล้วให้ทานเหมือนกัน" อนาถบิณฑิก-เศรษฐีนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา.

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นเศรษฐี ชื่อวิสัยหะ มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ ประกอบด้วยศีล ๕ มีอัธยาศัยในทาน ยินดีในทาน.

โส จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ อตฺตโน นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉสุ ฐาเนสุ ทานสาลาโย การาเปตฺวา ทานํ ปวตฺเตสิ. ทิวเส ทิวเส ฉสตสหสฺสานิ วิสชฺเชติ.

วิสัยหเศรษฐีนั้นให้สร้างโรงทานถึง ๖ แห่ง คือ ที่ประตูพระนครทั้งสี่ ท่ามกลางพระนคร และที่ประตูเรือนของตนแล้วให้ทานเป็นไป. ท่านบริจาคทานวันละ ๖ แสนทุกวัน.

โพธิสตฺตสฺส จ ยาจกานญฺจ เอกสทิสเมว ภตฺตํ โหติ. ตสฺส ชมฺพุทีปิ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา ทานํ ททโต ทานานุภาเวน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ. สกฺกสฺส เทวรญฺโญ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหากาโรฺ ทสฺเสสิ.

ภัตตาหารของพระโพธิสัตว์และของยาจกเป็นอย่างเดียวกัน. เมื่อเศรษฐีนั้นให้ทานจนชาวชมพูทวีปไม่ต้องไถนา ภพของท้าวสักกะหวั่นไหว เพราะอานุภาพแห่งทาน. บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช แสดงอาการร้อน.

สกฺโก "โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม"ติ อุปธาเรนฺโต มหาเสฏฺฐึ ทิสฺวา "อยํ วิสยฺโห อติวิย ปตฺถริตฺวา สกลชมฺพุทีปึ อุนฺนงฺคลํ กโรนฺโต ทานํ เทติ อิมินาปิ ทาเนน มํ จาเวตฺวา สยํ สกฺโก ภวิสฺสติ มญฺเญ ธนมสฺส นาเสตฺวา เอตํ ทลิทฺทํ กตฺวา ยถา ทานํ น เทติ ตถา กริสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา สพฺพํ ปน ธนํ ธญฺญเตลมธุผาณิตาทีนิ อนฺตมโส ทาสกมฺมกรโปริสมฺปิ อนฺตรธาเปสิ.

ท้าวสักกะทรงใคร่ครวญว่า "ใครกันหนอ อยากจะให้เราเคลื่อนจากที่" ทรงเห็นมหาเศรษฐีแล้วดำริว่า "วิสัยหเศรษฐีนี้เผื่อแผ่เหลือเกิน ให้ทานจนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นไม่ต้องไถนา เพราะทานแม้นี้เศรษฐีเห็นจะให้เราจุติ แล้วเป็นท้าวสักกะเสียเองเป็นแน่ เราจะให้ทรัพย์ของเขาอันตรธานไป แล้วทำให้เขาขัดสนจักทำโดยประการที่เขาจะให้ทานไม่ได้" แล้วทรงบันดาลทรัพย์ทั้งหมด มีข้าวเปลือก น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น กระทั่งทาสและกรรมกรให้อันตรธานไป.

ทานพฺยาวฏา อาคนฺตฺวา "สามิ ทานคฺคํ ปจฺฉินฺนํ ฯปิตฏฺฐาเน กิญฺจิ น ปสฺสามา"ติ อาโรจยึสุ. "อิโต ปริพฺพยํ หรถ มา ทานํ ปจฺฉินฺทถา"ติ ภริยํ ปกฺโกสาเปตฺวา "ภทฺเท ทานํ ปวตฺตาเปหี"ติ อาห.

ผู้จัดแจงทานมารายงานว่า "ข้าแต่นาย โรงทานหยุดแล้ว พวกกระผมไม่เห็น (สมบัติ) อะไร ๆ ในที่เก็บไว้เลย". ท่านเศรษฐีกล่าวว่า "พวกท่านจงนำเอาเสบียงแต่ที่นี้ไป อย่าตัดขาดทานเสียเลย" แล้วเรียกภรรยามากล่าวว่า "แน่ะหล่อนเจ้าจงยังทานให้เป็นไปเถิด".

สา สกลเคหํ วิจินิตฺวา อฑฺฒมาสก-มตฺตมฺปิ อทิสฺวา "อยฺย อมฺหากํ นิวตฺถวตฺถํ ฯเปตฺวา อญฺญํ กิญฺจิ น ปสฺสามิ สกลเคหํ ตุจฺฉนฺ"ติ อาห. สตฺตรตนคพฺเภสุ ทฺวารํ วิวราเปตฺวา น กิญฺจิ อทฺทส. เสฏฺฐิญฺจ ภริยญฺจ ฯเปตฺวา อญฺเญ ทาสกมฺมกราปิ น ปญฺญายึสุ. ปุน มหาสตฺโต ภริยํ อามนฺเตตฺวา "ภทฺเท น สกฺกา ทานํ ปจฺฉินฺทิตุํ สกลนิเวสนํ วิจินิตฺวา กิญฺจิ อุปธาเรหี"ติ. อาห.

ภรรยานั้น ค้นดูทั่วเรือนไม่เห็นทรัพย์แม้เพียงกึ่งมาสก จึงพูดว่า "นาย ดิฉันไม่เห็นอะไร ๆ อื่น เรือนทั้งสิ้นว่างเปล่าเหลือแต่ผ้านุ่งของเราเท่านั้น". เศรษฐีให้เปิดประตูดูห้องแก้ว ๗ ประการ ไม่เห็นอะไร ๆ เลย. ยกเว้นเศรษฐีกับภรรยาแล้ว แม้ทาสและกรรมกรเหล่าอื่นก็ไม่ปรากฏ. พระมหาสัตว์เรียกภรรยามาสั่งอีกว่า "นางผู้เจริญ เราไม่อาจจะหยุดการให้ทานเสียได้ เจ้าจงค้นดูให้ทั่วบ้าน ดูว่ามีอะไร ๆ อยู่บ้าง".

ตสฺมึ ขเณ เอโก ติณหารโก อสิตญฺเจว กาชญฺจ ติณพนฺธนรชฺชุญฺจ ทฺวารนฺตเร ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ. เสฏฺฐิภริยา ตํ ทิสฺวา "สามิ อิมํ ฯเปตฺวา อญฺญํ น ปสฺสามี"ติ อาหริตฺวา อทาสิ.

ขณะนั้น คนหาบหญ้าคนหนึ่ง ทิ้งเคียวหาบและเชือกมัดหญ้าไว้ที่ระหว่างประตูแล้วหนีไป. ภรรยาเศรษฐีเห็นสิ่งของนั้นแล้ว นำมาให้เศรษฐีพลางพูดว่า "นายเว้นสิ่งนี้เสียแล้ว ดิฉันไม่เห็นสิ่งอื่นเลย".

มหาสตฺโต "ภทฺเท มยา เอตฺตกํ กาลํ ติณํ นาม น ลายิตปุพฺพํ อชฺช ปน ติณํ ลายิตฺวา อาหริตฺวา วิกฺกีณิตฺวา ยถานุจฺฉวิกํ ทานํ ทสฺสามี"ติ ทานุปจฺเฉทภเยน อสิตญฺเจว กาชญฺจ รชฺชุญฺจ คเหตฺวา นครา นิกฺขมฺม ติณวตฺถุ์ คนฺตฺวา ติณํ ลายิตฺวา "เอโก อมฺหากํ ภวิสฺสติ เอเกน ทานํ ทสฺสามี"ติ เทฺว ติณกลาเป พนฺธิตฺวา กาเช ลคฺเคตฺวา อาทาย คนฺตฺวา นครทฺวาเร วิกฺกีณิตฺวา มาสเก คเหตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสํ ยาจกานํ อทาสิ.

พระมหาสัตว์กล่าวว่า "นางผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่า หญ้า ฉันไม่เคยเกี่ยวมาตลอดกาลประมาณนี้ แต่วันนี้ ฉันจักเกี่ยวหญ้านำมาขายให้ทานตามสมควร" เพราะกลัวทานจะขาด จึงถือเอาเคียว หาบ และเชือกออกจากพระนคร ไปสู่ที่มีหญ้าเกี่ยวหญ้า พลางคิดว่า "ส่วนหนึ่งจักเป็นของเรา เราจักให้ทานส่วนหนึ่ง" แล้วมัดหญ้าเป็นสองกำ คล้องที่หาบนำไปขายที่ประตูพระนคร รับเอามาสกทั้งหลายแล้ว ได้ให้ส่วนหนึ่งแก่พวกยาจก.

ยาจกา พหู. เตสํ "มยฺหมฺปิ เทหี"ติ วทนฺตานํ อิตรมฺปิ โกฏฺฐาสํ ปุน ทตฺวา ตทิวสํ สทฺธึ ภริยาย อนาหาโร วีตินาเมสิ. อิมินา นิยาเมน ฉ ทิวสา วีติวตฺตา.

พวกยาจกมีมากด้วยกัน. เมื่อพวกยาจกร้องขออยู่ว่า "ให้แก่เราบ้าง" พระมหาสัตว์ก็ได้ให้ส่วนที่เหลืออีก วันนั้น (ตนเอง) อดอาหารกับภรรยา ให้เวลาล่วงไป. โดยทำนองนี้แหละ ล่วงไปได้ ๖ วัน.

อถสฺส สตฺตเม ทิวเส ติณมาหรมานสฺส สตฺตาหํ อติสุขุมาลสฺส นลาเฏ ปหฏมตฺเต อกฺขีนิ ภมึสุ. นิราหารสฺส สูริยาตเปน

ครั้นวันที่ ๗ พอแสงอาทิตย์สัมผัสนลาฏของพระมหาสัตว์ ซึ่งกำลังนำหญ้ามา ผู้อดอาหารถึง ๗ วัน ผู้สุขุมาลชาติเข้าเท่านั้น นัยน์ตาก็มืด.

โส สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตุ์ อสกฺโกนฺโต ติณ์ อวตฺถริตฺวา ปติ. สกฺโก ตสฺส กิริยं อุปธารยมาโน วิจรติ. โส ตำขณ์เยว อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา ปฐมं คาถมาห

เศรษฐีนั้นไม่สามารถดำรงสติไว้ได้ จึงล้มทับหญ้า. ท้าวสักกะเที่ยวตรวจดูการกระทำของเศรษฐีนั้นอยู่. ขณะนั้นเองพระองค์เสด็จมาประทับยืนอยู่บนอากาศตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

๑๕๗."อทาสิ ทานานิ ปุเร วิสยฺห
ททโต จ เต ขยธมฺโม อโหสิ
อิโต ปรญฺเจ น ทเทยฺย ทานำ
ติฏฺเฐยฺยุ์ เต สำยมนฺตสฺส โภคา"ติ.

๑๕๗. "วิสัยหเศรษฐี เมื่อก่อนท่านได้ให้ท่านและธรรมคือความเสื่อม จึงได้มีแก่ท่านผู้ให้ เบื้องหน้าแต่นี้ไป หากว่าท่านไม่พึงให้ทาน เมื่อท่านรวบรวมทรัพย์สมบัติไว้ โภคทรัพย์ทั้งหลาย ก็จะพึงดำรงอยู่".

ตสฺสตฺโถ อมฺโภ วิสยฺห ตฺวำ อิโต ปุพฺเพ ตว เคเห ธเน วิชฺชมาเน สกลชมฺพุทีปำ อุนฺนงฺคลำ กตฺวา ทานานิ อทาสิ ตสฺส จ เต เอวำ ททโต โภคานำ ขยธมฺโม ขยสภาโว อโหสิ สพฺพำ สาปเตยฺยำ ขีณำ อิโต ปรญฺเจปิ ตฺวำ ทานำ น ทเทยฺยาสิ กสฺสจิ กิญฺจิ น ทเทยฺยาสิ ตว สำยมนฺตสฺส อททนฺตสฺส โภคา ตเถว ติฏฺเฐยฺยุ์ "อิโต ปฏฺฐาย น ทสฺสามี"ติ มยฺหำ ปฏิญฺญำ เทหิ อหนฺเต โภเค ทสฺเสสฺสนฺติ.

ใจความแห่งพระคาถานั้น ว่า วิสัยหเศรษฐีผู้เจริญ ในกาลก่อนแต่นี้ เมื่อทรัพย์มีอยู่ในเรือนของท่าน ท่านให้ทานจนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ไม่ต้องไถนา และเมื่อท่านให้ทานอยู่อย่างนี้ โภคสมบัติก็จะสิ้นไป คือ หมดไปเป็นธรรมดา ทรัพย์สมบัติสิ้นไปทั้งหมด เบื้องหน้าแต่นี้ถ้าท่านไม่ให้ทานไซร้ ก็ไม่พึงให้อะไรแก่ใคร ๆ เมื่อท่านรวบรวมอยู่ คือ ไม่ให้โภคะทั้งหลาย ก็จะพึงดำรงอยู่ตามเดิม ท่านจงให้ปฏิญญาแก่เราว่า "จำเดิม

แต่นี้ไป เราจะไม่ให้ทาน" เราจะให้โภคสมบัติแก่ท่าน ดังนี้.

มหาสตฺโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา "โกสิ ตฺวนฺ"ติ อาห. "สกฺโกหมสฺมี"ติ. โพธิสตฺโต "สกฺโก นาม สยํ ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา สตฺต วตฺตปทานิ ปูเรตฺวา สกฺกตฺตํ ปตฺโต ตฺวํ ปน อตฺตโน อิสฺสริยการณํ ทานํ วาเรสิ อนริยวตฺตํ กโรสี"ติ วตฺวา ตสฺโส คาถาโย อภาสิ

พระมหาสัตว์ฟังคำของท้าวสักกะนั้นแล้ว ถามว่า "ท่านเป็นใคร". ท้าวสักกะตอบว่า "เราเป็นท้าวสักกะ". พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "ธรรมดาว่า ท้าวสักกะต้องถวายทานด้วยตนเอง แล้วสมาทานศีลรักษาอุโบสถ บำเพ็ญวัตบท ๗ ประการ จึงถึงความเป็นท้าวสักกะได้ แต่ท่านห้ามทานอันเป็นเหตุแห่งความเป็นใหญ่ของตนเสีย แล้วทำวัตร อันไม่ใช่จรรยาของอารยชน" ดังนี้แล้ว ได้กล่าว ๓ คาถาว่า

๑๕๘."อนริยมริเยน สหสฺสเนตฺต
สุทุคฺคเตนาปิ อกิจฺจมาหุ
มา โว ธนํ ตํ อหุ วา ชนินฺท
ยํ โภคเหตุ วิชเหมุ สทฺธํ.

๑๕๘. "ข้าแต่ท้าวสหัสเนตร บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวอนารยธรรมอันอริยชนแม้เป็นคนเข็ญใจว่า ก็ไม่ควรทำ ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่แห่งชน เราจะพึงละศรัทธา เพราะการใช้สอยโภคทรัพย์ใด เป็นเหตุขอทรัพย์นั้น จงอย่ามีเลย.

๑๕๙. เยน เอโก รโถ ยาติ
ยาติ เตน ปโร รโถ
โปราณํ นิหิตํ[๑] วตฺตํ
วตฺตตญฺเญว[๒] วาสว.

๑๕๙. ข้าแต่ท้าววาสวะ รถคันหนึ่งวิ่งไปทางใด รถคันอื่นก็วิ่งไปทางนั้น วัตรที่เราเคยบำเพ็ญมาแต่ก่อน ก็จงเป็นไปอย่างนั้นแหละ.

๑๖๐. ยทิ เหสฺสติ ทสฺสาม
อสนฺเต กึ ททามฺหเส
เอวํ ภูตาปิ ทสฺสาม
มา ทานํ ปมทามฺหเส"ติ.

๑๖๐. ถ้าของยังมีอยู่ เราก็จักให้ เมื่อของไม่มี จักให้อย่างไร เราแม้เป็นอย่างนี้แล้วก็จักให้ (เพราะ) เราไม่ประมาททาน".

ตตฺถ **อนริยนฺติ** ลามกํ ปาปกมฺมํ. **อริเยนาติ** ปริสุทฺธาจาเรน อริเยน. **สุทฺคฺคเตนาปีติ** สุทลิทฺเทนาปิ. **อกิจฺจมาหูติ** อกตฺตพฺพนฺติ พุทฺธาทโย อริยา วทนฺติ. ตฺวํ ปน มํ อนริยมคฺคํ อาโรเจสีติ อธิปฺปาโย. **โวติ** นิปาตมตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อนารยธรรม** คือ บาปกรรมอันลามก. คำว่า **อันอริยชน** คือ พระอริยะผู้มีอาจาระบริสุทธิ์สะอาด. คำว่า **แม้เป็นคนเข็ญใจ** ความว่า แม้ขัดสน. คำว่า **บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวว่าไม่ควรทำ** ความว่า พระอริยะทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมตรัสว่าไม่ควรทำ. อธิบายว่า ก็ท่านบอกทางอนารยธรรมกับเรา. ศัพท์ว่า **โว** เป็นเพียงนิบาต.

ยํ โภคเหตูติ ยสฺส ธนสฺส ปริภุญฺชนเหตุ มยํ ทานสทฺธึ วิชเหมุ ด้วยคำว่า **เพราะใช้สอยโภคทรัพย์ใด เป็นเหตุ** พระโพธิสัตว์แสดงว่า เราสละ

---

[๑] ก. นิหิตํ วตฺตํ.
[๒] ก. วตฺตมตญฺเญว.

ปริจฺจเชยฺยาม ตำ ธนเมว มา อหุ น โน เตน ธเนน อตฺโถติ ทีเปติ.

คือ ละความเชื่อในทาน เพราะการใช้สอยทรัพย์ใดเป็นเหตุ ขอทรัพย์นั้นนั่นแหละจงอย่ามีเลย เราไม่มีความต้องการด้วยทรัพย์นั้น.

รโถติ ยำกิญฺจิ ยานำ. อิทำ วุตฺตำ โหติ เยน มคฺเคน เอโก รโถ ยาติ อญฺโญปิ รโถ "รถสฺส คตมคฺโค เอโส"ติ เตน มคฺเคน ยาติ.

คำว่า **รถ** ได้แก่ ยานชนิดใดชนิดหนึ่ง. มีคำอธิบายว่า รถคันหนึ่งวิ่งไปทางใด แม้คันอื่นก็วิ่งไปโดยทางนั้น ด้วยคำว่า "นี้เป็นทางไปของรถ".

โปราณำ นิหิตำ วตฺตนฺติ ยำ มยา ปุพฺเพเยว นิหิตำ วตฺตำ ตำ มยิ ธรนฺเต วตฺตตฺเยว มา ติฏฺฐตูติ อตฺโถ. **เอวำ ภูตาปีติ** เอวำ ติณหารกภูตาปิ มยำ ยาว ชีวาม ตาว ทสฺสามเยว. กึการณา ? **มา ทานำ ปมทามฺหเสติ** อททนฺโต หิ ทานำ ปมชฺชติ นาม น สรติ น สลฺลกฺเขติ อหำ ปน ชีวมาโน ทานำ ปมฺมุสิตุำ น อิจฺฉามิ ตสฺมา ทสฺสามิเยวาติ ทีเปติ.

คำว่า **วัตรที่เราเคยบำเพ็ญมาแต่ก่อน** ความว่า วัตรใดเราเคยบำเพ็ญแล้วในกาลก่อนนั่นแหละ เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ ขอวัตรนั้นจงเป็นไปเถิด อย่าได้หยุดเสียเลย. คำว่า **เราแม้เป็นอย่างนี้** ความว่า แม้เราหาบหญ้าอยู่อย่างนี้ ก็จักให้ตราบเท่าที่เรายังมีชีวิตอยู่. เพราะเหตุไร ? คำว่า **เราไม่ประมาททาน** พระโพธิสัตว์แสดงว่า ก็บุคคลเมื่อไม่ให้ ย่อมชื่อว่าประมาท คือ ไม่ระลึก ได้แก่ ไม่กำหนดถึงทาน แต่เราเมื่อยังเป็นอยู่ ย่อมไม่ปรารถนาจะลืมทาน เพราะฉะนั้น เราจักให้ทีเดียว.

สกฺโก ตำ ปฏิพาหิตุ อสกฺโกนฺโต "กิมตฺถาย ทานำ ททาสี"ติ ปุจฺฉิ. "เนว สกฺกตฺตำ น พฺรหฺมตฺตำ ปฏฺจยมาโน สพฺพญฺญุตำ ปฏเจนฺโต ปนาหำ ททามี"ติ. สกฺโก ตสฺส วจนำ สุตฺวา ติฏฺโฐ หตฺเถน ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิ.

ท้าวสักกะเมื่อไม่อาจจะห้ามเศรษฐีนั้นได้ จึงตรัสถามว่า "ท่านให้ทานเพื่อประโยชน์อะไร". พระโพธิสัตว์ตอบว่า "เราไม่ได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็นพรหม แต่เราปรารถนาความเป็นสัพพัญญุตญาณจึงถวายทาน". ท้าวสักกะทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ก็ทรงยินดี ยกพระหัตถ์ลูบคลำหลังเศรษฐี.

โพธิสตฺตสฺส ตำขณญฺเญว ปริมชฺชิตมตฺตสฺเสว[๑] สกลสรีรำ ปริปูริ. สกฺกานุภาเวน จสฺส สพฺโพ วิภวปริจฺเฉโท ปฏิปากติโกว โหติ. สกฺโก "มหาเสฏฺฐิ ตฺวำ อิโต ปฏฺจาย ทิวเส ทิวเส ทฺวาทส สตสหสฺสานิ วิสชฺเชนฺโต ทานำ เทหี"ติ ตสฺส เคเห อปริมาณธนำ ทตฺวา ตำ อุยฺโยเชตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต.

สรีระทั้งสิ้นของพระโพธิสัตว์ พอท้าวสักกะทรงลูบคลำเท่านั้น ได้เต็มบริบูรณ์ในขณะนั้นนั่นเอง. และด้วยอานุภาพของท้าวสักกะ สมบัติที่ขาดหายไปทั้งหมดของเศรษฐี ก็ได้กลับเป็นปกติดังเดิม. ท้าวสักกะตรัสว่า "มหาเศรษฐี จำเดิมแต่นี้ไป ท่านจงจ่ายทรัพย์วันละ ๑๒ แสนทุกวัน ให้ทานเถิด" ดังนี้ แล้วประทานทรัพย์ อันหาประมาณมิได้ไว้ในเรือนพระโพธิสัตว์นั้น ส่งพระโพธิสัตว์นั้นแล้วเสด็จไปสู่ที่อยู่ของพระองค์.

---

[๑] ก. ปริภุตฺตมตฺตสฺเสว.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา เสฏฺฐิภริยา ราหุลมาตา อโหสิ วิสยฺโห ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ภรรยาเศรษฐีในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นมารดาพระราหุล ส่วนวิสัยหเศรษฐีกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

วิสยฺหชาตกวณฺณนา ทสมา.

โกกิลวคฺโค จตุตฺโถ.

พรรณนาวิสัยหชาดก ที่ ๑๐ จบ.

โกกิลวรรค ที่ ๔ จบ.

ใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ห้ามจำหน่าย

ตสฺสุทฺทานํ

อติเวลํ ปภาสติ ชินวโร
วนมชฺเฌ รเถสภ ชิมฺหคโม
อถ ชมฺพุ ติณาสนฺปีฬวรํ
อถ ตณฺฑุลํ โมร วิสยฺห ทส.

ประมวลชาดกของโกกิลวรรค ๑๐ ชาดก คือ

๑. โกกิลชาดก ๒. รถลัฏฐิชาดก ๓. โคธชาดก ๔. ราโชวาทชาดก ๕. ชัมพุกชาดก ๖. พรหาฉัตตชาดก ๗. ปีฐชาดก ๘. ถุสชาดก ๙. พาเวรุรัฏฐชาดก ๑๐. วิสัยหชาดก.

๕. จุลฺลกุณาลวคฺค

๑. กุณฺฑลิกชาตก (๓๔๑)

๑๖๑."นรานมารามกราสุ นารีสุ
อเนกจิตฺตาสุ อนิคฺคหาสุ จ
สพฺพตฺตนา ปีติกราปิ เจ สิยุ
น วิสฺสเส ติตฺถสมา หิ นาริโย.

๑๖๒. ยญฺจ ทิสฺวา กินฺนรกินฺนรีนํ
สพฺพิตฺถิโย น รมนฺติ อคาเร
ตํ ตาทิสํ สามิกํ จชิตฺวา ภริยา
อญฺญํ ทิสฺวา ปุริสํ ปีฯสปฺปี.

๑๖๓. พกสฺส จ พาวริกสฺส รญฺโญ
อจฺจนฺตกามานุคตสฺส ภริยา
อจฺจาจรี พหฺวสานุคสฺส
กึ วา อิตฺถี นาติจเร ตทญฺญํ.

๕. จุลลกุณาลวรรค

๑. กุณฑลิกชาดก (๓๔๑)

๑๖๑. "ในจำพวกนารี ผู้กระทำให้เกิดความยินดีแก่ชาย มักมีหลายใจ ใคร ๆ ข่มขี่ไม่ได้ ก็ถ้านารีจำพวกใด แม้กระทำให้เกิดปีติโดยประการทั้งปวง ก็ไม่ควรไว้วางใจ เพราะนารีเหล่านั้นเสมอด้วยท่าน้ำ.

๑๖๒. บัณฑิตได้เห็นซึ่งเรื่องเช่นใด ของกินนรและกินนรี ก็พึงรู้ว่า หญิงทั้งปวง ไม่ยินดีในเรือน (ตน) ภรรยาไปเห็นบุรุษอื่นเข้า แม้ง่อยเปลี้ยเสียขา ก็ยังละทิ้งสามีอย่างพระเจ้ากินนรนั้นได้.

๑๖๓. ภริยาของพระเจ้าพกะ และพระเจ้าพาวรี ผู้หมกหมุ่นอยู่ในกามเกินไป ยังประพฤตินอกใจกับคนใช้ผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจ (เขา) มีอยู่หรือ ที่หญิงจะไม่ประพฤตินอกใจคนอื่น จากบุคคลนั้น.

๑๖๔. ปิยงฺคานิ สพฺพโลกิสฺสรสฺส
รญฺโญ ปิยา พฺรหฺมทตฺตสฺส ภริยา
อจฺจาจรี พหุวสานุคสฺส
ตํ วาปิ สา นาชฺฌคา กามกามินี"ติ.

กุณฺฑลิกชาตกํ ปฐมํ.

๑๖๔. นางปิงคิยานี ภริยาที่รักของ
พระเจ้าพรหมทัต ผู้เป็นใหญ่กว่า
ปวงชาวโลก ได้ประพฤตินอกใจ
กับคนเลี้ยงม้าผู้ใกล้ชิด และอยู่ใน
อำนาจ (เขา) นางผู้ใคร่กามก็ยัง
ไม่ได้ประสบความสำเร็จ ทั้งสอง
ฝ่าย".

กุณฑลิกชาดก ที่ ๑.

๕. จุลฺลกุณาลวคฺค[๑]

๑. กุณฺฑลิกชาตกวณฺณนา[๒]

(๓๔๑)

นรานมารามกราสูติ อิมสฺส ชาตกสฺส วิตฺถารกถา **กุณาลชาตเก** อาวิภวิสฺสตีติ.

กุณฺฑลิกชาตกวณฺณนา ปฐมา.

๕. จุลลกุณาลวรรค

๑. พรรณนากุณฑลิกชาดก[๑]

(๓๔๑)

ถ้อยคำพิสดารแห่งชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ผู้กระทำความยินดีแก่ชาย** ดังนี้เป็นต้น จักมีแจ่มแจ้ง**ในกุณาล-ชาดก.**

พรรณนากุณฑลิกชาดก ที่ ๑ จบ.

---

[๑] ฉ. จูฬกุณาลวคฺค.

[๒] ฉ. กณฺฑีรีชาตกวณฺณนา.

[๑] กุณฑลิกชาดก มีพิสดารอยู่ในกุณาลชาดก ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงผลการแตกสามัคคี และมีสามัคคี แก่พระประยูรญาติของพระ-พุทธองค์ และทรงติเตียนสตรีเพศ ซึ่งในชาดกนี้มีเพียงคาถารวมไว้ในจตุกกนิบาต จัดเป็นจุลลกุณาลวรรค จึงให้ไปดูความพิสดารในเรื่องกุณาลชาดก ชาดกที่ ๕๓๖ ในอสีตินิบาต พร้อมทั้งอรรถกถา.

๒. วานรชาตก (๓๔๒)

๑๖๕."อสกฺขึ วต อตฺตานํ
อุฏฺฐาตุ อุทกา ถลํ
นทานาหํ ปุน ตุยฺหํ
วสํ คจฺฉามิ วาริช.

๑๖๖. อลเมเตหิ อมฺเพหิ
ชมฺพูหิ ปนเสหิ จ
ยานิ ปารํ สมุทฺทสฺส
วรํ มยฺหํ อุทุมฺพโร.

๑๖๗. โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ
น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ
อมิตฺตวสมเนฺวติ
ปจฺฉา จ อนุตปฺปติ.

๑๖๘. โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ
ขิปฺปเมว นิโพธติ
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา
น จ ปจฺฉานุตปฺปตี"ติ.

วานรชาตกํ ทุติยํ

๒. วานรชาดก (๓๔๒)

๑๖๕."เราสามารถยกตนจากน้ำ ขึ้นบก
ได้ ดูกรสัตว์น้ำ บัดนี้ เราจะไม่ไป
สู่อำนาจของท่านอีก.

๑๖๖. ผลมะม่วง ชมพู่ ขนุนเหล่าใด ซึ่ง
เราจะต้องข้ามฝั่งทะเลไปบริโภค
พอละด้วยผลมะม่วง ชมพู่ ขนุน
เหล่านั้น ผลมะเดื่อของเรา
ประเสริฐกว่า.

๑๖๗. ผู้ใด ไม่ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นปัจจุบัน
ทันด่วน ผู้นั้นย่อมจะไปสู่อำนาจ
ของศัตรู ทั้งได้รับความเดือดร้อน
ในภายหลัง.

๑๖๘. ก็ผู้ใดทราบเรื่องที่เกิดขึ้นปัจจุบัน
ทันด่วน ผู้นั้นย่อมจะพ้นจาก
วงล้อมของศัตรูได้ ทั้งไม่
เดือดร้อนในภายหลัง".

วานรชาดก ที่ ๒.

๒. วานรชาตกวณฺณนา
(๓๔๒)

อสกฺขี วต อตฺตานนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมว.

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต หิมวนฺตปฺปเทเส กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต คงฺคาตีเร วสิ.

อเถกา อนฺโตคงฺคาย สุสุมารี โพธิสตฺตสฺส หทยมํเส โทหฬึ อุปฺปาเทตฺวา สุสุมาร**สฺส** กเถสิ. โส "ตํ กปึ อุทเก นิมฺมุชฺชาเปตฺวา มาเรตฺวา หทยมํสํ สุสุมาริยา ทสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา มหาสตฺตํ อาห "เอหิ สมฺม อนฺตรทีปเก อมฺพผลํ[๑] ขาทิตุํ คจฺฉามา"ติ. อหํ กถํ **คมิสฺสามี**"ติ

๒. พรรณนาวานรชาดก
(๓๔๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภความพยายาม เพื่อปลงพระชนม์ของพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เราสามารถยกตน** เป็นต้น. เรื่องได้กล่าวไว้พิสดารแล้วในตอนต้น.

ก็ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ ทรงอุบัติในกำเนิดวานร เจริญวัยแล้ว อาศัยอยู่ที่ฝั่งคงคาในหิมวันตประเทศ.

ที่นั้นมีนางจระเข้ตัวหนึ่ง ในแม่น้ำคงคา บังเกิดความแพ้ท้อง อยากกินเนื้อหทัยของพระโพธิสัตว์ จึงบอกเรื่องนั้นแก่จระเข้ผู้สามี. จระเข้ผู้สามีนั้นคิดว่า "เราจะให้วานรนั้นดำลงในน้ำ จักฆ่าให้ตาย แล้วให้เนื้อหทัยแก่นางจระเข้" จึงกล่าวกับพระมหาสัตว์ว่า "มาเถิดสหาย เราจะไปกินผลมะม่วง ที่ระหว่าง

---

[๑] ฉ. ผลาผเล.

อาห. "ตๆ มม ปิฏฺฐิยๆ นิสีทาเปตฺวา เนสฺสามี"ติ.

เกาะด้วยกัน". วานรพูดว่า "เราจะไปได้อย่างไร". จระเข้กล่าวว่า "เราจะให้ท่านนั่งบนหลังของเราแล้วนำไป".

โส ตสฺส จิตฺตๆ อชานนฺโต ลงฺฆิตฺวา ปิฏฺฐิยๆ นิสีทิ. สๆสุมาโร โถกๆ คนฺตฺวา นิมฺมุชฺชิตุๆ อารภิ.

วานรนั้น ไม่รู้ความคิดของจระเข้นั้น จึงกระโดดลงไปนั่งบนหลัง. จระเข้ว่ายน้ำไปได้หน่อยหนึ่ง จึงเริ่มจะดำลง.

อถ นๆ วานโร "กึ มๆ โภ อุทเก นิมฺมุชฺชาเปสี"ติ อาห. "อหนฺตๆ มาเรตฺวา ตว หทยมๆสๆ มม ภริยาย ทสฺสามี"ติ "หนฺท[๑] ตฺวๆ 'มม หทยมๆสๆ อุเร'ติ มญฺญสี"ติ. "อถ กหๆ เต ฐปิตนฺ"ติ. "เอตๆ อุทุมฺพเร โอลมฺพนฺตๆ น ปสฺสสี"ติ.

ทีนั้น วานรโพธิสัตว์จึงกล่าวกับจระเข้นั้นว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจะให้เราจมลงในน้ำทำไมกัน". จระเข้ตอบว่า "เราจักฆ่าท่านให้ตาย แล้วเอาเนื้อหัวใจของท่านให้แก่ภรรยาของเรา". วานรกล่าวว่า "เอาเถิด เพื่อนเข้าใจว่า เนื้อหัวใจของเราอยู่ที่อกหรือ". จระเข้ถามว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านเก็บมันไว้ที่ไหนเล่า". วานรตอบว่า "ท่านไม่เห็นเนื้อหัวใจของเราซึ่งห้อยอยู่ที่ต้นมะเดื่อนั้นหรือ".

"ปสฺสามิ ทสฺสสิ ปน เม"ติ. "อาม ทสฺสามี"ติ. สๆสุมาโร ทนฺธตาย นๆ คเหตฺวา นทีตีเร อุทุมฺพรมูลๆ คโต.

จระเข้ตอบว่า "เห็น ก็ท่านจักให้เราหรือ". วานรกล่าวว่า "เออ เราจักให้". จระเข้พาพระโพธิสัตว์นั้นไปสู่โคนมะเดื่อริมฝั่งน้ำเพราะความเขลา.

---

[๑] ฉ. ทนฺธ.

โพธิสตฺโต ตสฺส ปิฏฺฐิโต ลงฺฆิตฺวา อุทุมฺพรรุกฺเข นิสินฺโน อิมา คาถา อภาสิ

พระโพธิสัตว์กระโดดลงจากหลัง ของจระเข้นั้น นั่งที่ต้นมะเดื่อ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ ว่า

๑๖๕."อสกฺขึ วต อตฺตานํ
อุฏฺฐาตุ๋ อุทกา ถลํ
นทานาหํ ปุน ตุยฺหํ
วสํ คจฺฉามิ วาริช.

๑๖๕."เราสามารถยกตนจากน้ำ ขึ้นบกได้ ดูกรสัตว์น้ำ บัดนี้ เราจะไม่ไปสู่อำนาจของท่านอีก.

๑๖๖. อลเมเตหิ อมฺเพหิ
ชมฺพูหิ ปนเสหิ จ
ยานิ ปารํ สมุทฺทสฺส
วรํ มยฺหํ อุทุมฺพโร.

๑๖๖. ผลมะม่วง ชมพู่ ขนุนเหล่าใด ซึ่งเราจะต้องข้ามฝั่งทะเลไปบริโภค พอละด้วยผลมะม่วง ชมพู่ ขนุนเหล่านั้น ผลมะเดื่อของเรา ประเสริฐกว่า.

๑๖๗. โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ
น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ
อมิตฺตวสมเนฺวติ
ปจฺฉา จ อนุตปฺปติ.

๑๖๗. ผู้ใด ไม่ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นปัจจุบันทันด่วน ผู้นั้นย่อมจะไปสู่อำนาจของศัตรู ทั้งได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง.

๑๖๘. โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ
ขิปฺปเมว นิโพธติ
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา
น จ ปจฺฉานุตปฺปตี"ติ.

๑๖๘. ก็ผู้ใดทราบเรื่องที่เกิดขึ้นปัจจุบันทันด่วน ผู้นั้นย่อมจะพ้นจากวงล้อมของศัตรูได้ ทั้งไม่เดือดร้อนในภายหลัง".

ตตฺถ **อสกฺขึ วตาติ** สมตฺโถ วต อโหสึ. **อุฏฺฐาตุนฺติ** อุทฺธรตุ๋. **วาริชาติ** ในคาถานั้น คำว่า **เราสามารถ** ความว่า เราได้เป็นผู้สามารถแล้วหนอ.

สุสุมารํ อาลปติ. **ยานิ ปารํ** คำว่า **ยกขึ้น** คือ ยกขึ้น. วานรเรียก **สมุทฺทสฺสาติ** คงฺคํ สมุทฺทนาเมนาล- จระเข้ด้วยคำว่า **วาริช**. คำว่า ปนฺโต "ยานิ สมุทฺทสฺส ปารํ คนฺตฺวา **ผลมะม่วง ชมพู่ ขนุนเหล่าใด เรา** ขาทิตพฺพานิ อลนฺเตหี"ติ วทติ. **จะต้องข้ามฝั่งทะเล** ความว่า วานร เมื่อจะเรียกแม่น้ำคงคา โดยชื่อว่า ทะเล จึงกล่าวว่า "ผลไม้เหล่าใด อันเราพึง ข้ามฝั่งทะเลไปบริโภค พอละด้วยผลไม้ เหล่านั้น".

ปจฺฉา จ อนุตปฺปตีติ อุปฺปนฺนํ คำว่า **และย่อมเดือดร้อนภายหลัง** อตฺถํ ขิปฺปํ อชานนฺโต อมิตฺตวสํ คจฺฉติ ความว่า ผู้ใดไม่รู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ปจฺฉา จ อนุตปฺปตีติ. ปัจจุบันทันด่วน ผู้นั้นย่อมไปสู่อำนาจ ศัตรู ทั้งจะได้รับความเดือดร้อนใน ภายหลังด้วย.

อิติ โส จตูหิ คาถาหิ โลกิย- วานรโพธิสัตว์นั้น ครั้นกล่าวเหตุ กิจฺจานิ นิปฺผตฺติการณํ กเถตฺวา ให้สำเร็จโลกิยกิจด้วย ๔ คาถา แล้วไปสู่ วนสณฺฑเมว คโต. ไพรสณฑ์ทันที ด้วยประการฉะนี้.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สุสุมาโร เทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า เทวทตฺโต อโหสิ วานโร ปน "จระเข้ในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นพระ อหเมวา"ติ. เทวทัต ส่วนวานรกลับชาติมาเป็นเรา ตถาคตแล".

วานรชาตกวณฺณนา ทุติยา. พรรณนาวานรชาดก ที่ ๒ จบ.

๑๖๙."อวสิมฺห ตวาคาเร
นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา
ตฺวเมวทานิมกริ
หนฺท ราช วชามหํ.

๑๗๐. โย เว กเต ปฏิกเต
กิพฺพิเส ปฏิกิพฺพิเส
เอวนฺตํ สมฺมติ เวรํ
วส กุนฺตินิ มา คมา.

๑๗๑. น กตสฺส จ กตฺตา จ
มิตฺติ สนฺธิยเต ปุน
หทยํ นานุชานาติ
คจฺฉญฺเญว รเถสภ.

๑๖๙. "ข้าพระองค์ ได้อาศัยอยู่ในพระราชวังของพระองค์ ได้รับสักการบูชาเป็นนิตย์มา บัดนี้พระองค์ทีเดียว ได้ทรงก่อเหตุขึ้นข้าแต่พระราชาเจ้า ข้าพระองค์ขอทูลลาไป.

๑๗๐. บุคคลใดแล เมื่อความชั่วร้ายอันบุคคลอื่นทำแก่ตนแล้ว และเมื่อตน ทำความชั่วร้ายตอบแทนแล้ว เวรของบุคคลย่อมระงับด้วยเหตุเพียงเท่านี้ แน่ะนางนกกระเรียน เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย.

๑๗๑. ไมตรีของผู้ถูกกระทำ และผู้ทำย่อมไม่เชื่อมต่อกันอีก หทัยไม่อนุญาตให้อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมพลรถ ข้าพระองค์จักต้องไปแน่นอน.

ตรวจทานแล้ว ๒๕๖๑

๑๗๒. กตสฺส เจว กตฺตา จ
มิตฺติ สนฺธิยเต ปุน
ธีรานำ โน จ พาลานำ
วส กุนฺตินิ มา คมา"ติ.

กุนฺตินีชาตกำ ตติยำ.

๑๗๒. ไมตรีของผู้ถูกกระทำ และผู้ทำ
ย่อมสมานกันได้อีก ทั้งไมตรีของ
พวกนักปราชญ์ย่อมสมานกันได้
ไมตรีเฉพาะพวกคนพาล สมาน
กันไม่ได้ แน่ะนางนกกระเรียน
เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย".

กุนตินีชาดก ที่ ๓.

๓. กุนฺตินีชาตกวณฺณนา

(๓๔๓)

อวสิมฺหา ตวาคาเรติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺโญ เคเห นิวุตฺถำ กุนฺตินีสกุณิกำ[๑] อารพฺภ กเถสิ.

สา กิร รญฺโญ ทูเตยฺยหาริกา อโหสิ. เทฺว โปตกาปิสฺสา อตฺถิ. ราชา ตำ สกุณิกำ เอกสฺส รญฺโญ ปณฺณำ คาหาเปตฺวา เปเสสิ. ตสฺสา คตกาเล ราชกุเล ทารกา เต สกุณโปตเก หตฺเถหิ ปริมทฺทนฺตา มาเรสุ.

สา อาคนฺตฺวา เต โปตเก มเต ปสฺสนฺตี "เกน เม ปุตฺตกา มาริตา"ติ ปุจฺฉิ. "อสุเกน จ อสุเกน จา"ติ. ตสฺมิญฺจ กาเล ราชกุเล โปสาวนิก-พฺยคฺโฆ อตฺถิ กกฺขโล ผรุโส พนฺธนวเสน ติฏฺฐติ.

๓. พรรณนากุนตินีชาดก

(๓๔๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภนางนกกระเรียน ซึ่งอาศัยอยู่ในพระราชวังของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ข้าพระองค์ได้อาศัยอยู่ในพระราชวังของพระองค์** เป็นต้น.

เล่ากันมาว่า นางนกกระเรียนนั้นเป็นทูตจำทูลพระราชสาส์นของพระราชา นางนกกระเรียนนั้นมีลูก ๒ ตัว. พระราชาทรงให้นางนกกระเรียนนั้น นำพระราชสาส์นส่งไปถวายพระราชาพระองค์หนึ่ง. ในเวลาที่นางนกกระเรียนนั้นไปแล้ว พวกเด็กในราชตระกูลเอามือบีบลูกนกทั้งสองนั้น จนตาย.

นางนกกระเรียนนั้นกลับมา เห็นลูกนกทั้งสองนั้นตายแล้ว จึงถามว่า "ใครฆ่าลูกของเราตาย". ชนทั้งหลายกล่าวว่า "คนโน้น ๆ". อนึ่ง ในเวลานั้น ในราชตระกูล มีเสือโคร่งเลี้ยงไว้ ๑ ตัว มันดุอย่างร้ายกาจ ถึงต้องล่ามโซ่ไว้.

---

[๑] ก. กุนฺตนิสกุณิกำ.

อถ เต ทารกา ตำ พฺยคฺฆำ ทสฺสนาย มาริตา ตเถว เน กริสฺสามี"ติ เต ทารเก คเหตฺวา พฺยคฺฆสฺส ปาทมูเล ขิปิ. พฺยคฺโฆ มุรุมุราเปตฺวา ขาทิ. สา "อิทานิ เม มโนรโถ ปริปุณฺโณ"ติ อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตเมว คตา.

ต่อมาพวกเด็กเหล่านั้น ได้ไปดูเสือโคร่งตัวนั้น. ฝ่ายนางนกกระเรียนนั้น ไปด้วยกันกับพวกเด็กนั้น คิดว่า "เราจักทำการแก้แค้นพวกเด็กเหล่านั้น ให้เหมือนกับที่พวกเขาฆ่าลูกทั้งสองของเราตาย" จึงนำพาพวกเด็กนั้นไปผลักดันเข้าไปจนใกล้เท้าเสือโคร่ง. เสือโคร่งคำรามดัง มุรุมุรา เคี้ยวกิน. นางนกกระเรียนนั้น คิดว่า "บัดนี้ มโนรถปรารถนาของเราเต็มรอบแล้ว" จึงโผบินขึ้นไปยังป่าหิมพานต์.

ตำ การณำ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺฐาเปสุ "อาวุโส ราชกุเล กิร กุนฺตินีสกุณิกา เยหิสฺสา โปตกา มาริตา เต ทารเก พฺยคฺฆสฺส ปาทมูเล ขิปิตฺวา หิมวนฺตเมว คตา"ติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปสา อตฺตโน โปตกฆาตเก ทารเก ขิปิตฺวา หิมวนฺตเมว คตา"ติ วตฺวา อตีตำ อาหริ.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับเหตุนั้นแล้ว ตั้งหัวข้อสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ทราบว่านางนกกระเรียนในราชตระกูล ผลักดันพวกเด็กที่ฆ่าลูกทั้งสองของนางตายไปใกล้เท้าเสือโคร่งแล้วบินไปยังป่าหิมพานต์ทันที". พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนาเรื่องอะไรกันหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "เรื่องนี้พระเจ้าข้า" ตรัสสืบต่อไปว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนนางนกกระเรียน

นั้น ก็ผลักดันพวกเด็กที่ฆ่าลูกของตนแล้วบินไปยังป่าหิมพานต์แล้วเช่นเดียวกัน" ดังนี้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

อตีเต พาราณสิยำ (พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต (พาราณสิยำ) ธมฺเมน สเมน รชฺชำ กาเรสิ. นิเวสเน เอกา กุนฺตินีสกุณิกา ทูเตยฺยหาริกา. สพฺพำ ปุริมสทิสเมว. อยำ ปน วิเสโส. อยำ พฺยคฺเฆน ทารเก มาราเปตฺวา จินฺเตสิ "อิทานิ น สกฺกา มยา อิธ วสิตุำ คมิสฺสามิ คจฺฉนฺตี จ รญฺโญ อนาโรเจตฺวาว น คมิสฺสามี"ติ.

ในอดีตกาล(ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ) ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยราชสมบัติ โดยธรรมสม่ำเสมอ (ณ พระนครพาราณสี). นางนกกระเรียนตัวหนึ่ง เป็นทูตจำทูลพระราชสาส์นในพระราชนิเวศน์. เรื่องทั้งหมดก็เหมือนกันกับเรื่องก่อนนั่นเอง. แต่เรื่องนี้มีความแตกต่างกันดังนี้. นางนกกระเรียนนี้ ให้เสือโคร่งฆ่าเด็กทั้งหลายตาย แล้วคิดว่า "เวลานี้ เราไม่สามารถจะอยู่ในพระราชนิเวศน์นี้ได้ต่อไป เราจักไป ก็เราเมื่อจะไป หากยังมิได้ทูลลาพระราชาเสียก่อน ก็จักไม่ไป".

สา ราชานำ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตำ ฐิตา "สามิ ตุมฺหากำ ปมาเทน มม ปุตฺตเก ทารกา มาเรสุ อหำ โกธวสิกา หุตฺวา เต ทารเก ปฏิมาเรสึ อิทานิ มยา อิธ วสิตุำ น สกฺกา"ติ วตฺวา ปฐมำ คาถมาห

นางนกกระเรียนนั้นเข้าไปเฝ้าพระราชายืนอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง กราบทูลว่า "ข้าแต่ฝ่าพระบาท เพราะความประมาทเผอเรอของพระองค์ พวกเด็กจึงฆ่าลูกของข้าพระองค์ตาย ข้าพระองค์ก็เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ จึงฆ่าพวกเด็กเหล่านั้นตาย เป็นการตอบแทน

เวลานี้ ข้าพระองค์ไม่สามารถจะอยู่ในพระราชนิเวศน์นี้" ดังนี้แล้ว กราบทูลคาถาที่ ๑ ว่า

๑๖๙."อวสิมฺห ตวาคาเร
นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา
ตฺวเมวทานิมกริ
หนฺท ราช วชามหนฺ"ติ.

๑๖๙. "ข้าพระองค์ ได้อาศัยอยู่ในพระราชวังของพระองค์ ได้รับสักการบูชาเป็นนิตย์มา บัดนี้ พระองค์ทีเดียว ได้ทรงก่อเหตุขึ้น ข้าแต่พระราชาเจ้า ข้าพระองค์ขอทูลลาไป".

ตตฺถ **ตฺวเมวทานิมกรี**ติ มํ ปณฺณํ คาหาเปตฺวา เปเสตฺวา อตฺตโน ปมาเทน มม ปิยปุตฺตเก อรกฺขนฺโต ตฺวญฺเญวทานิ เอตํ มม คมนการณํ อกริ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **บัดนี้พระองค์ทีเดียว ได้ทรงก่อเหตุขึ้น** ความว่า พระองค์ทรงให้ข้าพระองค์ถือข่าวสาส์นส่งไปแล้ว เพราะความประมาทเลินเล่อของพระองค์ ไม่ระวังรักษาบุตรที่รักทั้งสองของข้าพระองค์ บัดนี้ ทรงก่อเหตุแห่งการไปของข้าพระองค์นั้นขึ้น.

หนฺทาติ อุปสคฺคฏฺเฉ นิปาโต. **ราชา**ติ โพธิสตฺตํ อาลปติ. **วชามหนฺ**ติ หิมวนฺตํ คจฺฉามีติ.

บทว่า **หนฺท** เป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งอุปสรรค แปลว่า เชิญเถิด. นกกระเรียนทูลเรียกพระโพธิสัตว์ว่า **ราชะ** แปลว่า ข้าแต่พระราชา. คำว่า **ข้าพระองค์ขอทูลลาไป** ความว่า ข้าพระองค์ไปยังป่าหิมพานต์.

ตำ สุตฺวา ราชา ทุติยำ คาถมาห　　พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

๑๗๐. "โย เว กเต ปฏิกเต
กิพฺพิเส ปฏิกิพฺพิเส
เอวนฺตำ สมฺมติ เวรำ
วส กุนฺตินิ มา คมา"ติ.

๑๗๐. "บุคคลใดแล เมื่อความชั่วร้ายอันบุคคลอื่นทำแก่ตนแล้ว และเมื่อตน ทำความชั่วร้ายตอบแทนแล้ว เวรของบุคคลย่อมระงับด้วยเหตุเพียงเท่านี้ แน่ะนางนกกระเรียน เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย".

ตสฺสตฺโถ โย ปุคฺคโล ปเรน กเต กิพฺพิเส อตฺตโน ปุตฺตมารณาทิเก ทารุณกมฺเม กเต ปุน อตฺตโน ตสฺส ปุคฺคลสฺส ปฏิกเต ปฏิกิพฺพิเส "ปฏิกตำ มยา ตสฺสา"ติ ชานาติ. **เอวนฺตำ สมฺมติ เวรนฺติ** เอตฺตเกน ตำ เวรำ สมฺมติ วูปสนฺตำ โหติ ตสฺมา วส กุนฺตินิ มา คมาติ.

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานั้นว่า บุคคลใด เมื่อความผิดชั่วร้ายอันบุคคลอื่นทำแล้ว คือ ทารุณกรรม มีการฆ่าบุตรของตนเป็นต้น ที่บุคคลอื่นทำแล้ว เมื่อตนทำความชั่วร้ายตอบแทนแก่บุคคลนั้นอีก ย่อมรู้สึกว่า "เราทำการแก้แค้นเขาแล้ว". คำว่า **เวรนั้นย่อมระงับด้วยเหตุเพียงเท่านี้** ความว่า เวรนั้นย่อมระงับ คือเป็นอันเข้าไปสงบด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เพราะเหตุนั้น นางนกกระเรียนเอ๋ย เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย.

ตำ สุตฺวา กุนฺตินี ตติยำ คาถมาห　　นางนกกระเรียน ฟังพระราชดำรัสนั้นแล้ว กราบทูลคาถาที่ ๓ ว่า

๑๗๑. "น กตสฺส จ กตฺตา จ
มิตฺติ สนฺธิยเต ปุน
หทยํ นานุชานาติ
คจฺฉญฺเญว รเถสภา"ติ.

๑๗๑. "ไมตรีของผู้ถูกกระทำ และผู้ทำ
ย่อมไม่เชื่อมต่อกันอีก หทัยไม่
อนุญาตให้อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้
เป็นจอมพลรถ ข้าพระองค์จัก
ต้องไปแน่นอน".

ตตฺถ **น กตสฺส จ กตฺตา จาติ** ปกตสฺส จ อภิภูตสฺส จ อุปฺปีฬิตสฺส ปุคฺคลสฺส อิทานิ วิภตฺติปริณามํ กตฺวา โย กตฺตา ตสฺส จาติ อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ ปุน มิตฺตภาโว นาม น สนฺธิยติ น ฆฏิยตีติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไมตรีของผู้ถูกกระทำและผู้ทำ** ความว่า ขึ้นชื่อว่า มิตรภาพของบุคคลทั้งสองเหล่านี้ คือ ของบุคคลผู้ถูกกระทำ ถูกข่มเหงและถูกเบียดเบียน และบุคคลผู้ก่อความแตกแยกในบัดนี้ ย่อมสมานสืบต่อกันอีกไม่ได้.

หทยํ นานุชานาตีติ เตน การเณน มม หทยํ อิธ วาสํ นานุชานาติ. **คจฺฉญฺเญว รเถสภาติ** ตสฺมา อหํ มหาราช คมิสฺสามิเยวาติ.

คำว่า **หทัยไม่อนุญาตให้อยู่** ความว่า เพราะเหตุนั้น หัวใจของข้าพระองค์ไม่อนุญาตให้อยู่ในพระราชนิเวศน์นี้. คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมพลรถ ข้าพระองค์จักต้องไปแน่นอน** ความว่า เพราะเหตุนั้น ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์จักไปให้ได้.

ตํ สุตฺวา ราชา จตุตฺถํ คาถมาห

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า

๑๗๒."กตสฺส เจว กตฺตา จ
มิตฺติ สนฺธิยเต ปุน
ธีรานํ โน จ พาลานํ
วส กุนฺตินิ มา คมา"ติ.

๑๗๒. "ไมตรีของผู้ถูกกระทำ และผู้ทำย่อมสมานกันได้อีก ทั้งไมตรีของพวกนักปราชญ์ย่อมสมานกันได้ ไมตรีเฉพาะพวกคนพาล สมานกันไม่ได้ แน่ะนางนกกระเรียน เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย".

ตสฺสตฺโถ กตสฺส เจว ปุคฺคลสฺส โย จ กตฺตา ตสฺส มิตฺติ สนฺธิยติ ปุน สา ปน ธีรานํ โน จ พาลานํ ธีรานํ หิ เมตฺติ ภินฺนาปิ ปุน ฆฏิยติ พาลานํ ปน สกึ ภินฺนา ภินฺนาว โหติ ตสฺมา วส กุนฺตินิ มา คมาติ.

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานั้นว่า ไมตรีของบุคคลผู้ถูกสร้าง และผู้สร้างย่อมสมานกันได้อีก ก็ไมตรีนั้นของนักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมสมานกันได้ ส่วนไมตรีของพวกคนพาลสมานกันอีกไม่ได้ เพราะว่า ไมตรีของนักปราชญ์ทั้งหลาย ถึงแม้จะแตกแยกกันแล้ว ก็ยังเชื่อมต่อกันได้อีก ส่วนไมตรีของพวกคนพาล แตกแยกกันคราวเดียว ก็แตกแยกกันไปเลย เพราะฉะนั้น นางนกกระเรียนเอ๋ย เจ้าจงอยู่เถิด เจ้าอย่าไปเลย".

สกุณิกา "เอวํ สนฺเตปิ น สกฺกา มยา วสิตุํ สามี"ติ ราชานํ วนฺทิตฺวา อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตเมว คตา.

นางนกกระเรียนกราบทูลว่า "ข้าแต่พระราชาเจ้า แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพระองค์ก็ไม่สามารถจะอยู่ได้" ถวายบังคมพระราชาแล้ว โผบินขึ้นไปยังป่าหิมพานต์ทันที.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กุนฺฑินีเยว เอตรหิ กุนฺฑินี อโหสิ. พาราณสีราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "นางนกกระเรียนในชาตินั้น ได้กลับมาเกิดเป็นนางนกกระเรียนในชาตินี้ ส่วนพระเจ้าพาราณสีได้กลับมาเกิดเป็นเราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้แล.

กุนฺฑินีชาตกวณฺณนา ตติยา.

พรรณนากุนทินีชาดก ที่ ๓ จบ.

๔. อมฺพชาตก (๓๔๔)

๑๗๓. "โย นีลิยํ มณฺฑยติ
สณฺหาเสน วิหญฺญติ
ตสฺส สา วสมเนฺวตุ
ยา เต อมฺเพ อวาหริ.

๑๗๔. วีสํ วา ปญฺจวีสํ วา
อูนตีสวฺ ชาติยา
ตาทิสา ปติ มา ลทฺธา
ยา เต อมฺเพ อวาหริ.

๑๗๕. ทีฆํ คจฺฉตุ อทฺธานํ
เอกิกา อภิสาริยา
สงฺเกเต ปติ มาทฺทส
ยา เต อมฺเพ อวาหริ.

๑๗๖. อลงฺกตา สุวสนา
มาลินี จนฺทนุสฺสทา
เอกิกา สยเน เสตุ
ยา เต อมฺเพ อวาหรี"ติ.

อมฺพชาตกำ จตุตฺถำ.

๔. อัมพชาดก (๓๔๔)

๑๗๓. "ผู้ใดตกแต่งช้องผม ด้วยสาหร่าย
ผู้นั้นเดือดร้อนอยู่ เพราะแหนบ
หญิงใด ลักมะม่วงของท่าน ขอ
หญิงนั้น จงไปสู่อำนาจของบุรุษ
นั้น.

๑๗๔. หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิง
เช่นนั้นแม้มีอายุตั้งยี่สิบปี ยี่สิบ-
ห้าปี หรือหย่อนสามสิบปีโดย
กำเนิด ก็จงอย่าได้สามี.

๑๗๕. หญิงใดลักมะม่วงของท่าน ขอ
หญิงนั้นผู้เดียวปรารถนาสามี จง
เดินไปสู่ทางไกล เมื่อมีการ
นัดหมายกันไว้ ก็จงอย่าได้พบ
เห็นสามีเลย.

๑๗๖. หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิง
นั้น แม้มีที่อยู่สะอาดสะอ้าน
ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ลูบไล้
ด้วยกระแจะจันทน์ ก็จงนอน
บนเตียงแต่ผู้เดียว".

อัมพชาดก ที่ ๔.

๔. อมฺพชาตกวณฺณนา (๓๔๔)

โย **นีลิยํ มณฺฑยตีติ** อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อมฺพโคปกตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต เชตวนปจฺจนฺเต อมฺพวเน ปณฺณสาลํ กตฺวา อมฺเพ รกฺขนฺโต ปติตานิ อมฺพปกฺกานิ ขาทนฺโต วิหรติ อตฺตโน สมฺพนฺธมนุสฺสานมฺปิ เทติ. ตสฺมึ ภิกฺขาจารํ ปวิฏฺเฐ อมฺพโจรกา อมฺพานิ ปาเตตฺวา ขาทิตฺวา จ คเหตฺวา จ คจฺฉนฺติ.

ตสฺมึ ขเณ จตสฺโส เสฏฺฐิธีตโร อจิรวติยํ นฺหายิตฺวา วิจรนฺติโย ตํ อมฺพวนํ ปวิสึสุ. มหลฺลโก อาคนฺตฺวา ตา ทิสฺวา "ตุเมฺหหิ เม อมฺพานิ ขาทิตานี"ติ อาห. "ภนฺเต มยํ อิทานิ อาคตา น ตุมฺหากํ อมฺพานิ ขาทามา"ติ. "เตนหิ สปถํ กโรถา"ติ. "กโรม ภนฺเต"ติ สปถํ กรึสุ.

๔. พรรณนาอัมพชาดก (๓๔๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้ดูแลมะม่วงรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ผู้ใดตกแต่งช้องผมด้วยสาหร่าย** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ยินว่า พระเถระนั้นบวชตอนแก่ สร้างบรรณศาลาอยู่ในสวนมะม่วง ท้ายพระเชตวันมหาวิหาร รักษามะม่วง ฉันผลมะม่วงสุกที่หล่นลง ทั้งยังให้แก่มนุษย์ที่เป็นพวกพ้องของตนด้วย. เมื่อพระเถระรูปนั้นเข้าไปภิกขาจาร พวกโจรขโมยมะม่วง ต่างพากันฟาดมะม่วงให้ตกหล่นทั้งเคี้ยวกินและถือเอาไป.

ขณะนั้น ธิดาเศรษฐี ๔ คน อาบน้ำในแม่น้ำอจิรวดี แล้วพากันเข้าไปเที่ยวยังสวนมะม่วงนั้น. พระเถระแก่กลับมาเห็นธิดาเศรษฐีเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า "ท่านกินมะม่วงของเราหรือ". หญิงเหล่านั้นตอบว่า "พระคุณเจ้า พวกดิฉันเพิ่งมาเดี๋ยวนี้เอง หาได้ขโมยมะม่วงของท่านกินไม่". พระเถระกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น

พวกเจ้าสาบานได้ไหมล่ะ". หญิงเหล่านั้นกล่าวว่า "ได้ พระคุณเจ้า" แล้วได้ทำการสาบาน.

มหลฺลโก ตา สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสชฺเชสิ. ตสฺส ตํ กิริยํ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ "อาวุโส อสุโก กิร มหลฺลโก อตฺตโน วสนกํ อมฺพวนํ ปวิฏฺฐา เสฏฺฐิธีตโร สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสชฺเชสี"ติ.

พระเถระแก่ให้หญิงเหล่านั้นทำการสาบานให้ละอายแล้วปล่อยตัวไป. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังการกระทำนั้นของพระเถระนั้นแล้ว สนทนากันในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ข่าวว่า พระเถระแก่รูปโน้นให้ธิดาเศรษฐีซึ่งเข้าไปสู่อัมพวันสถานที่อยู่ของตนทำการสาบานให้ละอาย แล้วจึงปล่อยตัวไป".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปส อมฺพโคปโก หุตฺวา เอตา เสฏฺฐิธีตโร สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสชฺเชสี"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรเล่า" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" แล้วจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในปางก่อน พระเถระนี้ก็เป็นคนเฝ้ามะม่วง แล้วให้ธิดาเศรษฐีเหล่านี้สาบาน ให้อับอาย แล้วปล่อยตัวไปเหมือนกัน" ดังนี้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สกฺกตฺตํ กาเรสิ. ตทา เอโก กุฏุมฺพิโล

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ครองความเป็นท้าวสักกะ.

พาราณสิยํ อุปนิสฺสาย นทีตีเร กาลนั้น ชฎิลโกงผู้หนึ่ง อาศัยพระนคร
อมฺพวเน ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อมฺเพ พาราณสีสร้างบรรณศาลา ดูแลรักษา
รกฺขนฺโต ปติตานิ อมฺพปกฺกานิ มะม่วงอยู่ที่ป่ามะม่วง ใกล้ฝั่งแม่น้ำ
ขาทนฺโต สมฺพนฺธมนุสฺสานมฺปิ ททนฺโต บริโภคผลมะม่วงสุกที่หล่นลงมาบ้าง ให้
นานปฺปกาเรน มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ แก่มนุษย์ซึ่งเป็นพี่น้องกันบ้าง เลี้ยงชีพ
กปฺเปนฺโต วิหรติ. อยู่ด้วยมิจฉาชีพนานาชนิด.

ตทา สกฺโก เทวราชา “เก นุ โข กาลนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงตรวจดู
โลเก มาตาปิตโร อุปฏฺฐหนฺติ กุเล- สัตว์โลกอยู่ว่า “ในโลก ใครหนอบำรุง
เชฏฺฐาปจายนกมฺมํ กโรนฺติ ทานํ มารดาบิดา ใครหนอทำการนอบน้อมต่อ
เทนฺติ สีลํ รกฺขนฺติ อุโปสถกมฺมํ ผู้เจริญในสกุล ใครหนอให้ทาน ใครหนอ
กโรนฺติ เก ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺเม รักษาศีล ทำอุโบสถกรรม ใครบวชแล้ว
ยุตฺตปฏิยุตฺตา วิหรนฺติ เก อนาจารํ ประกอบขวนขวายในสมณธรรมอยู่ ใคร
จรนฺตี”ติ โลกํ โวโลเกนฺโต อิมํ ประพฤติอนาจาร” ทรงเห็นชฎิลผู้รักษา
อมฺพโคปกํ อนาจารํ ชฏิลํ ทิสฺวา มะม่วงผู้นี้ประพฤติอนาจาร จึงดำริว่า
“อยํ กูฏชฏิโล กสิณปริกมฺมาทึ “ชฎิลโกงผู้นี้ละเลยสมณธรรม มีการ
อตฺตโน สมณธมฺมํ ปหาย อมฺพวนํ บริกรรมกสิณเป็นต้นของตนเสีย แล้ว
รกฺขนฺโต วิหรติ สเวเสฺสามิ นนฺ”ติ รักษาสวนมะม่วงอยู่ เราจะให้ชฎิลผู้นั้น
ตสฺส คามํ ภิกฺขาย ปวิฏฺฐกาเล สังเวชใจ” ในเวลาที่ชฎิลผู้นั้นเข้าไป
อตฺตโน อานุภาเวน อมฺเพ ปาเตตฺวา สู่บ้านเพื่อภิกขาจาร จึงบันดาลให้ผล
โจเรหิ วิลุมฺปิเต วิย อกาสิ. มะม่วงหล่น ได้ทรงทำให้เป็นเหมือนว่า
ถูกพวกโจรยื้อแย่ง ด้วยอานุภาพของ
พระองค์.

ตทา พาราณสิโต จตสฺโส ในกาลนั้น ธิดาเศรษฐี ๔ คน เสฏฺฐิธีตโร ตำ อมฺพวนำ ปวิสึสุ. มาจากพระนครพาราณสี เข้าไปสู่สวน กุฏฺฐิโล ตา ทิสฺวา "ตุเมฺหหิ เม มะม่วงนั้น. ชฎิลโกงเห็นหญิงเหล่านั้น อมฺพานิ ขาทิตานี"ติ ปลิพุทฺธิ. "ภนฺเต แล้ว จึงหน่วงเหนี่ยวไว้ ด้วยการถามว่า มยำ อิทาเนว อาคตา น เต อมฺพานิ "พวกท่านกินมะม่วงของเราหรือ" ธิดา ขาทามา"ติ. "เตนหิ สปถำ กโรถา"ติ. เศรษฐีตอบว่า "พระคุณเจ้า พวกดิฉัน "กตฺวา ปน คนฺตุำ ลภิสฺสามา"ติ. เพิ่งจะมาเดี๋ยวนี้เอง พวกดิฉันไม่ได้กิน "อาม ลภิสฺสถา"ติ. "สาธุ ภนฺเต"ติ มะม่วงของท่าน". ชฎิลกล่าวว่า "ถ้า ตาสำ เชฏฺฐิกา สปถำ กโรนฺตี ปฐมำ อย่างนั้น พวกท่านจงทำการสาบาน". คาถมาห ธิดาเศรษฐีกล่าวว่า "ก็พวกเราทำ(การ สาบาน)แล้ว จะไปได้หรือ". ชฎิลกล่าวว่า "เออ ไปได้". บรรดาธิดาเหล่านั้น ธิดา เศรษฐีคนโตรับว่า "ดีละ พระคุณเจ้า" เมื่อจะทำการสาบาน กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๗๓. "โย นีลิยำ มณฺฑยติ
สณฺหาเสน วิหญฺญติ
ตสฺส สา วสมเนฺวตุ
ยา เต อมฺเพ อวาหรี"ติ.

๑๗๓. "ผู้ใดตกแต่งซ้องผม ด้วยสาหร่าย
ผู้นั้นเดือดร้อนอยู่ เพราะแหนบ
หญิงใด ลักมะม่วงของท่าน ขอ
หญิงนั้น จงไปสู่อำนาจของบุรุษ
นั้น".

ตสฺสตฺโถ โย ปุริโส ปลิตานำ ใจความแห่งคาถานั้นว่า บุรุษใด กาฬวณฺณกรณตฺถาย นีลผลาทีนิ[๑] ตกแต่งสาหร่าย ประกอบทำให้เป็น

---

[๑] ก. ติผลาทีหิ.

โยเชตฺวา กตํ นีลิกํ มณฺฑยติ ช้องผมเป็นต้น เพื่อทำผมหงอกให้ดำ
นีลเกสนฺตเร จ อุฏฺฐิตํ ปลิตํ อนึ่ง ชายใดถอนผมหงอกที่งอกขึ้นใน
อุทฺธรนฺโต สณฺฑาเสน วิหญฺญติ ระหว่างผมดำ จำต้องเดือดร้อนลำบาก
กิลมติ ตสฺส เอวรูปสฺส มหลฺลกสฺส เพราะแหนบ หญิงใดลักมะม่วงของท่าน
สา วสมนฺเวตุ ตถารูปี ปตึ ลภตุ หญิงนั้นจงไปสู่อำนาจแห่งบุรุษแก่เช่นนั้น
ยา เต อมฺเพ อวาหรีติ. คือ จงได้ชายแก่ เห็นปานนั้นเป็นสามี.

ตาปโส "ตฺวํ เอกมนฺเต ติฏฺฐา"ติ ดาบสกล่าวว่า "ท่านจงยืนอยู่ ณ
วตฺวา ทุติยํ เสฏฺฐิธีตรํ กาเรสิ. สา ส่วนข้างหนึ่งก่อน" แล้วให้ธิดาเศรษฐี
สปถํ กโรนฺตี ทุติยํ คาถมาห คนที่ ๒ ทำการสาบานต่อไป. ธิดาเศรษฐี
คนที่ ๒ นั้นเมื่อสาบาน กล่าวคาถาที่ ๒
ว่า

๑๗๔. "วีสํ วา ปญฺจวีสํ วา
อูนตีสวฺ ชาติยา
ตาทิสา ปติ มา ลทฺธา
ยา เต อมฺเพ อวาหรี"ติ.

๑๗๔. "หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิง
เช่นนั้นแม้มีอายุตั้งยี่สิบปี ยี่สิบ-
ห้าปี หรือหย่อนสามสิบปีโดย
กำเนิด ก็จงอย่าได้สามี".

ตสฺสตฺโถ นาริโย นาม ใจความแห่งคาถานั้นว่า ธรรมดา
ปณฺณรสโสฬสวสฺสกาเล ปุริสานํ ปิยา ว่า นารีทั้งหลาย ย่อมเป็นที่รักใคร่ของ
โหนฺติ ยา จ ตว อมฺพานิ อวาหริ บุรุษในเวลามีอายุสิบห้า สิบหก ก็หญิงใด
สา เอวรูเป โยพฺพเน ปตึ อลภิตฺวา ลักมะม่วงของท่าน ขอหญิงนั้นจงอย่าได้
ชาติยา วีสํ วา ปญฺจวีสํ วา เอเกน สามีในคราวเป็นสาวเช่นนั้น แม้ถึงมีอายุ
ทฺวีหิ โอนตาย โอนตีสํ วา วสฺสานิ ตั้งยี่สิบปี ยี่สิบห้าปี หรือหย่อนสามสิบ
ปตฺวา ตาทิสา ปริปกฺกวยา หุตฺวาปิ เพราะหย่อนอยู่หนึ่งปี หรือสองปี (จน)
ปตึ มา ลทฺธาติ. เป็นคนมีวัยแก่หง่อม จงอย่าได้สามีเลย.

ตายปิ สปถิ กตฺวา เอกมนฺตํ
ฐิตายา ตติยา ตติยํ คาถมาห

เมื่อธิดาเศรษฐีคนที่ ๒ แม้นั้นทำการสาบาน แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ธิดาเศรษฐีคนที่ ๓ จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๑๗๕. "ทีฆํ คจฺฉตุ อทฺธานํ
เอกิกา อภิสาริยา
สงฺเกเต ปติ มาทฺทส[1]
ยา เต อมฺเพ อวาหรี"ติ.

๑๗๕. "หญิงใดลักมะม่วงของท่าน ขอหญิงนั้นผู้เดียวปรารถนาสามี จงเดินไปสู่ทางไกล เมื่อมีการนัดหมายกันไว้ ก็จงอย่าได้พบเห็นสามีเลย".

ตสฺสตฺโถ ยา เต อมฺเพ อวาหริ สา ปตึ ปฏฺฐยมานา ตสฺส สนฺติเก อภิสรณตาย อภิสาริยา นาม หุตฺวา เอกิกา อทุติยา คาวุตทฺวิคาวุตมตฺตํ ทีฆมทฺธานํ คจฺฉตุ คนฺตฺวาปิ จ ตสฺมึ อสุกฏฺฐานํ นาม อาคจฺเฉยฺยาสีติ กเต สงฺเกเต ตํ ปตึ มา อทฺทสาติ.

ใจความแห่งคาถานั้นว่า หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้นถึงปรารถนาสามี ชื่อว่าปรารถนาสามี เพราะไปในสำนักสามีนั้น (แต่) ผู้เดียว คือ ไม่มีเพื่อน จงไปสู่หนทางไกล ตั้งคาวุตหนึ่งสองคาวุต เมื่อหญิงนั้นทำการนัดแนะไว้ว่าท่านพึงมาสู่ที่โน้นดังนี้ แม้ไปก็อย่าได้พบเห็นสามีนั้นเลย.

ตายปิ สปถิ กตฺวา เอกมนฺตํ
ฐิตายา จตุตฺถา จตุตฺถึ คาถมาห

เมื่อธิดาเศรษฐีคนที่ ๓ แม้นั้นทำการสาบาน แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ธิดาเศรษฐีคนที่ ๔ จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

๑๗๖. "อลงฺกตา สุวสนา
มาลินี จนฺทนุสฺสทา

๑๗๖. "หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้น แม้มีที่อยู่สะอาดสะอ้าน

---

[1] ฉ. มา อทฺท.

๒๑-๒๑.pmd 25/11/2548, 11:14 am

เอกิกา สยเน เสตุ
ยา เต อมฺเพ อวาหรี"ติ.

ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ลูบไล้ด้วยกระแจะจันทน์ ก็จงนอนบนที่นอนแต่ผู้เดียว".

สา อุตฺตานตฺถาเยว.

คาถานั้น มีเนื้อความง่ายเหลือเกิน.

ตาปโส "ตุเมฺหหิ อติภาริยา สปถา กตา อญฺเญหิ อมฺพา ขาทิตา ภวิสฺสนฺติ คจฺฉถ ทานิ ตุเมฺห"ติ ตา อุยฺโยเชสิ. สกฺโก เภรวรูปารมฺมณํ ทสฺเสตฺวา กุฏฺฏตาปสํ ตโต ปลาเปสิ.

ดาบสกล่าวว่า "พวกท่านทำการสาบานอย่างหนักแน่น มะม่วงเห็นจักเป็นพวกอื่นขโมยกิน บัดนี้ ท่านทั้งหลายไปกันได้" ดังนี้ แล้วส่งธิดาเศรษฐีเหล่านั้นไป. ท้าวสักกะทรงแสดงรูปารมณ์อันน่ากลัว ให้ดาบสโกงหนีไปจากที่นั้นแล้ว.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กุฏฺฏชฏิโล อยํ อมฺพโคปกมหลฺลโก อโหสิ จตสฺโส เสฏฺฐิธีตโร เอตาเยว สกฺโก เทวราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ชฏิลโกงในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุแก่เฝ้าต้นมะม่วงรูปนี้ ธิดาเศรษฐี ๔ คน กลับชาติมาเป็นธิดาเศรษฐีเหล่านี้แหละ ส่วนท้าวสักกเทวราชกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

อมฺพชาตกวณฺณนา จตุตฺถา. พรรณนาอัมพชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. คชกุมฺภชาตก (๓๔๕)

๑๗๗. "วนํ ยทคฺคิ ทหติ
ปาวโก กณฺหวตฺตนี
กถํ กโรสิ ปจลก
เอวํ ทนฺธปรกฺกโม.

๑๗๘. พหูนิ รุกฺขจฺฉิทฺทานิ
ปสฺสิยา วิวรานิ จ
ตานิ เจ นาภิสมฺโภม
โหติ โน กาลปริยาโย.

๑๗๙. โย ทนฺธกาเล ตรติ
ตรณีเย จ ทนฺธติ
สุกฺขปณฺณำว อกฺกมฺม
อตฺถำ ภญฺชติ อตฺตโน.

๑๘๐. โย ทนฺธกาเล ทนฺเธติ
ตรณีเย จ ตารยิ
สสีว รตฺตึ วิภชำ
ตสฺสตฺโถ ปริปูรตี"ติ.

คชกุมฺภชาตกำ ปญฺจมำ.

๕. คชกุมภชาดก (๓๔๕)

๑๗๗. "เจ้าตัวงุ่มง่าม เมื่อใดไฟไหม้ป่า
ลุกลามมาไหม้ป่า ให้เตียนโล่ง
เมื่อนั้นเจ้าเดินได้ช้าอย่างนี้ จะ
ทำอย่างไรกัน.

๑๗๘. โพรงไม้ และช่องในแผ่นดินมีอยู่
มาก ถ้าพวกเราไปไม่ถึงมัน
พวกเราก็ต้องตาย.

๑๗๙. คนที่รีบด่วน ในเวลาที่ควรช้าก็ดี
ชักช้าในเวลาที่ควรรีบด่วนก็ดี
ย่อมทำลายประโยชน์ของตนเอง
เหมือนคนเหยียบใบไม้แห้งแหลก
หมด ฉะนั้น.

๑๘๐. ส่วนผู้ที่ชักช้า ในเวลาที่ควรช้า
และรีบด่วน ในเวลาที่ควรรีบด่วน
จะได้รับประโยชน์เต็มที่ ดุจ
ดวงจันทร์ ส่องสว่างในกลางคืน
ฉะนั้น".

คชกุมภชาดก ที่ ๕.

๕. คชกุมฺภชาตกวณฺณนา[๑]
(๓๔๕)

วนํ ยทคฺคิ ทหตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อลสภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุตฺโต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวาปิ อลโส อโหสิ อุทฺเทสปริปุจฺฉาโยนิโสมนสิการ-วตฺตปฏิวตฺตาทิปริพาหิโร นีวรณาภิภูโต. นิสินฺนฏฺฐานาทีสุ อิริยาปเถสุ ตเถว โหติ. ตสฺส ตํ อาลสิยภาวํ อารพฺภ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ "อาวุโส อสุโก นาม เอวรูเป นิยฺยานิเก สาสเน ปพฺพชิตฺวา อาลสิโย กุสีโต นีวรณาภิภูโต วิหรตี"ติ.

๕. พรรณนาคชกุมภชาดก
(๓๔๕)

พระศาสดา ประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภถึงภิกษุเกียจคร้านรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เมื่อใดไฟย่อมไหม้ป่า** ดังนี้เป็นต้น.

เล่ากันว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นบุตรของตระกูลชาวเมืองสาวัตถี แม้ว่าจะบวชถวายชีวิตในพระศาสนา แต่ก็เกียจคร้าน เหินห่างจากกิจของสงฆ์ เช่นการเรียนพระบาลี (อุทเทส) การศึกษาคำอธิบายของพระบาลี (ปริปุจฉา) การทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามพระบาลี และคำอธิบายนั้น (โยนิโสมนสิการ) การทำกิจวัตรต่าง ๆ (วัตตปฏิวัตต์) และปล่อยใจให้นิวรณ์ครอบงำในทุกอิริยาบถ เป็นต้น ว่าสถานที่ที่ตนนั่ง ยืน ก็ทำอย่างนี้อยู่เสมอ. ภิกษุทั้งหลายจึงได้ปรารภความเกียจคร้านดังกล่าวของท่านขึ้น พูดในธรรมสภาว่า "นี่แน่ะท่าน ภิกษุชื่อโน้นบวชในพระศาสนาที่นำออกจากทุกข์

---

[๑] ฉ. ราชกุมฺภชาตกวณฺณนา.

สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุตฺเต “น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพเปส อาลสิโกเยวา”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

อย่างนี้ แต่กลับขี้เกียจ เกียจคร้าน ปล่อยใจให้นิวรณ์ครอบงำเสียได้”. พระศาสดาเสด็จมาถึง ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่งประชุมพูดถึงเรื่องอะไรกันอยู่” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ไม่ใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถึงในชาติก่อน ภิกษุรูปนั้นก็เกียจคร้านเหมือนกัน” แล้วจึงได้นำเรื่องที่ล่วงไปแล้วมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อมจฺจรตนํ อโหสิ, พาราณสีราชา อาลสิยชาติโก อโหสิ. โพธิสตฺโต “ราชานํ โพธยิสฺสามี”ติ เอกํ อุปมํ อุปธาเรนฺโต จรติ. อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมจฺจคณปริวุโต ตตฺถ วิจรนฺโต เอกํ คชกุมฺภํ นาม อาลสิยํ ปสฺสิ. ตถารูปา กิร อาลสิยา สกลทิวสํ คจฺฉนฺตาปิ เอกงฺคุลทฺวงฺคุลมตฺตํ คจฺฉนฺติ.

ในอดีตกาลเมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์แก้ว ของพระองค์ พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นทรงเป็นผู้เกียจคร้าน. พระโพธิสัตว์เที่ยวตรึกตรองหาข้อเปรียบเทียบข้อหนึ่งว่า “เราจักให้พระราชารู้สึกพระองค์”. ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จประพาสพระราชอุทยาน พร้อมด้วยเสนามาตย์ราชบริพารแวดล้อม ขณะที่กำลังประพาสอยู่ ณ พระราชอุทยานนั้นก็ได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์เกียจคร้านชนิดหนึ่ง ชื่อว่าคชกุมภะ (เต่าโบราณชนิดหนึ่ง). นัยว่า

สัตว์เกียจคร้านชนิดนี้ แม้จะเดินทั้งวัน ก็ไปได้เพียง ๑ นิ้ว หรือ ๒ นิ้ว.

ราชา ตำ ทิสฺวา "โก นาม โส"ติ โพธิสตฺตำ ปุจฺฉิ. มหาสตฺโต "คชกุมฺโภ นาม โส มหาราชา"ติ. "อาลสิโย เอวรูโป หิ สกลำ ทิวสำ คจฺฉนฺโตปิ เอกงฺคุลทฺวงฺคุลมตฺตเมว คจฺฉตี"ติ วตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต "อมฺโภ คชกุมฺภ ตุมฺหากำ ทนฺธำ คมนำ อิมสฺมึ อรญฺเญ ทาวคฺคิมฺหิ อุฏฺฐิเต กึ กโรถา"ติ วตฺวา ปฐมำ คาถมาห

พระราชาทอดพระเนตรเห็นมันแล้ว จึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า "นั่นตัวอะไร". พระมหาสัตว์ทูลว่า "ขอเดชะ นี้ชื่อตัวเต่าคชกุมภะ พระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "เจ้าสัตว์เกียจคร้านขนาดนี้ ถึงจะคืบคลานทั้งวัน ก็จะไปได้เพียง ๑ หรือ ๒ นิ้วเท่านั้น" เมื่อจะทรงปราศรัยกับมัน จึงตรัสว่า "เจ้าเต่ามหาจำเริญ เจ้าเดินช้านัก ถ้าเมื่อเกิดไฟไหม้ป่าขึ้น เจ้าจะทำอย่างไรกัน" แล้วก็ตรัสคาถาแรกว่า

๑๗๗. "วนำ ยทคฺคิ ทหติ
ปาวโก กณฺหวตฺตนี
กถำ กโรสิ ปจลก
เอวำ ทนฺธปรกฺกโม"ติ.

๑๗๗. "เจ้าตัวงุ่มง่าม เมื่อใดไฟไหม้ป่า
ลุกลามมาไหม้ป่านี้ จนเตียนโล่ง
เมื่อนั้นเจ้าเดินได้ช้าอย่างนี้ จะ
ทำอย่างไรกัน".

ตตฺถ **ยทคฺคีติ** ยทา อคฺคิ. **ปาวโก กณฺหวตฺตนีติ** อคฺคิโน นามำ. **ปจลกาติ** ตำ อาลปติ. โส หิ จลนฺโต คจฺฉติ นิจฺจำ วา ปจลายติ ตสฺมา ปจลโกติ วุจฺจติ. **ทนฺธปรกฺกโมติ** มุทฺวิริโยติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เมื่อใด** **ไฟ** ได้แก่ เมื่อใดไฟป่า. คำว่า **ปาวโก** **กณฺหวตฺตนี** เป็นชื่อของไฟ. พระราชาทรงทักทายเต่าชนิดนี้ด้วยคำว่า **ปจลกะ** (เจ้าตัวงุ่มง่าม). เพราะมันต้องโยกตัวเสียก่อนจึงไป หรืออีกนัยหนึ่งต้องโยกตัวไป

เสมอ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ตัวงุ่มง่าม. คำว่า **เดินได้ช้า** หมายความว่า มีความเพียรยังอ่อน.

ตं สุตฺวา คชกุมฺโภ ทุติยं คาถมาห

เต่าคชกุมภะได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๑๗๘. "พหูนิ รุกฺขจฺฉิทฺทานิ
ปสฺสามฺยา วิวรานิ จ
ตานิ เจ นาภิสมฺโภม
โหติ โน กาลปริยาโย"ติ.

๑๗๘. "โพรงไม้ และช่องในแผ่นดินมีอยู่มาก ถ้าพวกเราไปไม่ถึงมัน พวกเราก็ต้องตาย".

ตสฺสตฺโถ ปณฺฑิต อมฺหากं อิโต อุตฺตริตรคมนं นาม นตฺถิ อิมสฺมึ ปน อรญฺเญ รุกฺขจฺฉิทฺทานิ จ ปสฺสวิยं วิวรานิ จ พหูนิ ยทิ ตานิ น ปาปุณาม **โหติ โน กาลปริยาโย**ติ มรณเมว โน โหตีติ.

ความแห่งคาถานั้นว่า ท่านผู้ฉลาด ความจริงพวกเราจะไปให้เร็วกว่านี้ไม่ได้ แต่ว่าป่านี้มีโพรงไม้ และช่องในแผ่นดินอยู่มาก ถ้าพวกเราไปไม่ถึงโพรงไม้ หรือช่องแผ่นดินนั้น **พวกเราก็จะตาย** คือ พวกเราต้องตายแน่.

ตं สุตฺวา โพธิสตฺโต อิตราเทฺว คาถา อภาสิ.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า

๑๗๙. "โย ทนฺธกาเล ตรติ
ตรณีเย จ ทนฺธติ
สุกฺขปณฺณึว อกฺกมฺม
อตฺถं ภญฺเชติ อตฺตโน.

๑๗๙. "คนที่รีบด่วน ในเวลาที่ควรช้าก็ดี ชักช้าในเวลาที่ควรรีบด่วนก็ดี ย่อมทำลายประโยชน์ของตนเอง เหมือนคนเหยียบใบไม้แห้งแหลกหมด ฉะนั้น.

๑๘๐. โย ทนฺธกาเล ทนฺเธติ
ตรณีเย จ ตารยิ
สสีว รตฺตึ วิภชํ
ตสฺสตฺโถ ปริปูรตี"ติ.

๑๘๐. ส่วนผู้ที่ชักช้า ในเวลาที่ควรช้า
และรีบด่วน ในเวลาที่ควรรีบด่วน
จะได้รับประโยชน์เต็มที่ ดุจ
ดวงจันทร์ ส่องสว่างในกลางคืน
ฉะนั้น".

ตตฺถ **ทนฺธกาเลติ** เตสํ เตสํ กมฺมานํ สณิกํ กตฺตพฺพกาเล. **ตรตีติ** ตุริตตุริโต เวเคน ตานิ กมฺมานิ กโรติ. **สุกฺขปณฺณํวาติ** ยถา วาตวาตอาตปปสุกฺกตาลปณฺณํ พลวา ปุริโส อกฺกมิตฺวา ภญฺเชยฺย ตตฺเถว จุณฺณวิจุณฺณํ กเรยฺย เอวํ โส อตฺตโน อตฺถํ ภญฺชติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ในเวลาที่ควรช้า** หมายความว่า ในเวลาที่ควรทำงานนั้นๆ ช้า. คำว่า **รีบด่วน** ความว่า รีบร้อนทำงานนั้นโดยเร็ว. คำว่า **เหมือนใบไม้แห้ง** ความว่า คนที่แข็งแรงเหยียบใบตาลแห้งเพราะลมและแดด ให้แตกคือ ทำให้แหลกละเอียดในที่นั้นเอง ได้ฉันใด เขา (คือ คนที่รีบด่วนหรือชักช้าไม่ถูกกาละดังกล่าว)ย่อมจะทำลายประโยชน์ของตัวเองฉันนั้น.

ทนฺเธตีติ ทนฺธายติ ทนฺธกาตพฺพานิ ทนฺธเมว กโรติ. **ตารยีติ** ตุริตกาตพฺพานิ กมฺมานิ ตุริโตว กโรติ.

คำว่า **ชักช้า** คือ ชักช้า ได้แก่ ทำงานที่ควรทำช้าให้ช้าไว้นั่นเอง. คำว่า **รีบด่วน** หมายความว่า รีบทำงานที่ควรทำโดยรีบด่วน.

สสีว รตฺตึ วิภญฺชีติ ยถา จนฺโท ขุณฺหปกฺขํ รตฺตึ โชตยมาโน กาฬปกฺขรตฺติโต รตฺตึ วิภญฺชนฺโต

คำว่า **ดุจดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน** มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์เต็มที่ ดุจดวงจันทร์

ทิวเส ทิวเส ปริปูรติ เอวํ ตสฺส ปุริสสฺส อตฺโถ ปริปูรตีติ วุตฺตํ โหติ.

ที่สองแสงอยู่ในคืนข้างขึ้น ย่อมลดคืนข้างแรมลง เต็มดวงเพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน ฉะนั้น.

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อนลโส ชาโต.

พระราชาทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์แล้ว แต่นั้นมาก็ไม่ทรงเกียจคร้านอีก.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา คชกุมฺภโ อลโส ภิกฺขุ อโหสิ ปณฺฑิตามจฺโจ ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "เต่าคชกุมภะในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นภิกษุเกียจคร้าน ส่วนอำมาตย์ผู้ฉลาด กลับชาติมาเป็นเราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้.

คชกุมฺภชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนาคชกุมภชาดก ที่ ๕ จบ.

อรรถกถาชาดก ม.ท.๒ เล่ม ๑-๗

๖. เกสวชาตก (๓๔๖)

๑๘๑. "มนุสฺสินฺทำ ชหิตฺวาน
สพฺพกามสมิทฺธินำ
กถำ นุ ภควา เกสิ
กปฺปสฺส รมติ อสฺสเม.

๑๘๒. สาฐนิ รมณียานิ
สนฺติ วกฺขา มโนรมา
สุภาสิตานิ กปฺปสฺส
นารท รมยนฺติ มำ.

๑๘๓. สาลีนำ โอทนำ ภุญฺเช
สุจิมำสูปเสจนำ
กถำ สามากนิวารำ
อโลณำ นาทยนฺติ ตำ.

๑๘๔. สาธุ วา ยทิวาสาธุ
อปฺปำ วา ยทิวา พหุ
วิสฺสตฺโถ ยตฺถ ภุญฺเชยฺย
วิสฺสาสปรมา รสา"ติ.

เกสวชาตกำ ฉฏฺฐำ.

๖. เกสวชาดก (๓๔๖)

๑๘๑. "ท่านเกสีผู้มีโชค พระคุณเจ้าทิ้ง
พระเจ้าแผ่นดิน ที่บันดาลสิ่งที่พึง
ประสงค์ให้สำเร็จได้ทุกอย่าง มา
เสีย ทำไมจึงมาพอใจในอาศรม
ของกัปปดาบส.

๑๘๒. สิ่งที่น่ารื่นรมย์ดี ๆ ก็มี ต้นไม้ที่
น่าเพลิดเพลินก็มี นารทะเอ๋ย
คำพูดดี ๆ ของกัปปดาบสนั่นซิที่
ทำให้เราพอใจ.

๑๘๓. ท่านเคยฉันข้าวสุกอันบริสุทธิ์ ที่
ปรุงด้วยเนื้ออันสะอาด ข้าวฟ่าง
ปนลูกเดือยซึ่งจืดชืด ทำให้
พระคุณเจ้าพอใจได้อย่างไร.

๑๘๔. อาหารจะดีหรือเลว น้อยหรือมาก
(ไม่สำคัญ) ถ้าที่ใดคนสนิทสนม
คุ้นเคยกัน รับประทานอยู่ด้วย
(อาหารที่นั่นก็อร่อย) รสอร่อยมัน
อยู่ที่ ความสนิทสนมคุ้นเคยกัน
เป็นสำคัญ".

เกสวชาดก ที่ ๖.

๖. เกสวชาตกวณฺณนา
(๓๔๖)

มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสฺสาสโภชนํ อารพฺภ กเถสิ.

๖. พรรณนาเกสวชาดก
(๓๔๖)

พระศาสดา ประทับอยู่ที่วัดพระเชตวัน ทรงปรารภถึงอาหารของผู้ที่คุ้นเคยกัน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **ละทิ้งพระเจ้าแผ่นดิน** ดังนี้เป็นต้น.

อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร เคเห ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิวทฺธ[๑] ภตฺตํ โหติ. เคหํ นิจฺจกาลํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอปานภูตํ กาสาวปชฺโชตํ อิสิวาต-ปฏิวาตํ.

เล่ากันว่าที่บ้านท่านอนาถบิณฑิก-เศรษฐี มีอาหารจัดไว้สำหรับภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นประจำ. บ้านของท่านเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของพระภิกษุสงฆ์ อร่ามเรืองด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ มีบรรยากาศตลบอบอวลไปด้วยฤาษี (หมายถึง ผู้แสวงหาคุณธรรม เช่น พระภิกษุ) อยู่เป็นนิจกาล.

อเถกทิวสํ ราชา นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต เสฏฺฐิโน นิเวสเน ภิกฺขุสงฺฆํ ทิสฺวา "อหมฺปิ อริยสงฺฆสฺส นิวทฺธํ ภิกฺขํ ทสฺสามี"ติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิวทฺธ[๑] ภิกฺขํ ปฏฺฐเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย ราชนิเวสเน นิจฺจํ ภิกฺขา

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชากำลังทำประทักษิณเมืองอยู่ ได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่ภิกษุที่บ้านท่านเศรษฐี ทรงดำริว่า "เราจะถวายอาหารประจำวันแก่พระอริยสงฆ์บ้าง" จึงเสด็จไปยังวัด ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทรงสั่งให้จัดอาหารประจำวันไว้สำหรับภิกษุ ๕๐๐ รูป.

---

[๑] ฉ. นิพทฺธํ.

ทิยฺยติ ติวสฺสิกคนฺธสาลีโภชนํ ปณีตํ. วิสฺสาเสนปิ สิเนเหนปิ สหตฺถา ทายกา นตฺถิ. ราชายุตฺตา ทาเปนฺติ. ภิกฺขู นิสีทิตฺวา ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉนฺติ. นานคฺครสภตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน อุปฏฺฐากกุลํ คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ เตสํ ทตฺวา เตหิ ทินฺนํ ลูขํ วา ปณีตํ วา ภุญฺชนฺติ.

ตั้งแต่นั้นมา ที่พระราชวังก็ถวายอาหารเป็นประจำ เป็นอาหารประณีต ปรุงด้วยข้าวสาลีรสหอมเก็บไว้ ๓ ปี. แต่ผู้ถวายด้วยมือไม่มีความคุ้นเคยหรือความเยื่อใยเลย. เจ้าหน้าที่ของพระราชา (ข้าราชการฝ่ายราชสำนัก)สั่งให้ถวาย. ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ต้องการที่จะนั่งฉัน. แต่รับอาหารรสอร่อยต่าง ๆ ไปบ้านโยมอุปัฏฐากของแต่ละรูป ๆ แล้วให้อาหารนั้น แก่โยมอุปัฏฐากเหล่านั้นเสีย ฉันอาหารที่โยมอุปัฏฐากเหล่านั้นถวาย ไม่ว่าจะเลวหรือดี.

อเถกทิวสํ รญฺโญ พหู ผลาผเล อาหรึสุ. ราชา "ภิกฺขุสงฺฆสฺส เทถา"ติ อาห. มนุสฺสา ภตฺตคฺคํ คนฺตฺวา เอกภิกฺขุมฺปิ อทิสฺวา "เอโก ภิกฺขุปิ นตฺถี"ติ รญฺโญ อาโรเจสุ. "นนุ เวลาเยว ตาวา"ติ. "อาม เวลา ภิกฺขู ปน ตุมฺหากํ เคเห ภตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน วิสฺสาสิกอุปฏฺฐากานํ เคเห คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ เตสํ ทตฺวา เตหิ ทินฺนํ ลูขํ วา ปณีตํ วา ภุญฺชนฺตี"ติ. ราชา "อมฺหากํ ภตฺตํ ปณีตํ เกน นุ

ต่อมาอีกวันหนึ่ง คนนำผลไม้ทั้งชนิดผลเล็กและผลใหญ่มาทูลถวายแด่พระราชาเป็นอันมาก พระราชาตรัสว่า "พวกท่านจงถวายแก่พระภิกษุสงฆ์". พวกมนุษย์ไปที่โรงอาหาร (หอฉัน) ไม่ได้พบพระภิกษุแม้แต่รูปเดียว จึงได้กราบทูลพระราชาว่า "ไม่มีพระภิกษุแม้แต่รูปเดียว". พระราชาตรัสว่า "ยังไม่ถึงเวลากระมัง". เจ้าหน้าที่กราบทูลว่า "ได้เวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า แต่ว่าภิกษุทั้งหลาย รับอาหารที่พระราชวังของ

โข การเณน ตำ อภุตฺวา อญฺญำ ภุญฺชนฺติ สตฺถารำ ปุจฺฉิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา วิหารำ คนฺตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ.

พระองค์แล้ว ไปบ้านโยมอุปัฏฐากผู้คุ้นเคยกัน ให้อาหารนั้นแก่โยมอุปัฏฐากเหล่านั้นเสีย แล้วฉันอาหารที่โยมอุปัฏฐากถวาย ไม่ว่าจะเลวหรือดี". พระราชาทรงพระดำริว่า "อาหารของเราก็ประณีต เพราะเหตุอะไรหนอภิกษุทั้งหลาย จึงไม่ฉันอาหารนั้น กลับไปฉันอาหารอื่นเสีย เราจะไปทูลถามพระศาสดา" ครั้นแล้วจึงเสด็จไปวัด กราบบังคมพระศาสดา แล้วก็ทูลถามขึ้น.

สตฺถา "มหาราช โภชนำ นาม วิสฺสาสปรมำ ตุมฺหากำ เคเห วิสฺสาสำ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา สิเนเหน ทายกานำ อภาวา ภิกฺขู ภตฺตำ คเหตฺวา อตฺตโน วิสฺสาสิกฏฺฐาเน ปริภุญฺชนฺติ มหาราช วิสฺสาสสทิโส อญฺโญ รโส นาม นตฺถิ อวิสฺสาสิเกน ทินฺนำ จตุมธุรมฺปิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนตกฺกมตฺตำ[1] น อคฺฆติ โปราณกปณฺฑิตาปิ โรเค อุปฺปนฺเน รญฺญา ปญฺจ เวชฺชกุลานิ คเหตฺวา เภสชฺเช การิเตปิ โรเค อวูปสมมาเน

พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ความจริงอาหารนั้น สำคัญอยู่ที่ความคุ้นเคย ภิกษุทั้งหลาย รับอาหารไปฉันในที่ที่คุ้นเคยของตน ก็เพราะที่พระราชวังของพระองค์ เจ้าหน้าที่ผู้ถวายไม่แสดงอาการคุ้นเคย แล้วถวายด้วยความเยื่อใย มหาบพิตร ชื่อว่ารสอย่างอื่นเทียบเท่ากับความคุ้นเคยย่อมไม่มี ของที่คนไม่คุ้นเคยกันให้ ถึงแม้จะเป็นเครื่องดื่มที่อร่อย ๔ ชนิด[1] ก็ไม่เทียบเท่า แม้แต่นมเปรี้ยวที่คนคุ้นเคยกันให้ แม้แต่

---

[1] ฉ. สามากภตฺตำ - ข้าวฟ่างหุงหรือนึ่งให้สุก.

[1] จตุมธุร - เครื่องดื่มที่อร่อย ๔ ชนิด ให้ดื่มหลังจากถูกยาพิษ เช่น ในเรื่องคุมพิยชาดก.

วิสฺสาสิกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อโลณกํ สามากนิวารยาคุญฺเจว อุทกมตฺตสิตฺตํ อโลณกํ ปณฺณญฺจ ปริภุญฺชิตฺวา นีโรคา ชาตา"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

บัณฑิตทั้งหลายในครั้งก่อน ๆ เมื่อโรคเกิดขึ้น เมื่อพระราชาเอาหมอ ๕ ตระกูลมา แม้ให้ทำยาโรคยังไม่หาย แต่ครั้นได้ไปยังสำนักของผู้คุ้นเคยกัน ได้กินข้าวฟ่างและลูกเดือยต้มซึ่งจืดชืด และผักต้มเจือน้ำเล็กน้อยซึ่งจืดชืด กลับหายจากโรคได้" ดังนี้ อันพระราชาทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องที่ล่วงแล้วมาว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิกรฏฺเฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ. "กปฺป-กุมาโร"ติสฺส นามํ กรึสุ. โส วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิ. ตทา เกสโว นาม ตาปโส ปญฺจหิ ตาปสสเตหิ ปริวุโต คณสตฺถา หุตฺวา หิมวนฺเต วสติ.

ในอดีตกาล เมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ที่กาสิกรัฐ. บิดามารดาตั้งชื่อพระโพธิสัตว์ว่า "กัปปกุมาร". กัปปกุมารนั้นเจริญวัยแล้ว ได้เรียนศิลปศาสตร์ทุกชนิดที่นครตักกสิลาแล้ว ต่อมาได้บวชเป็นฤาษี. ณ กาลครั้งนั้น เกสวดาบสได้เป็นศาสดาของคณะ มีดาบส ๕๐๐ คนแวดล้อมอยู่ที่ป่าหิมพานต์.

โพธิสตฺโต ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจนฺนํ อนฺเตวาสิกสตานํ เชฏฺฐนฺเตวาสิโก หุตฺวา วิหาสิ. เกสวตาปสสฺส หิ ตชฺฌาสโย สิเนโห อโหสิ. เต อญฺญมญฺญํ อติวิสฺสาสิกา อเหสุ.

พระโพธิสัตว์ไปยังสำนักของท่านและได้เป็นหัวหน้าอันเตวาสิก (ศิษย์) เป็นใหญ่กว่าอันเตวาสิกทั้ง ๕๐๐ คน. กัปปกุมารมีอัธยาศัยเกื้อกูล เป็นที่รักใคร่ของเกสวดาบส. ดาบสทั้ง ๕๐๐ นั้น ต่างมี

อปรภาเค เกสโว เต ตาปเส อาทาย ปุนทิวเส นครำ ภิกฺขาย ปวิสิตฺวา ราชทฺวารำ อคมาสิ.

ความสนิทสนมกันเป็นอย่างยิ่ง. ต่อมา เกสวดาบสพาดาบสเหล่านั้น ไปยังถิ่นโลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถำ คนฺตฺวา ของมนุษย์ เพื่อต้องการจะฉันของเค็ม ของเปรี้ยว ครั้นมาถึงนครพาราณสีก็พักอยู่ในพระราชอุทยาน รุ่งขึ้นจึงเที่ยวภิกขาจารในพระนคร จนถึงประตูพระราชวัง.

ราชา อิสิคณำ ทิสฺวา ปกฺโกสาเปตฺวา อนฺโตนิเวสเน โภเชตฺวา ปฏิญฺญำ คเหตฺวา อุยฺยาเน วสาเปสิ. อถ วสฺสารตฺเต อติกฺกนฺเต เกสโว ราชานำ อาปุจฺฉิ. ราชา "ภนฺเต ตุเมฺห มหลฺลกา อเมฺห ตาว อุปนิสฺสาย วสถ ทหรตาปเส หิมวนฺตำ เปเสถา"ติ อาห. โส "สาธู"ติ เชฏฺฐนฺเตวาสินา สทฺธึ เต หิมวนฺตำ เปเสตฺวา สยำ เอกโกว โอหิยิ. กปฺโปปิ หิมวนฺตำ คนฺตฺวา ตาปเสหิ สทฺธึ วสิ.

พระราชาทอดพระเนตรเห็นหมู่ฤาษี จึงให้นิมนต์มาฉันในพระราชวัง ได้รับคำรับรองแล้ว ก็โปรดให้อยู่ในพระราชอุทยาน. ครั้นเมื่อฤดูฝนล่วงไปแล้ว เกสวดาบสก็ทูลลาพระราชา. พระราชาตรัสว่า "ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าแก่แล้ว นิมนต์อาศัยข้าพเจ้าอยู่ก่อนเถิด, นิมนต์ส่งดาบสหนุ่มไปป่าหิมพานต์เถิด". ท่านรับว่า "ดีละ" จึงส่งดาบสเหล่านั้น พร้อมทั้งหัวหน้าอันเตวาสิกไปยังป่าหิมพานต์ คงเหลือแต่ท่านอยู่ผู้เดียวเท่านั้น. ส่วนกัปปดาบสก็ไปอยู่ป่าหิมพานต์ พร้อมกับดาบสทั้งหลาย.

เกสโว กปฺเปน วินา วสนฺโต อุกฺกณฺฐิตฺวา ตำ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา นิทฺทำ น ลภติ. ตสฺส นิทฺทำ

เกสวดาบส เมื่อแยกกันอยู่กับกัปปดาบสก็หงุดหงิดใจ อยากจะพบกัปปดาบสจนนอนไม่หลับ. เมื่อท่านนอน

ตรวจทาน ม.ค. ๒๕๑๗

อลภมานสฺส น สมฺมา อาหาโร ปริณามํ คจฺฉติ. โลหิตปกฺขนฺทิกา อโหสิ. พาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ. ราชา ปญฺจ เวชฺชกุลานิ คเหตฺวา ตาปสํ ปฏิชคฺคิ. โรโค เนว วูปสมติ. เกสโว ราชานํ อาห "มหาราช กึ มยฺหํ มรณํ อิจฺฉถ อุทาหุ อโรคภาวนฺ"ติ. "อโรคภาวํ ภนฺเต"ติ. "เตนหิ มํ หิมวนฺตํ เปเสถา"ติ.

ไม่หลับอาหารก็ไม่ค่อยย่อย. จึงเกิดโรคลงแดงขึ้น. ได้รับความอิดโรยอย่างหนัก. พระราชาจึงให้หาหมอจำนวน ๕ ตระกูลมารักษาพยาบาลพระดาบส. แต่โรคก็ไม่หาย. เกสวดาบสจึงทูลพระราชาว่า "ขอถวายพระพร มหาบพิตร ต้องการให้อาตมภาพมรณภาพ หรือหายจากโรค". พระราชาตรัสว่า "ให้หายจากโรค พระคุณเจ้า". เกสวดาบสทูลว่า "ถ้าเช่นนั้น ขอให้ส่งอาตมภาพไปป่าหิมพานต์เถิด".

"สาธุ ภนฺเต"ติ ราชา นารทํ นามอมจฺจํ "ภทนฺตํ คเหตฺวา วนจรเกหิ สทฺธึ หิมวนฺตํ ยาหี"ติ เปเสสิ. นารโท ตํ ตตฺถ เนตฺวา ปจฺจาคมาสิ. เกสวสฺสาปิ กปฺเป ทิฏฺฐมตฺเตเยว เจตสิกโรโค วูปสนฺโต อุกฺกฏฺฐา ปฏิปฺปสฺสมฺภิ. อถสฺส กปฺโป อโลเณน อธูปเนน อุทกมตฺตสิตฺตปณฺเณน สทฺธึ สามากนิวารยาคุํ อทาสิ. ตสฺส ตังขณญฺเญว โลหิตปกฺขนฺทิกา ปฏิปฺปสฺสมฺภิ.

พระราชาทรงรับว่า "ดีละ พระคุณเจ้าผู้เจริญ" ส่งอำมาตย์ชื่อนารทะไป ด้วยสั่งว่า "จงพาท่านเดินทางไปสู่ป่าหิมพานต์พร้อมกับพวกพรานป่า". นารทอำมาตย์ได้พาท่านไปส่งที่ป่าหิมพานต์นั้นแล้วก็กลับ. แม้เมื่อเกสวดาบส พอเห็นกัปปดาบสเข้าเท่านั้น โรคใจก็สงบ หายหงุดหงิดใจทันที. ต่อมากัปปดาบสได้ให้ข้าวต้มข้าวฟ่างปนลูกเดือยที่ปรุงด้วยผักเจือน้ำเล็กน้อย ซึ่งจืดชืดไม่มีกลิ่นหอมแก่ท่าน. โรคลงแดงของท่านก็หายทันที.

ปุน ราชา นารทํ เปเสสิ "คจฺฉ เกสวตาปสสฺส ปวตฺตึ ชานาหี"ติ. โส

พระราชาทรงส่งนารทอำมาตย์ไปว่า "ท่านจงไป จงทราบข่าวของเกสวดาบส".

คนฺตฺวา ตำ อโรคำ ทิสฺวา "ภนฺเต นารทอำมาตย์นั้นไปเห็นท่านหายโรคแล้ว พาราณสีราชา ปญฺจ เวฬุกลานิ จึงกล่าวว่า "พระคุณเจ้าขอรับ พระเจ้า คเหตฺวา ปฏิชคฺคนฺโต ตุเมฺห อโรเค พาราณสีทรงหาหมอ รวม ๕ ตระกูลมา กาตุ๋ นาสกฺขิ กถำ เต กปฺโป รักษา ก็ไม่อาจรักษาพระคุณเจ้าให้หาย ปฏิชคฺคี"ติ วตฺวา ปฐมำ คาถมาห จากโรคได้ กัปปดาบสรักษาท่านอย่างไร" ดังนี้ แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑๘๑. "มนุสฺสินฺทำ ชหิตฺวาน
สพฺพกามสมิทฺธินำ
กถำ นุ ภควา เกสิ
กปฺปสฺส รมติ อสฺสเม"ติ.

๑๘๑. "ท่านเกสีผู้มีโชค พระคุณเจ้าทิ้ง พระเจ้าแผ่นดิน ที่บันดาลสิ่งที่พึง ประสงค์ให้สำเร็จได้ทุกอย่าง มา เสีย ทำไมจึงมาพอใจในอาศรม ของกัปปดาบส" ดังนี้.

ตตฺถ **มนุสฺสินฺทนฺติ** มนุสฺสานำ อินฺทำ พาราณสีราชานำ. **กถำ นุ ภควา เกสีติ** เกน นุ โข อุปาเยน อยำ อมฺหากำ ภควา เกสวตาปโส กปฺปสฺส อสฺสเม รมตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระเจ้าแผ่นดิน** ได้แก่ ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ทั้งหลาย คือพระเจ้าพาราณสี. คำว่า **ท่านเกสีผู้มีโชค ทำไม** ความว่า ด้วยอุบายอะไรหนอแล เกสวดาบสผู้มีโชคของเรานี้ พอใจอยู่ในอาศรมของกัปปดาบสได้.

เอวำ อญฺเญน สทฺธึ สลฺลปนฺโต วิย เกสวสฺส อภิรติการณำ ปุจฺฉิ. ตำ สุตฺวา เกสโว ทุติยำ คาถมาห

นารทอำมาตย์ ได้ถามถึงเหตุที่เกสวดาบสพอใจยิ่งนักคล้าย ๆ กับจะพูดกับคนอื่นดังกล่าวมานี้. เกสวดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๒๑ ก.ย. ๒๕๕๑ ๑๓:๑๑

๑๘๒. "สาธูนิ รมณียานิ
สนฺติ วกฺขา[๑] มโนรมา
สุภาสิตานิ กปฺปสฺส
นารท รมยนฺติ มนฺ"ติ.

ตตฺถ **วกฺขาติ** รุกฺขา. ปาลิยํ ปน รุกฺขาเตฺวว ลิขิตํ.

สุภาสิตานีติ กปฺเปน กถิตานิ สุภาสิตานิ มํ รมยนฺตีติ อตฺโถ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา "เอวํ มํ อภิรมาเปนฺโต กปฺโป อโลณกํ อธูปนํ อุทกสิตฺตปณฺณมิสฺสํ สามากนิวารยาคุํ ปาเยสิ ตาย เม สรีเร พฺยาธิ วูปสมิโต นีโรโค ชาโตมฺหี"ติ อาห. ตํ สุตฺวา นารโท ตติยํ คาถมาห

๑๘๒. "สิ่งที่น่ารื่นรมย์ดี ๆ ก็มี ต้นไม้ที่น่าเพลิดเพลินก็มี นารทะเอ๋ย คำพูดดี ๆ ของกัปปดาบสนั่นซิที่ทำให้เราพอใจ" ดังนี้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วกฺขา** แปลว่า ต้นไม้. แต่ในพระบาลีเขียนไว้ว่า รุกฺขา อย่างเดียว.

คำว่า **คำพูดดี ๆ** ความว่า คำที่กัปปดาบสพูดออกมา ถือว่าเป็นคำพูดที่ดี ๆ ทำให้เราพอใจ.

ก็แล เกสวดาบสครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วได้กล่าวว่า "กัปปดาบส ทำให้เราพอใจมากยิ่งขึ้น ด้วยวิธีการดังว่ามานี้ ยังได้ให้เราฉันข้าวต้มข้าวฟ่างปนลูกเดือย ซึ่งปรุงด้วยผักเจือน้ำเล็กน้อย ซึ่งไม่มีรส ไม่มีกลิ่น (คล้ายโจ๊กของคนกินเจ)อีกด้วย และข้าวต้มข้าวฟ่างปนลูกเดือยนี้แหละที่ทำให้ความป่วยไข้ในร่างกายของเราหาย คือเราหายจากโรค". นารทอำมาตย์ได้ฟังคำนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

---

[๑] ก. รกฺขา, รุกฺขา.

๑๘๓. “สาลีนํ โอทนํ ภุญฺเช
สุจิมํสูปเสจนํ
กถํ สามากนิวารํ
อโลณํ นาทยนฺติ[๑] ตนฺ”ติ.

ตตฺถ **ภุญฺเชติ** ภุญฺชิ. อยเมว วา ปาโฐ. **นาทยนฺตีติ** นาทยติ ปีเณติ โตเสติ. คาถาพนฺธสุขตฺถํ ปน อนฺนาสิโก กโต.

อิทํ วุตฺตํ โหติ “โย ตฺวํ สุจิมํสูปเสจนํ ราชกุเล ราชารหํ สาลีภตฺตํ ภุญฺชิ ตํ กถมิทํ สามากนิวารํ อโลณํ ปีเณติ โตเสติ กถํ เต เอวํ รุจฺจตี”ติ.

ตํ สุตฺวา เกสโว จตุตฺถึ คาถมาห

๑๘๓. “ท่านเคยฉันข้าวสุกอันบริสุทธิ์ ที่ปรุงด้วยเนื้ออันสะอาด ข้าวฟ่างปนลูกเดือยซึ่งจืดชืด ทำให้พระคุณเจ้าพอใจได้อย่างไร”.

บรรดาคำว่าเหล่านั้น คำว่า **เคยฉัน** หมายถึง ฉันไปแล้ว. อีกนัยหนึ่ง คำว่า ภุญฺชิ นี้เองเป็นพระบาลี. คำว่า **ให้พอใจ**[๑] ได้แก่ ให้ชอบใจ หมายความว่า ทำให้อิ่มใจ ทำให้ยินดี. อนึ่ง ท่านลงนิคหิตอาคม เพื่อสะดวกแก่การผูกเป็นคาถา.

ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า “ทำไมข้าวฟ่างปนลูกเดือยอันจืดชืดนี้ ยังพระคุณเจ้าผู้ฉันภัตตาหารข้าวสาลี อันปรุงด้วยเนื้อที่สะอาด ซึ่งคู่ควรแก่พระราชาในพระราชวังให้อิ่มได้พอใจได้ คือทำไมพระคุณเจ้าจึงชอบอย่างนี้”.

เกสวดาบสได้ฟังคำนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

---

[๑] ฉ. ฉาทยนฺติ.

[๑] (เดิมเป็น นาทยติ ลงนิคหิตอาคมเป็น นาทยํติ แล้วแปลงนิคหิตเป็น นฺ สำเร็จรูปเป็น นาทยนฺติ)

๑๘๔. "สาธุ๋ วา ยทิวาสาธุ๋
อปฺปี วา ยทิวา พหุ๋
วิสฺสตฺโถ ยตฺถ ภุญฺเชยฺย
วิสฺสาสปรมา รสา"ติ.

๑๘๔. "อาหารจะดีหรือเลว น้อยหรือมาก
(ไม่สำคัญ) ถ้าที่ใดคนคุ้นเคย
สนิทสนมกัน รับประทานอยู่ด้วย
(อาหารที่นั่นก็อร่อย) รสอร่อยมัน
อยู่ที่ความสนิทสนมคุ้นเคยกัน
เป็นสำคัญ".

ตตฺถ **ยทิวาสาธุนฺติ** ยทิวา อสาธุ๋. **วิสฺสตฺโถติ** นิราสงฺโก วิสฺสาสปฺปตฺโต หุตฺวา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยทิวา-สาธุ๋** ตัดบทเป็น ยทิวา+อสาธุ๋. คำว่า **คนคุ้นเคยสนิทสนมกัน** คือคนที่ไม่มีอะไรกินใจกัน ได้แก่ คนที่สนิทสนมคุ้นเคยกัน.

ยตฺถ ภุญฺเชยฺยาติ ยสฺมึ นิเวสเน เอวำ ภุญฺเชยฺย ตตฺถ เอวำ ภุตฺตำ ยงฺกิญฺจิ โภชนำ สาธุเมว. กสฺมา ? ยสฺมา **วิสฺสาสปรมา รสาติ** วิสฺสาโส ปรโม อุตฺตโม เอเตสนฺติ วิสฺสาสปรมา รสา.

คำว่า **ในที่ใด คนสนิทสนมคุ้นเคยกัน รับประทานอยู่ด้วย** หมายความว่า ในบ้านใดรับประทานกันเช่นนี้ อาหารอย่างใดอย่างหนึ่งที่รับประทานกันเช่นนี้ในบ้านนั้น ถือว่าอร่อยมาก. เพราะอะไร ? เพราะว่า รสอร่อยมันสำคัญอยู่ที่ความสนิทสนมคุ้นเคย และคำว่า **วิสฺสาส-ปรมา รสา** นี้ มีวิเคราะห์ว่า ความคุ้นเคยเป็นสิ่งสำคัญ คือเป็นยอดของรสเหล่านี้ ฉะนั้นรสทั้งหลายจึงสำคัญอยู่ที่ความคุ้นเคย.

วิสฺสาสรสสทิโส หิ รโส นาม นตฺถิ. อวิสฺสาสิเกน หิ ทินฺนํ จตุมธุรมฺปิ สนิทสนมคุ้นเคยไม่มี. เพราะอาหารที่คนวิสฺสาสิเกน ทินฺนํ อมฺพิลกญฺชิยํ น อคฺฆตีติ.

อันที่จริงขึ้นชื่อว่ารส เทียบกับรสคือความไม่สนิทสนมคุ้นเคยกันให้มา แม้จะเป็นเครื่องดื่มที่อร่อย ๔ อย่าง ก็มีค่าไม่เท่าน้ำส้มและน้ำข้าวที่คนสนิทสนมคุ้นเคยกันให้มา.

นารโท ตสฺส วจนํ สุตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา "เกสโว อิมํ นาม กเถตี"ติ อาจิกฺขิ.

นารทอำมาตย์ฟังคำของเกสวดาบสแล้ว ก็กลับไปยังพระราชวัง กราบทูลว่า "เกสวะพูดคำชื่อนี้.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ นารโท สาริปุตฺโต เกสโว พกมหาพฺรหฺมา กปฺโป ปน อหเมวาติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่าพระราชาในครั้งโน้นกลับชาติมาเป็นพระอานนท์ นารทอำมาตย์กลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร เกสวดาบสกลับชาติมาเป็นท้าวมหาพรหมชื่อพกะ (ที่กล่าวถึงในพุทธชัยมงคลคาถาบท ทุคฺคาห...) ส่วนกัปปดาบส กลับชาติมาเป็นเราตถาคตนั่นเอง.

เกสวชาตกวณฺณนา　ฉฏฺฐา.

พรรณนาเกสวชาดก ที่ ๖ จบ.

๗. อยกูฏชาตก (๓๔๗)

๑๘๕. "สพฺพายสํ กูฏมติปฺปมาณํ
ปคฺคยฺห โย ติฏฺฐสิ อนฺตลิกฺเข
รกฺขาย มํ ตฺวํ วิหิโตนุสชฺช
อุทาหุ เม วายมเส วธาย.

๑๘๖. ทูโต อหํ ราชิธ รกฺขสานํ
วธาย ตุยฺหํ ปหิโตหมสฺมิ
อินฺโท จ ตํ รกฺขติ เทวราชา
เตนฺตฺตมงฺคํ น เต ผาลยามิ.

๑๘๗. สเจ จ มํ รกฺขติ เทวราชา
เทวานมินฺโท มฆวา สุชมฺปติ
กามํ ปิสาจา วินทนฺตุ สตฺเต
น สนฺตเส รกฺขสิยา ปชาย.

๗. อยกูฏชาดก (๓๔๗)

๑๘๕. "ท่านถือค้อนเหล็กล้วน ขนาดใหญ่ยิ่ง มายืนอยู่บนอากาศ ท่านจัดแจง เพื่อรักษาเราในวันนี้ หรือพยายามจะฆ่าเรา.

๑๘๖. ข้าแต่พระราชา ข้าพเจ้าเป็นทูตของพวกรากษส ถูกส่งมา ณ ที่นี้ เพื่อฆ่าพระองค์ แต่ท้าวอินทรเทวราช รักษาพระองค์ไว้ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงฆ่าพระเศียรของพระองค์ไม่ได้.

๑๘๗. ก็ถ้าว่า ท่านท้าวมัฆวานเทวราช ผู้เป็นจอมแห่งทวยเทพ ผู้เป็นสวามีของนางสุชาดา ยังทรงรักษาเราไว้ (มิฉะนั้นแล้ว) พวกปีศาจ คงจะทำให้สัตว์ทั้งหลายพินาศเป็นแน่ เราหาสะดุ้งกลัวต่อพวกรากษสไม่.

๑๘๘. กามं กณฺฑนฺตุ[๑] กุมฺภณฺฑา
สพฺเพ ปิสุปิสาจกา
นาลํ ปิสาจา ยุทฺธาย
มหตี สา วิเภสิกา"ติ.

อยกูฏชาตกํ สตฺตมํ.

๑๘๘. พวกกุมภัณฑ์ และพวกปีศาจ
คลุกฝุ่นทั้งหมด จะคร่ำครวญ
โดยแท้ ถึงดังนั้น พวกปีศาจก็
ไม่ควรรบกับเราเลย อารมณ์
น่ากลัวนั้นมีมาก (แต่เราหากลัว)
ไม่".

อยกูฏชาดก ที่ ๗.

---

[๑] ฉ. กนฺทนฺตุ.

๗. อยกูฏชาตกวณฺณนา
(๓๔๗)

สพฺพายสํ กูฏนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โลกตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ **มหากณฺหชาตเก** อาวิภวิสฺสติ.

๗. พรรณนาอยกูฏชาดก
(๓๔๗)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภความประพฤติเป็นประโยชน์แก่สัตวโลก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ค้อนเหล็กล้วน** ดังนี้เป็นต้น. เรื่องจักมีแจ้ง**ในมหากัณหชาดก**.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต อุคฺคหิตสิปฺโป ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ. ตทา มนุสฺสา เทวตามงฺคลิกา หุตฺวา พหู อเชฬกาทโย มาเรตฺวา เทวตานํ พลึกมฺมํ กโรนฺติ.

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติในพระครรภ์ แห่งพระอัครมเหสีของท้าวเธอ ทรงพระเจริญวัยแล้ว ทรงศึกษาศิลปศาสตร์สำเร็จ เมื่อพระราชบิดาสวรรคต จึงได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ครองราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม. กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายนับถือเทวดาว่าเป็นมงคล ฆ่าแพะเป็นต้นเป็นอันมาก แล้วทำพลีกรรมต่อพวกเทวดา.

โพธิสตฺโต "ปาโณ น หนฺตพฺโพ"ติ เภริญฺจาราเปสิ. ยกฺขา พลึกมฺมํ อลภมานา โพธิสตฺตสฺส กุชฺฌิตฺวา หิมวนฺเต ยกฺขสมาคมํ คนฺตฺวา

พระโพธิสัตว์ให้พวกราชบุรุษเที่ยวตีกลองประกาศว่า "ใครๆ อย่าพึงฆ่าสัตว์มีชีวิต". ยักษ์ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้รับพลีกรรมก็โกรธพระโพธิสัตว์ จึงพากันไปสู่สมาคมยักษ์

โพธิสตฺตสฺส มารณตฺถาย เอกํ กกฺขลํ ยกฺขํ เปเสสุ

ในหิมวันตประเทศ แล้วส่งยักษ์หยาบคายตนหนึ่ง ไปฆ่าพระโพธิสัตว์.

โส กณฺณิกมตฺตํ มหนฺตํ อาทิตฺตํ อยกูฏํ คเหตฺวา "อิมินา นํ ปหริตฺวา มาเรสฺสามี"ติ อาคนฺตฺวา "มชฺฌิมยาม-สมนนฺตเร โพธิสตฺตสฺส สยนมตฺถเก อฏฺฐาสิ. ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ.

ยักษ์ตนนั้น ถือค้อนเหล็กขนาดใหญ่เท่าช่อฟ้ากำลังลุกโชน (ด้วยเปลวไฟ) มายืนอยู่เหนือที่บรรทมของพระโพธิสัตว์ ในเวลามัชฌิมยาม ด้วยหมายใจว่า "เราจักเอาค้อนเหล็กนี้ตีพระราชานั้นให้ตาย". ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน.

โส อาวชฺชมาโน ตํ การณํ ญตฺวา อินฺทวชิรํ อาทาย คนฺตฺวา ยกฺขสฺส อุปริ อฏฺฐาสิ. โพธิสตฺโต ยกฺขํ ทิสฺวา "กินฺนุ โข เอส มํ รกฺขมาโน ฐิโต อุทาหุ มาเรตุกาโม"ติ เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต ปฐมํ คาถมาห

ท้าวสักกเทวราชนั้น ทรงใคร่ครวญอยู่ทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงถือเอาอินทวชิราวุธเสด็จไปประทับยืนอยู่เหนือยักษ์. พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นยักษ์แล้ว ทรงดำริว่า "ยักษ์ตนนี้ มายืนรักษาเรา หรือจะฆ่าเรากันแน่" เมื่อทรงเจรจากับยักษ์นั้น ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

๑๘๕. "สพฺพายสํ กูฏมติปฺปมาณํ
ปคฺคยฺห โย ติฏฺฐสิ อนฺตลิกฺเข
รกฺขาย มํ ตฺวํ วิหิโตนุสชฺช
อุทาหุ เม วายมเส วธายา"ติ.

๑๘๕. "ท่านถือค้อนเหล็กล้วน ขนาดใหญ่ยิ่ง มายืนอยู่บนอากาศ ท่านจัดแจงเพื่อรักษาเราในวันนี้ หรือพยายามจะฆ่าเรา".

ตตฺถ **วิหิโตนุสชฺชาติ** วิหิโตนุสิ อชฺช.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วิหิโตนุสชฺช** ตัดบทเป็น วิหิโตนุสิ กับ อชฺช

แปลว่า ท่านจัดแจงเพื่อจะรักษาเราในวันนี้หรือ.

โพธิสตฺโต ปน ยกฺขเมว ปสฺสติ น สกฺกำ. ยกฺโข สกฺกสฺส ภเยน โพธิสตฺตำ ปหริตุ๎ น สกฺโกติ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นแต่ยักษ์เท่านั้น ไม่ทรงเห็นท้าวสักกะ. ยักษ์ไม่สามารถจะประหารพระโพธิสัตว์ได้ เพราะกลัวท้าวสักกะ.

โส โพธิสตฺตสฺส กถำ สุตฺวา "มหาราช นาหำ ตว รกฺขาย ฐิโต 'อิมินา ปน ชลิตอยกูเฏน ปหริตฺวา ตำ มาเรสฺสามี'ติ อาคโตมฺหิ สกฺกสฺส ภเยน ตำ ปหริตุ๎ น สกโกมี"ติ เอตมตฺถำ ทีเปนฺโต ทุติยำ คาถมาห

ยักษ์ตนนั้น ฟังพระดำรัสของพระโพธิสัตว์แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราช ข้าพเจ้าจะยืนคุ้มครองท่านก็หามิได้ แต่ข้าพเจ้ามาด้วยตั้งใจว่า 'จักเอาค้อนเหล็กอันลุกโพลงนี้ประหารท่านให้ตาย' แต่ข้าพเจ้าไม่อาจประหารท่านได้ เพราะกลัวท้าวสักกเทวราช" เมื่อจะแสดงเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

๑๘๖. "ทูโต อหำ ราชิธ รกฺขสานำ
วธาย ตุยฺหำ ปหิโตหมสฺมิ
อินฺโท จ ตำ รกฺขติ เทวราชา
เตนฺตฺตมงฺคำ น เต ผาลยามี"ติ.

๑๘๖. "ข้าแต่พระราชา ข้าพเจ้าเป็นทูตของพวกรากษส ถูกส่งมาในที่นี้เพื่อฆ่าพระองค์ แต่ท้าวอินทร-เทวราช ยังคงรักษาพระองค์ไว้ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงผ่าพระเศียรของพระองค์ไม่ได้".

ตำ สุตฺวา โพธิสตฺโต อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ

พระโพธิสัตว์ได้สดับคำนั้นแล้ว ได้ตรัส ๒ พระคาถานอกนี้ว่า

๑๘๗. “สเจ จ มำ รกฺขติ เทวราชา
เทวานมินฺโท มฆวา สุชมฺปติ
กามำ ปิสาจา วินทนฺตุ สตฺเต
น สนฺตเส รกฺขสิยา ปชาย.

๑๘๗. “ก็ถ้าว่า ท่านท้าวมัฆวานเทวราช ผู้เป็นจอมแห่งทวยเทพ ผู้เป็นสวามีของนางสุชาดา ยังทรงรักษาเราไว้ (มิฉะนั้นแล้ว) พวกปีศาจ คงจะทำให้สัตว์ทั้งหลายพินาศเป็นแน่ เราหาสะดุ้งกลัวต่อพวกรากษสไม่.

๑๘๘. กามำ กณฺหนฺตุ กุมฺภณฺฑา
สพฺเพ ปิสุปิสาจกา
นาลำ ปิสาจา ยุทฺธาย
มหตี สา วิเภสิกา”ติ.

๑๘๘. พวกกุมภัณฑ์ และพวกปีศาจคลุกฝุ่นทั้งหมด จะคร่ำครวญโดยแท้ ถึงดังนั้น พวกปีศาจก็ไม่ควรรบกับเราเลย อารมณ์น่ากลัวนั้นมีมาก (แต่เราหากลัว) ไม่”.

ตตฺถ **รกฺขสิยา ปชายาติ** รกฺขสี-สงฺขาตาย ปชาย รกฺขสสตฺตานนฺติ อตฺโถ. **กุมฺภณฺฑาติ** กุมฺภมตฺตรหสฺสงฺคา มโหทรา ยกฺขา. **ปิสุปิสาจกาติ** สงฺการฏฺฐาเน ปิสาจา. **นาลนฺติ** ปิสาจกา นาม มยา สทฺธิ ยุทฺธาย น สมตฺถา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ต่อพวกรากษส** ความว่า ต่อหมู่สัตว์ที่เรียกว่ารากษส คือต่อสัตว์ผู้เป็นรากษสทั้งหลาย. พวกยักษ์ที่มีอวัยวะที่ลับเท่าหม้อ มีท้องใหญ่ ชื่อว่า **กุมภัณฑ์**. พวกปีศาจที่กองขยะ ชื่อว่า **ปังสุปิศาจ**. คำว่า **ไม่ควร** ความว่า ขึ้นชื่อว่า ปีศาจทั้งหลาย ไม่สามารถรบกับเราเลย.

มหตี สา วิภสิกาติ ยํ ปเนเต ยกฺขา สนฺนิปติตฺวา วิภสิกํ ทสฺเสนฺติ สา มหตี วิภสิกา ภายนาการทสฺสนมตฺตเมว มยฺหํ น ปนาหํ ภายามีติ อตฺโถ.

คำว่า **อารมณ์น่ากลัวนั้นมีมาก** ความว่า ก็ยักษ์ทั้งหลายเหล่านี้ ประชุมกันแล้วแสดงรูปารมณ์อันน่ากลัวใด อารมณ์อันน่ากลัวเป็นอันมากนั้น เป็นเพียงการแสดงอาการ อันน่ากลัวต่อเราเท่านั้น แต่เราหากลัวไม่.

สกฺโก ยกฺขํ ปลาเปตฺวา มหาสตฺตํ โอวทิตฺวา "มา ภายิ มหาราช อิโต ปฏฺฐาย ตว รกฺขา มมายตฺตา"ติ วตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต.

ท้าวสักกะทรงขับไล่ยักษ์ให้หนีไปแล้วตรัสสอนพระมหาสัตว์ว่า "มหาราช ขอพระองค์อย่าทรงตกพระทัยไปเลยตั้งแต่นี้ไป การดูแลรักษาพระองค์เป็นหน้าที่ข้าพเจ้าเอง" ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่สถานที่อยู่ของพระองค์.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสิ พาราณสีราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ท้าวสักกะในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นพระอนุรุทธะ ส่วนพระเจ้ากรุงพาราณสี กลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

อยกูฏชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนาอยกูฏชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. อรญฺญชาตก (๓๔๘)

๑๘๙. "อรญฺญา คามมาคมฺม
กีสีลํ กีวตํ อหํ
ปุริสํ ตาต เสเวยฺยํ
ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต.

๑๙๐. โย ตํ วิสฺสาสเย ตาต
วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เต
สุสฺสูสี จ ติติกฺขี จ
ตํ ภเชหิ อิโต คโต.

๑๙๑. ยสฺส กาเยน วาจาย
มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ
อุรสีว ปติฏฺฐาย
ตํ ภเชหิ อิโต คโต.

๑๙๒. หลิทฺทราคํ กปิจิตฺตํ
ปุริสํ ราควิราคินํ
ตาทิสํ ตาต มา เสวิ
นิมฺมนุสฺสมฺปี เจ สิยา"ติ.

อรญฺญชาตกํ อฏฺฐมํ.

๘. อรัญญชาดก (๓๔๘)

๑๘๙. "ข้าแต่พ่อ ลูกออกจากป่าไปถึงหมู่บ้านแล้ว จะควรคบคนที่มีความประพฤติอย่างไร มีนิสัยใจคออย่างไร พ่อ ลูกถามแล้ว ขอให้บอกลูกด้วย.

๑๙๐. ลูกเอ๋ย คนใดรักเจ้าและประคองความรักที่มีต่อเจ้าไว้ เป็นคนชอบรับฟังด้วยดี มีนิสัยอดทน เจ้าจากที่นี่ไปแล้ว จงคบคนนั้นเถิด.

๑๙๑. ผู้ใดไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ เจ้าจากที่นี่ไปแล้ว จงทำตนเสมือนบุตรของเขา จงคบคนนั้นเถิด.

๑๙๒. คนที่ใจคอไม่มั่นคง ใจคอไม่หนักแน่น มักรักและหน่าย (รักง่าย หน่ายเร็ว) คนชนิดนี้เจ้าอย่าคบนะลูกนะ ถึงหากว่าพื้นชมพูทวีปทั้งหมด จะหาคนไม่ได้แล้วก็ตาม".

อรัญญชาดก ที่ ๘.

๘. อรญฺญชาตกวณฺณนา
(๓๔๘)

อรญฺญา คามมาคมฺมาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ถูลกุมาริกา-ปโลภนำ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ **จุลฺลนารทกสฺสปชาตเก** อาวิภวิสฺสติ.

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายำ อุคฺคหิตสิปฺโป ภริยาย กาลกตาย ปุตฺตำ คเหตฺวา อิสิปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺเต วสนฺโต ปุตฺตำ อสฺสมปเท ฐเปตฺวา ผลาผลตฺถาย คจฺฉติ. ตทา โจเรสุ ปจฺจนฺตคามำ ปหริตฺวา กรมเร คเหตฺวา คจฺฉนฺเตสุ เอกา กุมาริกา ปลายิตฺวา ตำ อสฺสมปทำ ปตฺตา ตาปสกุมารำ ปโลเภตฺวา สีลวินาสำ ปาเปตฺวา "เอหิ คจฺฉามา"ติ อาห. "ปิตา ตาว เม อาคจฺฉตุ ตำ ปสฺสิตฺวา คมิสฺสามี"ติ. "เตนหิ ทิสฺวา อาคจฺฉา"ติ นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามคฺเค นิสีทิ.

๘. พรรณนาอรัญญชาดก
(๓๔๘)

พระศาสดา ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ทรงปรารภถึงการเล้าโลมของหญิงสาวร่างอ้วนคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **ออกจากป่าไปถึงหมู่บ้าน** ดังนี้เป็นต้น. ส่วนเรื่องราวจะมี**ในจุลลนารท-กัสสปชาดก** โดยละเอียด.

ครั้งอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์อยู่ ณ กรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ได้เรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาจนสำเร็จ เมื่อภรรยาตายแล้วก็พาบุตรไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ ให้บุตรอยู่ในอาศรมบท แล้วออกไปหาผลไม้ใหญ่น้อยมาเป็นอาหาร. ครั้งนั้น เมื่อพวกโจรได้ปล้นหมู่บ้านชายแดน แล้วจับคนไปเป็นเชลย หญิงสาวคนหนึ่งหนีมาได้ จนถึงอาศรมบทนั้นได้เล้าโลมดาบสหนุ่มจนถึงศีลขาด กล่าวว่า "ท่านจงมาไปด้วยกัน". ดาบสหนุ่มขอร้องว่า "ให้บิดาของเรามาเสียก่อน เราได้พบบิดานั้นแล้วจึงจะไป". หญิงสาวกล่าวว่า "ถ้า

ตาปสกุมาโร ปิตริ อาคเต ปฐมๆ คาถมาห

อย่างนั้น ท่านพบแล้วจงมา" ออกไปนั่งรออยู่ระหว่างทาง. เมื่อบิดามาแล้ว ดาบสหนุ่มได้กล่าวคาถาแรกว่า

๑๘๙. "อรญฺญา คามมาคมฺม
กีสีลๆ กึวตๆ อหๆ
ปุริสๆ ตาต เสเวยฺยๆ
ตๆ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต"ติ..

๑๘๙. "ข้าแต่พ่อ ลูกออกจากป่าไปถึงหมู่บ้านแล้ว จะควรคบคนที่มีความประพฤติอย่างไร มีนิสัยใจคออย่างไร พ่อ ลูกถามแล้ว ขอให้บอกลูกด้วย".

ตตฺถ **อรญฺญา คามมาคมฺมาติ** ตาต อหๆ อิโต อรญฺญโต มนุสฺสปถๆ วสนตฺถาย คโต วสนคามๆ ปตฺวา กึ กโรมีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ออกจากป่าไปถึงหมู่บ้าน** ความว่า "ข้าแต่พ่อ ลูกจากป่านี้ไปอยู่ในถิ่นของมนุษย์ ถึงหมู่บ้านที่จะอยู่แล้ว จะทำอย่างไร".

อถสฺส ปิตา โอวาทๆ ททนฺโต ติสฺโส คาถา อาห

ขณะนั้นบิดาจะให้โอวาทแก่เขา จึงได้กล่าว ๓ คาถาว่า

๑๙๐. "โย ตๆ วิสฺสาสเย ตาต
วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เต
สุสฺสูสี จ ติติกฺขี จ
ตๆ ภเชหิ อิโต คโต.

๑๙๐. "ลูกเอ๋ย คนใดรักเจ้าและประคองความรักที่มีต่อเจ้าไว้ เป็นคนชอบรับฟังด้วยดี มีนิสัยอดทน เจ้าจากที่นี่ไปแล้ว จงคบคนนั้นเถิด.

๑๙๑. ยสฺส กาเยน วาจาย
มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏๆ

๑๙๑. ผู้ใดไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ เจ้าจากที่นี่ไปแล้ว จง

อุรสีว ปติฏฐาย
ตำ ภเชหิ อิโต คโต.

ทำตนเสมือนบุตรของเขา จงคบคนนั้นเถิด.

๑๙๒. หลิทฺทราคำ กปิจิตฺตำ
ปุริสำ ราควิราคินำ
ตาทิสำ ตาต มา เสวิ
นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยา"ติ.

๑๙๒. คนที่ใจคอไม่มั่นคง ใจคอไม่หนักแน่น มักรักและหน่าย (รักง่าย หน่ายเร็ว) คนชนิดนี้ เจ้าอย่าคบนะลูกนะ ถึงหากว่าพื้นชมพูทวีปทั้งหมด จะหาคนไม่ได้แล้วก็ตาม".

ตตฺถ **โย ตำ วิสฺสาสเยติ** โย ปุริโส ตำ วิสฺสาเสยฺย น ปริสงฺเกยฺย. **วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เตติ** โย จ อตฺตนิ กยิรมานำ ตว วิสฺสาสมฺปตฺโต นิราสงฺโก ตำ ขเมยฺย. **สุสฺสูสีติ** โย จ ตว วิสฺสาสวจนำ โสตุำ อิจฺฉติ. **ติติกฺขีติ** โย จ ตยา กตำ อปราธำ ขมติ. **ตำ ภเชหีติ** ตำ ปุริสำ ภเชยฺยาสิ ปยิรุปาเสยฺยาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **คนใด** **รักเจ้า** ความว่า ผู้ใดรักเจ้า คือไม่รังเกียจเจ้า.

คำว่า **ประคองความรักที่มีต่อเจ้า** หมายความว่า ผู้ใดรักเจ้าคือไม่รังเกียจเจ้า ให้อภัยเจ้าผู้ทำผิดในตน. คำว่า **รับฟังด้วยดี** หมายความว่า คนใดชอบฟังคำพูดด้วยความหวังดีของเจ้า. คำว่า **มีนิสัยอดทน** หมายความว่า เจ้าทำผิดอะไรไปก็ให้อภัย. คำว่า **จงคบคนนั้นเถิด** หมายความว่า ควรคบหา คือเข้าไปนั่งใกล้คนชนิดนั้น.

อุรสีว ปติฏฐายาติ ยถา ตสฺส อุรสิ ปติฏฐาย วฑฺฒิโต โอรสปุตฺโต ตุวำ

คำว่า **จงทำตนเสมือนบุตรของเขา** ความว่า ลูกในอก ซึ่งเจริญเติบโตมา

ตาทิโส อุรสิ ปติฏฺจิตปุตฺโต วิย หุตฺวา เอวรูปี ปุริสํ ภเชยฺยาสีติ อตฺโถ.

เพราะอาศัยอ้อมอกของเขา มีลักษณะอย่างไร เจ้าควรคบคนชนิดนั้น ทำตนเสมือนลูกในอกของเขาเช่นนั้นเถิด.

หลิทฺทราคนฺติ หลิทฺทราคสทิสํ อถิรจิตฺตํ. **กปิจิตฺตนฺติ** ลหุปริวตฺติตาย มกฺกฏจิตฺตํ. **ราควิราคินนฺติ** มุหุตฺเตเนว รชฺชนวิรชฺชนสภาวํ.

คำว่า **คนที่ใจคอไม่มั่นคง** หมายความว่า คนใจคอไม่มั่นคง เช่นเดียวกับน้ำย้อมของขมิ้น (สีที่ทำด้วยขมิ้นย้อมผ้าแล้วตกง่าย). คำว่า **คนที่ใจคอไม่หนักแน่น** คือ ใจคอเหมือนลิง เพราะเปลี่ยนแปลงเร็ว. คำว่า **มักรักและหน่าย** คือประเดี๋ยวก็รักประเดียวก็หน่าย.

นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยาติ สกลชมฺพุทีปตลํ กายทุจฺจริตาทิรหิตสฺส มนุสฺสสฺส อภาเวน นิมฺมนุสฺสํ สิยา ตถาปิ ตาทิสํ ลหุจิตฺตํ มา เสวิ สพฺพมฺปิ มนุสฺสปถํ วิจินิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตคุณสมฺปนฺนเมว ปุริสํ เสเวยฺยาสีติ อตฺโถ.

คำว่า **ถึงหากว่าจะหาคนไม่ได้แล้วก็ตาม** หมายความว่า หากทั่วพื้นชมพูทวีปจะไร้มนุษย์ เพราะหาคนที่งดเว้นจากการทุจริตทางกายเป็นต้นไม่ได้ ถึงกระนั้น เจ้าก็อย่าคบคนที่ใจคอไม่แน่นอนเช่นนั้น คือ ให้เลือกเฟ้นถิ่นมนุษย์ทั้งหมดแล้ว เลือกคบแต่คนที่มีคุณสมบัติดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น.

ตํ สุตฺวา ตาปสกุมาโร “อหํ ตาต อิเมหิ คุเณหิ สมนฺนาคตํ ปุริสํ กตฺถ ลภิสฺสามิ น คจฺฉามิ ตุมฺหากเมว สนฺติเก วสิสฺสามี”ติ วตฺวา นิวตฺติ.

ดาบสหนุ่มฟังคำของบิดานั้นแล้ว จึงพูดว่า “ข้าแต่พ่อ ลูกจะหาคนที่มีคุณสมบัติเหล่านี้ครบถ้วน ได้ที่ไหนกัน ลูกไม่ไปละจะอยู่กับพ่อนี่แหละ” ครั้นพูด

๑๑-๓๑๑๑ ๒๓ ๒๓๓ ๓๓ ๒๑๓๓๒๒๓

อถสฺส ปิตา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิ. อุโภปิ อปริหีนชฺฌานา พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ปุตฺโต จ กุมาริกา จ เอเตเยว อเหสุ ปิตา ตาปโส ปน อหเมวา"ติ.

อรญฺญชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

แล้วก็กลับ. ต่อจากนั้นบิดาของท่านได้สอนการบริกรรมกสิณให้. ดาบสแม้ทั้งสองพ่อลูกไม่เสื่อมจากฌาน ตายแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ได้ประชุมชาดกว่า "ดาบสผู้บุตรและหญิงสาว ในครั้งนั้นกลับชาติมาเป็นทั้งสองคนนี้เอง ส่วนดาบสผู้บิดากลับชาติมาเป็นเราตถาคตนั่นเอง".

พรรณนาอรัญญชาดก ที่ ๘ จบ.